

Institutul European din România

Proiect SPOS 2008 – Studii de strategie și politici

Studiul nr. 3

Regimul juridic al hotărârilor preliminare ale CJCE și impactul acestora asupra sistemului de drept național

**Autori: Dr. Cristina Diana Radu Presură^{*} - coordonator
Lector univ. drd. Roxana-Mariana Popescu^{**}**

**București
Decembrie 2008**

© *Institutul European din România, 2008*

ISBN online 978-973-7736-85-7

^{*} **Cristina Diana Radu Presură** este doctor în drept procesual penal, cadru didactic asociat la ASE, Programele de Master “European Public Administration” BRIE Giurgiu și “Administrație Publică și Integrare Europeană”

^{**} **Roxana-Mariana Popescu** este lector universitar doctorand, Facultatea de Științe Juridice și Administrative, Universitatea “Dimitrie Cantemir”, București

Cuvânt înainte

Partea I Regimul juridic al hotărârilor preliminare pronunțate de către CJCE

<i>1.1. Considerații introductive referitoare la competența Curții de Justiție în materie preliminară</i>	<i>pag. 3</i>
<i>1.2. Condițiile cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare</i>	<i>pag.6</i>
<i>A. Noțiunea de instanță națională</i>	<i>pag.6</i>
<i>B. Investirea facultativă sau obligatorie a Curții de Justiție</i>	<i>pag.8</i>
<i>C. Formularea cererii de solicitare a unei hotărâri preliminare</i>	<i>pag.11</i>
<i>1.3. Obiectul cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare</i>	<i>pag.13</i>
<i>A. Interpretarea dreptului comunitar</i>	<i>pag.14</i>
<i>B. Validitatea actelor comunitare</i>	<i>pag.21</i>
<i>1.4. Procedura de soluționare a cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare de către Curtea de Justiție</i>	<i>pag.22</i>
<i>1.5. Efectele hotărârilor preliminare</i>	<i>pag.27</i>

Partea a II-a Impactul hotărârilor preliminare asupra sistemului de drept național

<i>2.1. Rolul instanțelor naționale în integrarea normelor de drept comunitar în dreptul intern</i>	<i>pag.32</i>
<i>2.2. Impactul hotărârilor preliminare pronunțate de către Curtea de Justiție a Comunităților Europene în contextul activității instanțelor de judecată din România</i>	<i>pag.36</i>
<i>2.3. Agentul guvernului României și rolul său de reprezentare a României în cadrul procedurilor prevăzute de art. 234 TCE</i>	<i>pag.40</i>
<i>2.4. Unele aspecte privind procedura prealabilă reflectate în proiectul Codului de procedură civilă</i>	<i>pag.43</i>

Concluzii	<i>pag.49</i>
------------------	---------------

Bibliografie	<i>pag.52</i>
---------------------	---------------

Cuvânt înainte

Crearea unui spațiu de libertate, securitate și justiție a reprezentat un proiect grandios de edificare a unei Europe fără frontiere în interiorul căreia cetățenii să se poată bucura de aceleași drepturi, aplicate în mod unitar de către instanțele de judecată naționale, ca urmare a interpretării uniforme a acestora.

Coeziunea în interpretarea dreptului comunitar este asigurată de către Curtea de Justiție a Comunităților Europene prin mecanismul procedurii preliminare, care instituie o colaborare între instanțele de judecată naționale – instanțe comunitare “de drept comun” – și instanța comunitară “supremă”. Competența Curții de Justiție în interpretarea dreptului comunitar este prevăzută în art. 234 TCE, care reglementează procedura preliminară de colaborare între instanțele naționale și Curtea de Justiție, conform căreia *orice* instanță poate adresa Curții de Justiție o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare privind interpretarea dreptului comunitar

Procedura preliminară îndeplinește două funcții esențiale. În primul rând, acest mecanism asigură interpretarea unitară a dreptului comunitar, ceea ce are ca efect aplicarea uniformă a acestuia de către instanțele de judecată naționale ale statelor membre. A lăsa la latitudinea instanțelor naționale misiunea interpretării dreptului comunitar ar crea riscul apariției unei practici judiciare neunitare. Prin urmare, interpretarea oferită de către Curtea de Justiție garantează faptul că dispozițiile comunitare produc același efect juridic în toate statele Comunității. În al doilea rând, procedura preliminară permite protejarea drepturilor particularilor, prin crearea cadrului de soluționare a contradicțiilor care ar putea exista între legislația internă a statelor membre și dreptul comunitar.

Obiectul acestui studiu este prezentarea regimului juridic al hotărârilor preliminare ale Curții de Justiție a Comunităților Europene (CJCE) și impactul acestora asupra sistemului de drept național astfel cum apar acestea în teoria dreptului comunitar și în jurisprudența Curții de Justiție. Studiul nu are pretenția de a expune integral o tematică atât de vastă care - în dimensiunea sa complexă (legislație, jurisprudență și doctrină) - se află într-o continuă evoluție. Scopul autorilor a fost acela de a prezenta regimul juridic al procedurii preliminare, incluzând condițiile de solicitare a unei hotărâri preliminare de către instanțele naționale, normele dreptului comunitar care pot face obiectul interpretării, procedurile Curții de Justiție în materie preliminară, precum și efectele hotărârilor preliminare în dreptul intern (Partea I). De asemenea, autorii și-au propus să urmărească impactul jurisprudenței comunitare asupra dreptului intern, în general, și al dreptului românesc, în special (Partea a II-a), prin expunerea unor cauze soluționate de către instanțele de judecată din România în situații diverse (de exemplu, cazuri în care instanțele au soluționat cauzele fără a solicita o hotărâre preliminară, prin aplicarea teoriei „actului clar”, cazuri în care instanțele au aplicat normele de drept comunitar astfel cum au fost deja interpretate de către Curtea de Justiție și cazul, singular până în prezent, în care a fost solicitată pronunțarea unei hotărâri preliminare prin investirea Curții de Justiție).

De asemenea, este prezentat Departamentul pentru Afaceri Europene, structură a Guvernului României ce coordonează procesul de formare a poziției naționale în problematica afacerilor europene și asigură reprezentarea României în fața Curții de Justiție în cadrul procedurii privind o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare.

Prezentul studiu aduce nou în domeniu o succintă prezentare a modificărilor preconizate ale textelor aplicabile în materie, conținute în proiectul codului de procedură civilă, aflat în dezbatere publică, menite a contribui la îmbunătățirea contextului procesual al colaborării dintre instanțele de judecată din România și Curtea de Justiție în cadrul mecanismului procedurii preliminare.

Concluziile studiului evidențiază constatarea unor progrese în domeniul perfecționării cadrului juridic din România în contextul instituirii unui acces cât mai larg al instanțelor de

judecată la mecanismul procedurii prealabile în toate domeniile din sfera spațiului de libertate, securitate și justiție.

PARTEA I Regimul juridic al hotărârilor preliminare pronunțate de către CJCE

1.1. Considerații introductive privitoare la competența Curții de Justiție în materie preliminară

Tratatul de la Amsterdam a reprezentat un progres important în evoluția construcției Uniunii Europene prin constituirea spațiului de libertate, securitate și justiție. Acest tratat a creat un mecanism de flexibilitate în procesul de decizie la nivelul Uniunii, permițând unor state să evolueze mai repede decât altele în domeniile care aparțin celui de-al treilea pilon al Uniunii, acela al justiției și afacerilor interne. Această evoluție a procesului decizional în cadrul celui de-al treilea pilon a fost reprezentată de transferarea dispozițiilor privind libera circulație a persoanelor din sfera cooperării interguvernamentale în cadrul pilonului comunitar al Uniunii. Astfel, au fost transferate în conținutul noului titlul IV, sub denumirea “Vizele, azilul și alte politici legate de libera circulație a persoanelor” problemele referitoare la politicile privind vizele, azilul, imigrarea și alte politici referitoare la libera circulație a persoanelor (inclusiv cooperarea judiciară în materie civilă). Modificări semnificative au fost aduse celui de-al treilea pilon, atât de ordin structural cât și de ordin funcțional. Astfel, Titlul VI TUE a luat denumirea de “Cooperare polițienească și judiciară în materie penală” și a fost creat un nou titlu VII cuprinzând dispoziții privind cooperarea consolidată. Au fost create instrumente juridice noi, deciziile (art.34 alin.2 p.c) TUE) și deciziile-cadru (art.34 alin.2 p.b) TUE), drept mijloace noi de legiferare în domeniul dreptului penal, adoptarea acestora făcând posibilă o ameliorare substanțială a cooperării judiciare în materie penală.

Dacă pilonul JAI, în cadrul Tratatului de la Maastricht, nu intra sub incidența competenței Curții de Justiție, odată cu comunitarizarea parțială a pilonului al treilea, competența Curții de Justiție a fost extinsă cu privire la spațiul de libertate, securitate și justiție creat prin Tratatul de la Amsterdam. Așa fiind, regimul juridic al competenței Curții de Justiție în materie preliminară este alcătuit din art. 234 TCE, art. 68 TCE și art. 35 TUE, fiind structurat astfel: regimul juridic “de drept comun” prevăzut de art. 234 TCE pentru materiile din pilonul întâi, regimul special prevăzut de art. 68 par. 1 TCE pentru domeniile comunitarizate (referitoare la vize, azil și alte politici legate de libera circulație a persoanelor) și regimul special prevăzut de art. 35 TUE referitor la cooperarea polițienească și judiciară în materie penală. Fac excepție măsurile privind ordinea publică și securitatea internă¹, domenii în care prevederile legale naționale continuă să excedă competenței Curții și să se afle în sfera de competență a instanțelor naționale.

Procedura prealabilă întemeiată pe art. 68 TCE. Tratatul de la Amsterdam prevede că deciziile referitoare la titlul IV “Vizele, azilul și alte politici legate de libera circulație a persoanelor” se vor lua conform unei proceduri derogatorii în raport cu procedura prevăzută de art. 251 TCE. Astfel, conform art. 34 TUE, Consiliul hotărând în unanimitate, poate să adopte poziții comune și decizii-cadru în scopul armonizării actelor cu putere de lege și a normelor administrative a statelor membre. Decizia-cadru obligă statele în ce privește rezultatele pe care trebuie să le realizeze, lăsând autorităților naționale competența în ce privește formele și mijloacele de realizare. Aceasta nu poate avea efect direct. De asemenea,

¹ Atât art. 68 par.2 din Tratatul comunitar exclude competența Curții cu privire la operațiunile sau serviciile dispuse pentru punerea în aplicarea principiului liberei circulații referitoare la „menținerea ordinii publice și apărarea securității interne”, cât și art. 35 par. 5 TUE, conform căruia “Curtea de Justiție nu este competentă să verifice legalitatea sau proporționalitatea operațiunilor desfășurate de poliție sau de alte servicii de aplicare a legii într-un stat membru și nici să decidă în legătură cu exercitarea responsabilităților care le revin statelor membre în vederea menținerii ordinii publice și a apărării securității interne.”

Consiliul poate să adopte decizii în orice alt scop, cu excepția armonizării actelor cu putere de lege și a normelor administrative ale statelor membre. Aceste decizii sunt obligatorii, dar nu pot avea efect direct. În fine, Consiliul poate elabora convenții a căror adoptare este recomandată statelor membre.

În ce privește Curtea de Justiție, competența acesteia în materie preliminară este limitată. În perioada primilor 5 ani, integrarea politicilor privind vizele, azilul, imigrarea și alte politici referitoare la libera circulație a persoanelor în Titlul IV al TCE are ca urmare includerea acestora în sfera de competență a Curții de Justiție a Comunităților Europene, sub rezerva a două derogări prevăzute în art. 68 TCE: pe de o parte, procedurile preliminare² sunt rezervate numai instanțelor naționale care pronunță hotărâri ce nu sunt supuse vreunei căi de atac și utilizarea acestora are caracter facultativ pentru aceste instanțe; pe de altă parte, Consiliul, Comisia sau un stat membru pot cere Curții de Justiție să hotărască asupra unei chestiuni privind interpretarea titlului IV sau a actelor adoptate de instituțiile comunității în temeiul acestuia, fără ca hotărârea pronunțată drept răspuns la o astfel de cerere să se aplice în cazul hotărârilor instanțelor judecătorești din statele membre care au autoritate de lucru judecat³.

Așadar, în domeniul vizelor, azilului, imigrației și altor politici legate de libera circulație, art. 68 TCE limitează accesul la procedura preliminară numai în favoarea instanțelor naționale ale căror hotărâri nu sunt supuse vreunei căi de atac. Această opțiune ar putea fi determinată de preocuparea de a nu încălca excesiv rolul Curții de Justiție și de a nu prelungi excesiv durata de soluționare a cauzelor de către instanțele naționale, având în vedere că instanțele „supreme”⁴ sunt cele care asigură în fiecare stat unificarea practicii judiciare la nivel național.

Însă, aplicarea restrictivă a art. 234 TCE în domeniul titlului IV are ca efect lipsirea instanțelor judecătorești ierarhic inferioare de posibilitatea de a solicita Curții de Justiție interpretarea dreptului comunitar, interpretare pentru care *trebuie să își asume responsabilitate deplină*. În ce îi privește pe justițiabili, acestora le revine misiunea de a parcurge toate gradele de jurisdicție din dreptul intern, atunci când doresc să solicite instanței de judecată să adreseze o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare către Curtea de Justiție. Aceste restricții procedurale au făcut obiectul unor critici care au subliniat că “limitarea dreptului instanțelor de a investi Curtea afectează aplicarea și interpretarea uniformă a dreptului comunitar în ansamblul său, atrage riscul de a priva justițiabilii de protejarea drepturilor lor și aduce atingere unității jurisprudenței”⁵.

Procedura prealabilă întemeiată pe art. 35 TUE. Odată cu intrarea în vigoare a tratatului de la Amsterdam, dispozițiile referitoare la cooperare polițienească și judiciară în materie penală din pilonul al treilea⁶ sunt supuse prevederilor art. 35 TUE conform cărora Curtea de Justiție este competentă :

² Interpretarea titlului IV și validitatea sau interpretarea actelor adoptate de instituțiile Comunității în temeiul acestui titlu

³ Art. 68 par.3 TCE

⁴ Prin instanțe „supreme” sunt desemnate în prezentul studiu acele instanțe de judecată naționale care pronunță hotărâri ce nu pot fi supuse unei căi de atac în dreptul intern.

⁵ În acest sens, la propunerea Comisiei, a fost inițiat un proiect de decizie privind adaptarea dispozițiilor referitoare la Curtea de Justiție, în domeniile referitoare la titlul IV al TCE și încetarea aplicării restrictive a acestora, în favoarea aplicării regulilor generale cuprinse în art. 234 TCE. După avizul Parlamentului, Consiliul a adoptat această decizie la data de 22 decembrie 2004, decizia Consiliului 2004/927/CE, publicată în [JO L 396 din 31.12.2004](http://europa.eu/bulletin/fr/200412/p101003.htm); <http://europa.eu/bulletin/fr/200412/p101003.htm>

⁶ Art. 30 TUE privind cooperarea polițienească, art. 31 TUE privind cooperarea judiciară în materie penală, art.32 TUE privind intervenția pe teritoriul unui alt stat membru și art. 34 TUE privind coordonarea acțiunii statelor și luarea deciziilor.

- să controleze legalitatea deciziilor-cadru și deciziilor în cazul unei acțiuni în anulare promovate de către un stat membru sau Comisie, în termen de două luni de la publicarea actului;
- să hotărască în legătură cu orice diferend între statele membre privind interpretarea sau aplicarea deciziilor-cadru, deciziilor și convențiilor adoptate în temeiul art. 34 sau între statele membre și Comisie privind interpretarea sau aplicarea susmenționatei convenții;
- să hotărască, sub rezerva unei declarații făcute de fiecare stat membru, cu titlu preliminar, cu privire la validitatea și interpretarea deciziilor cadru și deciziilor, interpretarea convențiilor și interpretarea și validitatea măsurilor lor de aplicare (art.35 alin.1)⁷.

În esență, prin art. 35 TUE este reglementată competența Curții de Justiție cu privire la interpretarea și validitatea deciziilor-cadru și deciziilor adoptate în temeiul acestui titlu, precum și cu privire la interpretarea convențiilor relative la cooperarea polițienească și judiciară în materie penală, stabilite în temeiul art. 34 alin.2 lit.d). Procedura preliminară este facultativă, în sensul că statele membre trebuie să fi făcut o declarație explicită de acceptare a competenței Curții de Justiție. Statele membre *trebuie să precizeze* dacă toate instanțele judecătorești sau numai instanțele ale căror hotărâri nu sunt supuse căilor de atac sunt autorizate să formuleze întrebări prealabile. Statele *pot impune o obligație de sesizare* în legislația lor națională a pentru acele instanțe judecătorești naționale ale căror hotărâri nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern (reluarea aliniatului ultim al art. 234 TCE).

În lipsa unei declarații formulate de către statele membre, instanțele judecătorești din respectivele state nu pot adresa întrebări preliminare cu privire la actele prevăzute în art. 35 alin. 1 TUE.

Instanțele naționale ale căror state au făcut declarații în temeiul art. 35 alin. (2) TUE au adresat Curții de Justiție cereri având ca obiect pronunțarea unor hotărâri preliminare în temeiul art. 35 alin. (1) TUE. Dintre acestea, se impun a fi menționate cele prin care Curții de Justiție i s-a solicitat să se pronunțe cu privire la interpretarea unor decizii-cadru⁸, care trebuie considerate drept instrumente de interpretare a dreptului național. În principiu, deciziile-cadru au ca scop armonizarea dispozițiilor legislative din statele membre în cadrul celui de-al treilea pilon și impun în sarcina statelor obligația de a fi implementate în ce privește rezultatele și nu în ce privește forma și mijloacele de implementare. Deși deciziile-cadru nu au efect direct la nivel național, în sensul că nu creează obligația pentru instanțele naționale de a fi incluse în legislația internă, jurisprudența Curții a decis că justițiabilii pot solicita instanței naționale interpretarea dreptului național conform prevederilor unei decizii-cadru. În acest sens, Curtea de Justiție a fost investită cu o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare de către o instanță italiană investită cu o cauză având ca obiect aplicarea de rele tratamente de către o educatoare unor minori, pentru a ști dacă instanța italiană ar fi putut autoriza depoziiții ale minorilor preșcolari în afara ședinței publice desfășurate în sala de judecată, în condițiile în care procedura de judecată italiană nu prevedea această posibilitate în cazul infracțiunii respective. În cauză a fost invocată inadmisibilitatea pe motiv că hotărârea Curții nu ar putea produce efecte asupra procedurii principale deoarece art. 34 TUE exclude efectul direct al deciziilor și deciziilor-cadru în domeniile privind titlul VI TUE. Cu toate acestea, Curtea a decis că dispozițiile deciziei-cadru trebuie interpretate în sensul că instanța națională trebuie să aibă posibilitatea de a autoriza minorilor preșcolari care susțin că au fost victime ale unor rele tratamente, să facă depoziiții în modalitățile care permit garantarea unui nivel adecvat de protecție, de exemplu în afara ședinței publice de judecată și înainte de aceasta. Așa fiind,

⁷ Ministerul Justiției din România a inițiat un proiect de lege privind formularea de către România a unei declarații în baza art. 35 TUE, postat spre consultare pe site-ul <http://www.just.ro>.

⁸ Decizia-cadru 2002/584/JAI privind mandatul european de arestare și procedurile de predare între statele membre examinată în cauza C-303/05, 3 mai 2007, Advocaten voor de Wereld VZW și cauza C-66/08, 17 iulie 2008, Szymon Kozłowski; Decizia-cadru 2001/220/JAI privind statutul victimelor în procedurile penale examinată în cauza C-105/03, 16 iunie 2005, *Maria Pupino*.

instanța națională este obligată să interpreteze ansamblul legislației naționale „în lumina literei și scopului deciziei-cadru în vederea atingerii rezultatului urmărit de aceasta și astfel să se conformeze articolului 34 (2) (b) al UE”.

În concluzie, se arată că “competența preliminară a Curții în temeiul art. 35 TUE ar fi lipsită de esența efectului său util dacă particularii nu ar fi în drept să invoce deciziile-cadru, în vederea obținerii unei interpretări a acestora conforme cu dreptul național, în fața instanțelor de judecată a statelor membre.” În același sens, Curtea a precizat că „tratatul european impune statelor să ia toate măsurile efective pentru a sancționa comportamentele care aduc atingere intereselor Comunității”, în vederea determinării statelor să adopte o legislație penală adecvată prevenirii și sancționării criminalității, în procesul transpunerii în dreptul intern a legislației comunitare.

1. 2. Condițiile cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare

A. Noțiunea de instanță națională

Curtea de Justiție a Comunităților Europene poate fi investită cu o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare numai de către o instanță de judecată dintr-un stat membru al Uniunii Europene⁹.

Înțelesul acestei noțiuni comunitare este diferit față de accepțiunea conferită noțiunii de “instanță de judecată” în sistemele de drept ale statelor membre. În general, sunt cuprinse în sfera acestei noțiuni autoritățile judecătorești consacrate ca fiind instanțe de judecată în sistemele de drept ale statelor membre, care se bucură de această prezumție în sfera dreptului comunitar. Acestora li se pot adăuga și alte autorități care îndeplinesc criteriile necesare pentru a fi considerate “instanțe” în accepțiunea dreptului comunitar. În acest sens, un organ jurisdicțional, conform dreptului național al unui stat, poate să nu fie considerat “instanță” în ordinea de drept comunitară și invers, un organism jurisdicțional, potrivit ordinii comunitare, nu este uneori reglementat ca atare în dreptul național.

Această noțiune juridică de instanță națională utilizată în dreptul comunitar se impune a fi interpretată și aplicată în mod uniform în ansamblul Comunității¹⁰, fapt pentru care Curtea a definit criteriile ce caracterizează o “instanță” în cauza Goebbles, criterii pe care le-a reluat în numeroase alte cauze. În cauza *Veuve Vaasen-Goebbles*, Curtea a fost investită de către un Tribunal de arbitraj al Casei funcționarilor din minerit din Olanda. În conformitate cu legea olandeză, acest organism nu este o instanță de judecată. Curtea de Justiție a apreciat totuși că Tribunalul de arbitraj este o instanță în sensul art. 234, după ce a constatat că acesta “este constituit în conformitate cu legea olandeză, este un organism permanent investit cu competență obligatorie în ce privește litigiile determinate, statuează în drept, se supune unei proceduri contradictorii, membrii săi sunt numiți de către ministrul industriei miniere și regulamentul său de funcționare este aprobat de către miniștrii competenți.” Rezultă că pentru a aprecia dacă autoritatea care a investit-o cu o cerere preliminară are caracter de “instanță” în sensul art. 234 al tratatului, Curtea a examinat un ansamblu de elemente și anume *originea legală a autorității respective, permanența acesteia, caracterul obligatoriu al hotărârilor pronunțate, contradictorialitatea procedurii, aplicarea normelor de drept în soluționarea cauzei precum și independența acesteia*¹¹.

Aceste criterii sunt examinate în mod constant de către Curte și pot avea ca efect admiterea unei solicitări de pronunțare a unei hotărâri preliminare ce provine de la o autoritate care îndeplinește aceste criterii (deși este posibil să nu fie reglementată astfel în dreptul

⁹ R. Kovar, *La contribution de la CJCE à l'édification de l'ordre juridique communautaire*, Collected courses of the Academy of European law, IV-1, 1995.

¹⁰ CJCE, 21 mai 1977, Haegen, C-107/76, Rec., p. 957.

¹¹ Contradictorialitatea nu este un criteriu absolut, a se vedea în acest sens cauza *Dorsch*, 17.09.1997, C-54/96, p.31 și cauza *De Coster*, 29 nov. 2001, C-17/00, p.14.

național) sau respingerea unei atare solicitări în cazul neîndeplinirii lor (deși este posibil ca autoritatea respectivă să fie “instanță” în conformitate cu dreptul național).

În temeiul criteriilor de mai sus, Curtea a recunoscut calitatea de organ jurisdicțional care poate solicita pronunțarea unei hotărâri preliminare, următoarelor autorități:

- Comisia federală de supraveghere a achizițiilor publice din Germania¹²
- Comisia de contestații a numirilor în învățământul superior din Suedia competentă în materia contestațiilor împotriva deciziilor referitoare la angajarea în universități și școli superioare¹³
- „Immigration Adjudicator”, autoritate competentă în materia litigiilor privind intrarea și sejurul cetățenilor străini pe teritoriul Angliei¹⁴
- Tribunalul Economico-Administrativ Regional din Catalonia competent în materia plângerilor economico-administrative¹⁵
- Comisia de contestații în domeniul medicinei constituită de către un organism profesional (Asociația Regală olandeză pentru practicarea medicinei)¹⁶
- Comisia de contestații în materia asigurărilor obligatorii împotriva maladiilor și invalidității din Belgia¹⁷
- Consiliului de Stat din Italia, atunci când emite un aviz, în cadrul unei proceduri administrative, ce reprezintă proiectul deciziei ce urmează a fi ulterior dispuse de către autoritatea competentă¹⁸

În aprecierea competenței funcționale pe care o exercită precum și a criteriilor enunțate mai sus, a fost apreciată ca fiind « instanță » autoritatea judecătorească care soluționează o cauză în cadrul procedurii „référé” (procedură de soluționare urgentă a cauzei și dispunere a unor măsuri provizorii, asemănătoare ordonanței președințiale din dreptul procesual civil românesc).

În schimb, Curtea de Justiție a apreciat că nu îndeplinesc calitatea de organ jurisdicțional următoarele autorități:

- directorul serviciului de impozite al ducatului Luxemburg, care, în funcția de conducere a unui serviciu administrativ, “prezintă o legătură organică evidentă cu serviciile care au stabilit impozitul contestat și împotriva căruia este formulată contestația cu care acesta a fost investit”¹⁹. În cauză, directorul serviciului de impozite al ducatului Luxemburg, în exercitarea atribuțiilor sale, are calitatea de autoritate jurisdicțională conform dreptului național, dar Curtea a apreciat ca fiind lipsit de importanță dacă această autoritate este sau nu “instanță” în legislația internă.

În acest sens, Curtea a decis că instanța trebuie să fie o autoritate care *are calitatea de terț* față de organismul care a adoptat hotărârea ce face obiectul contestației.

- Curtea de Conturi din Italia, atunci când exercită controlul a posteriori de evaluare și verificare a rezultatelor administrative, deoarece în cadrul acestui tip de activitate nu exercită o funcție jurisdicțională, ci o funcție administrativă. Curtea, examinând în ce condiții organisme cu activitate hibridă - administrativă și jurisdicțională - sunt instanțe în accepțiunea dreptului comunitar, a decis că “se impune verificarea naturii specifice a funcției exercitate în contextul normativ propriu investirii Curții”²⁰. În acest sens, un organism național poate fi calificat drept instanță atunci când exercită funcții jurisdicționale, în timp ce, atunci când

¹² CJCE, 17.09.1997, Dorsch, C-54/9, p.23-38.

¹³ CJCE, 6 iulie 2000, Abrahamsson & Andresson, C- 407/98, p.29-30.

¹⁴ CJCE, 2 martie 1999, Eddine El-Yasni, C- 416/96, p.17-22.

¹⁵ CJCE, 21 martie 2000, Gabalfrisa, C-110/98-C-147/98.

¹⁶ CJCE, 6 oct. 1981, Beoekmeulen, C-246/80, p.17

¹⁷ CJCE, 1 dec.1970, Union nationale des mutualités socialistes /La Marca, C- 32/70, Rec.1970, p.987.

¹⁸ CJCE, 16 oct.1997, Garofalo, C- 69/96, C- 79/96, , p.19, cu referire la avizul emis de către Consiglio di Stato italiano, în cadrul procedurii recursului extraordinar privind anularea unui act administrativ.

¹⁹ CJCE, 30 martie 1993, Corbiau, C-24/92, p.15-17.

²⁰ CJCE, 26 nov. 1999, ANAS, C-192/98, p.23.

exercită alte funcții, în special de natură administrativă, nu îi poate fi recunoscută această calitate.

Ca urmare a examinării funcției exercitate în contextul litigiului cu care a fost investită instanța națională căruia a fost investită, Curtea de Justiție a apreciat că nu au calitatea de “instanță” următoarelor autorități:

- Comisia consultativă privind infracțiunile în materie monetară având ca rol acordarea de avize în cadrul unei proceduri administrative și tranșarea asupra litigiilor²¹;
- Consiliul Ordinului avocaților, atunci când este investit nu cu un litigiu pe care ar avea competența legală de a-l soluționa, ci cu o cerere de obținere a unei declarații privind un conflict dintre un membru al baroului și instanțele din alt stat membru²²

B. Investirea facultativă sau obligatorie a Curții de Justiție

Regimul juridic al procedurii prealabile instituit de art. 234 TCE instituie o distincție între instanțele judecătorești naționale ale căror hotărâri nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern și celelalte instanțe judecătorești ale căror hotărâri pot fi supuse unei căi de atac²³. Această distincție nu se întemeiază pe poziția instanței de judecată în ierarhia instanțelor judecătorești, ci pe regimul juridic al hotărârii pronunțate, și anume reglementarea exercitării unei căi de atac împotriva acesteia.

Astfel, instanțele ale căror hotărâri nu sunt supuse unei căi de atac în dreptul intern sunt, în principiu, obligate să investească Curtea cu o cerere preliminară privind interpretarea sau validitatea dreptului comunitar. Dar dacă instanța pronunță o hotărâre susceptibilă a fi supusă unei căi de atac în dreptul intern, investirea devine facultativă. Rațiunea unei atare reglementări se datorează faptului că scopul art. 234 TCE este aplicarea uniformă a dreptului comunitar, astfel încât riscul unei aplicări eronate este preîntâmpinat expres doar în cazul acelor hotărâri care nu sunt supuse controlului judiciar. Prin urmare, atât timp cât există posibilitatea modificării hotărârilor judecătorești prin intermediul căilor de atac, exercitarea procedurii prealabile nu este obligatorie pentru instanțele de judecată. În eventualitatea în care dreptul comunitar ar fi aplicat în mod eronat, această eroare de interpretare poate fi corectată de către instanța de control judiciar investită cu soluționarea căii de atac, care ar putea decide investirea Curții de Justiție.

Orice instanță națională are libertatea de decizie privind necesitatea interpretării dreptului comunitar și exercitării dreptului de cooperare cu instanța comunitară oferit de mecanismul procedurii prealabile²⁴. Instanțele de judecată naționale au, în principiu, posibilitatea de a aplica și interpreta ele însele dreptul comunitar în cauzele cu care sunt investite. Însă, dacă le este necesară o interpretare a dreptului comunitar, pot exercita dreptul de a formula întrebări adresate Curții de Justiție. Decizia de a solicita pronunțarea unei hotărâri preliminare aparține în exclusivitate instanței naționale, având în vedere responsabilitatea hotărârii judecătorești ce urmează să fie pronunțată de către aceasta.²⁵ Părțile cauzei nu au dreptul de a adresa Curții atare cereri²⁶, însă pot face propuneri în fața instanței de judecată cu privire la formularea unor astfel de cerere către Curtea de Justiție²⁷.

²¹ CJCE, 5 martie 1986, Greis Unterweger, C-318/85, Rec., p.955.

²² CJCE, 18 iunie 1980, Borcker, C-138/80, Rec.1980, p.1975.

²³ A. Barav, "Le renvoi préjudiciel communautaire", *Justices, Revue générale de droit processuel*, n° 6, 1997, p. 1.

²⁴ M. Lagrange, *L'action préjudicielle dans le droit interne des Etats membres et dans la jurisprudence de la CJCE*, RTDE 1974, p. 268.

²⁵ CJCE, 21 aprilie 1984, Pardini C-338/83, Rec. 2041

²⁶ CJCE, 9 decembrie 1965, Heissische Knappschaft, C-44/65, Rec., p.1191.

²⁷ CJCE, 22.04.1997, Eunice Sutton, C-66/95, Rec., p.I-2163.

În anumite situații excepționale, Curtea de Justiție poate verifica admisibilitatea cererilor de pronunțare a hotărârilor preliminare, pe care le poate respinge, când privesc întrebări identice cu privire la care s-a pronunțat²⁸ sau când aplicarea dreptului comunitar nu lase loc la nici o îndoială rezonabilă²⁹. Astfel, Regulamentul de procedură al Curții prevede că “atunci când o întrebare formulată cu titlu preliminar este identică cu o întrebare asupra căreia Curtea s-a pronunțat deja sau atunci când răspunsul la o astfel de întrebare poate fi în mod clar dedus din jurisprudență, Curtea, după ascultarea avocatului general, poate oricând să se pronunțe prin ordonanță motivată, în cuprinsul căreia se face trimitere la hotărârea anterioară sau la jurisprudența pertinentă.”³⁰

Principiul dreptului de opțiune privind investirea Curții de Justiție de către instanțele de judecată comportă o excepție în materia *aprecierii validității unui act comunitar*. Această excepție este creația jurisprudenței Curții de Justiție, prin hotărârea pronunțată în cauza *Foto-Frost*.³¹ Conform acestei hotărâri, instanțele naționale sunt obligate să solicite pronunțarea unei hotărâri preliminare în cazul invalidării actelor comunitare. Instanțele naționale investite cu constatarea invalidității unui act comunitar, examinând motivele de invaliditate invocate de părți pot decide fie că actul este valabil, fie se pot ralia susținerii părților în ce privește argumentele de nelegalitate invocate. În a doua situație, instanțele naționale nu au autoritatea de a declara nevalide actele comunitare deoarece Curtea de Justiție, fiind competentă pentru a anula un act comunitar, deține competență exclusivă și în ce privește invalidarea acestuia. Prin urmare atunci când nu resping argumentele de invaliditate invocate de către părți, constatând nefondate susținerile acestora, instanțele naționale au obligația să investească Curtea de Justiție

A doua excepție de la principiul dreptului de opțiune o constituie regimul juridic special al procedurii prealabile reglementat de articolul 68 TCE conform căruia numai instanțele judecătorești naționale ale cărei hotărâri nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern pot cere Curții să se pronunțe *cu privire la interpretarea titlului IV CE* (relativ la vize, azil, imigrare și alte politici legate de libera circulație a persoanelor) sau validitatea și interpretarea actelor adoptate de instituțiile Comunității. Prin urmare, mecanismul procedurii preliminare este accesibil numai instanțelor ale căror hotărâri nu sunt susceptibile de exercitare a unei căi de atac, iar celelalte instanțe nu au dreptul de a solicita interpretarea dreptului comunitar. Cu titlu de exemplu, într-o cauză având ca obiect o cerere adresată în temeiul art.234 de către o instanță germană vizând obținerea, în cadrul procedurii penale, a unei hotărâri preliminare privind interpretarea unei prevederi din Regulamentul CE 539/2001³² referitor la regimul vizelor, Curtea s-a declarat necompetentă deoarece hotărârea ce ar fi urmat să se pronunțe era susceptibilă de recurs în dreptul intern³³. Într-o altă cauză³⁴ având ca obiect o cerere adresată în temeiul art. 68 CE de către Tribunalul muncii din Charleroi (Belgia) în vederea obținerii unei hotărâri privind interpretarea unui regulament referitor la competența judiciară, recunoașterea și executarea deciziilor în materie civilă și comercială³⁵, Curtea a constatat că decizia pronunțată în cadrul litigiului principal este susceptibilă de recurs în dreptul intern și, întrucât nu a fost investită de către instanța indicată în art. 68 TCE, se declară necompetentă pentru a răspunde întrebării preliminare.

²⁸ CJCE, 4 nov. 1997, Parfums Christian Dior, C-337-95, Rec., 6013.

²⁹ CJCE 6 oct. 1982, Cilfit, C-283/81, Rec., p.3415.

³⁰ Art. 104 pct. 3 din Regulamentul de procedură al Curții de Justiție; CJCE, 7 iulie 1998, Societe Beton Expres, C-405/96, C-406/96, C-407/96 și C-408/96, Rec., p.4253.

³¹ CJCE, 22 oct. 1987, Foto-Frost, C-314/85, p.13-20.

³² Regulamentul CE 539/2001 al Consiliului din 15 martie 2001 stabilind lista țărilor terțe ai căror resortisanți sunt supuși obligației de a solicita viză pentru trecerea frontierei naționale a statelor membre și a listei celor care sunt excluși de la această obligație

³³ CJCE, 31.03.2004, Procedure penale / Nicoleta Maria Georgescu, C-51/03, p.32.

³⁴ CJCE, 10.06.2004, Magali Warbecq / Ryanair Ltd., C-555/03, p.14,15.

³⁵ Regulamentul CE 44/2001 al Consiliului din 22 decembrie 2000.

Instanțele care pronunță hotărâri ce nu sunt supuse căilor de atac sunt obligate, conform prevederilor art. 234 alin. 3 TCE să investească Curtea de Justiție. Acestora le este impusă cooperarea cu Curtea de Justiție pentru a se garanta aplicarea unitară a dreptului comunitar în toate statele membre ale comunității. În practica judiciară a unor atare instanțe (denumite generic instanțe “supreme”), s-a pus problema de a ști dacă obligația este absolută sau dacă acestea au libertatea de a aprecia când le este necesară o interpretare din partea Curții de Justiție. Răspunsul la această întrebare este esențial pentru eficacitatea mecanismului aplicării unitare a dreptului comunitar. În practica judiciară au existat instanțe de judecată “supreme” care au interpretat această obligație ca fiind absolută, dar au existat și instanțe care au interpretat textul art. 234 alin. 3 TCE în sensul că investirea nu este obligatorie atunci când textul comunitar este suficient de clar. Prima instanță care a decis astfel a fost Consiliul de Stat francez, autoritate jurisdicțională administrativă, care, în anul 1964, a fundamentat teoria “actului clar”, conform căreia “o instanță națională ale cărei hotărâri nu sunt susceptibile de a fi supuse unei căi de atac în dreptul intern [...] nu este obligată să suspende judecata într-o cauză cu care este investită și să investească CJCE [...] decât în cazul în care există o îndoială privind sensul sau aplicarea uneia sau mai multor prevederi din tratat, aplicabile litigiului și de această dificultate depinde soluția cauzei.”³⁶ Prin această hotărâre pronunțată în cauza *Societe des petroles Shell-Berre și alții*, Consiliul de Stat din Franța a pus bazele unei concepții relative în aplicarea art. 234 TCE, apreciind ca o asemenea concepție ar permite evitarea unor investiții dilatorii ale CJCE precum și respectarea puterii de decizie a instanțelor situate la vârful ierarhiei juridice. Conform acestei teorii, actul „clar” este „actul care nu creează nici o îndoială într-un spirit rezonabil luminat” și prin urmare acesta poate fi aplicat direct de către instanța de judecată. Pe această linie de gândire, instanțele “supreme” care au obligația de a investi Curtea, pot să facă o excepție atunci când dreptul comunitar este suficient de „clar” încât o suspendare a cauzei ar fi lipsită de orice utilitate. Altfel spus, activarea mecanismului cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare ar depinde de claritatea normei comunitare, aflată la latitudinea aprecierii instanței naționale. Jurisprudența Consiliului de Stat din Franța a adăugat indirect *claritatea* normei dreptului comunitar drept condiție în ce privește obligativitatea instanțelor “supreme” de a investi Curtea de Justiție. Problema privind obligația instanțelor care pronunță hotărâri ce nu sunt supuse vreunei căi de atac a făcut obiectul unei întrebări preliminare în cauza *Cilfit*, prin care Curtea Supremă de Casație din Italia a dorit să afle dacă art. 177 „stabilește o obligație de trimitere la Curtea Comunităților care nu permite instanței să mai facă vreo apreciere asupra temeiului întrebării adresate sau subordonează - și în ce limite - această obligație existenței prealabile a unei îndoieli rezonabile privind interpretarea”³⁷. Curtea de Justiție a răspuns că instanțele statelor membre ale căror decizii nu pot face obiectul unei căi de atac în dreptul intern trebuie “să își îndeplinească obligația de sesizare a Curții de Justiție, cu excepția cazului în care constată că întrebarea adresată nu este pertinentă sau că dispoziția comunitară în cauză a făcut deja obiectul unei interpretări din partea Curții sau că aplicarea corectă a dreptului comunitar se impune cu o asemenea evidență încât nu mai lasă loc nici unei îndoieli rezonabile; existența unei astfel de posibilități trebuie să fie evaluată în funcție de caracteristicile proprii dreptului comunitar, de dificultățile specifice pe care le prezintă interpretarea acestuia și de riscul divergențelor de jurisprudență din cadrul Comunității”.

Prin jurisprudența *Cilfit*, Curtea de Justiție a definit sfera de aplicare a obligației și excepțiile cu privire la investirea Curții de Justiție de către instanțele care pronunță hotărâri ce nu sunt supuse vreunei căi de atac. Astfel, obligația de investire nu operează în următoarele 3 situații: întrebarea formulată este identică cu o întrebare care a făcut obiectul unei hotărâri

³⁶ Conseil d’Etat de la Republique Francaise, decizia din 19 iunie 1964, *Societe des petroles Shell-Berre și alții*; decizia din 1 martie 1968, *Sindicat general des fabricants de semoule de France*, www.conseil-etat.fr. Prin aplicarea acestei concepții, Consiliul de Stat a adresat între anii 1964-1974 către CJCE o singură cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare.

³⁷ CJCE, 6 oct. 1982, *SRL Cilfit și Lanificio di Gavardo SPA*, C-283/81, p.3

preliminare într-o cauză asemănătoare; există deja o jurisprudență anterioară care interpretează dispoziția respectivă de drept comunitar și aplicarea dreptului comunitar se impune cu evidență (recunoașterea indirectă a teoriei actului clar), cu condiția ca instanța să fie convinsă că aceeași evidență s-ar impune și altor instanțe de judecată din celelalte state membre, precum și Curții de Justiție. Îndeplinirea acestei condiții presupune ca instanța de judecată să cunoască sistemele de drept ale celorlalte state membre ale Comunității “pentru a avea convingerea că instanțele de judecată omoloage în ansamblul lor ar confirma aplicarea corectă a dreptului comunitar³⁸”. În concluzie, atenuarea obligației instanțelor supreme de a investi Curtea operează, în esență, în cazul în care Curtea *a interpretat anterior dispoziția comunitară în cauză*, în scopul de a evita *interpretarea neuniformă* a dreptului comunitar în ansamblul Comunității.

Principiul obligativității investirii Curții de către instanțele care pronunță hotărâri ce nu sunt supuse căilor de atac comportă o excepție referitoare la instanțele supreme din statele membre care nu au făcut *o declarație de acceptare* a competenței Curții de a hotărî cu titlu preliminar cu privire la interpretarea titlului VI UE (cooperarea polițienească și judiciară în materie penală)³⁹. În sarcina acestor instanțe nu există obligația de solicitare deoarece nu a fost recunoscută competența acestora de a solicita o hotărâre preliminară în aplicarea art. 35 TUE. Este de precizat că statul poate rezerva această facultate numai instanțelor ale căror hotărâri nu sunt susceptibile de exercitarea unei căi de atac.

În concluzie, în cadrul procedurii reglementate de art. 234 TCE dificultatea pentru instanțele naționale este de a decide dacă pot răspunde singure unei probleme privind interpretarea dreptului comunitar sau dacă investesc Curtea de Justiție. De aceea, investirea Curții de Justiție - în special de către instanțele care pronunță hotărâri definitive, obligate să asigure uniformitatea aplicării dreptului – trebuie apreciată drept o cale de a expune argumente în favoarea interpretării spre care tinde instanța națională respectivă. În cazul în care o atare instanță nu ar investi Curtea, aplicând eventual teoria actului clar, o altă instanță o va face, iar argumentele sale pot fi contrare instanței naționale care ales să nu investească Curtea de Justiție. Din această perspectivă, instanțele naționale, cunoscând jurisprudența Curții de Justiție, pot influența prin opiniile lor orientarea viitoare a jurisprudenței acesteia.

C. Formularea cererii de solicitare a unei hotărâri preliminare

Principiul autonomiei procedurale are ca urmare aplicarea normelor procedurale prevăzute de către dreptul național în materia redactării și motivării cererilor de pronunțare a hotărârilor preliminare. Astfel, o cerere de solicitare a unei hotărâri preliminare, adresate Curții de Justiție de către o instanță națională, poate îmbrăca orice formă procedurală prevăzută în materia incidentelor procedurale în dreptul procesual al statului instanței de trimitere⁴⁰.

Cererea de solicitare a unei hotărâri preliminare este singurul înscris din dosarul cauzei care este transmis părților din litigiul național⁴¹, statelor membre ale UE, Comisiei Europene și, eventual, Consiliului, care au posibilitatea de a face observații scrise sau orale. De aceea instanța de judecată trebuie să formuleze cererea de solicitare cât mai complet cu putință, prin prezentarea succintă a datelor cauzei, a împrejurărilor de fapt și de drept aplicabile în cauză⁴², precum și a motivele care au determinat-o să solicite pronunțarea unei hotărâri preliminare.⁴³

³⁸ CJCE, 6 dec. 2005, Gaston Schul Douane, C-461/03, p.49.

³⁹ Art.35 alin.2 și 3 TUE

⁴⁰ CJCE, 19 martie 1964, Unger, C-75/63, Rec., p.349.

⁴¹ CJCE, 30 ian. 1997, Wiljo/Belgische Staat, C-178/95, Rec. p. 585; CJCE 20 martie 1997, Phytheron Int./Bourdon, C-352/95, Rec. p. 1729.

⁴² CJCE, 26 ian. 1993, Telemarsicabruzzo, C-320/90, p.6-10.

⁴³ CJCE, 10 mars 1981, Irish Creamery Milk Suppliers Association, C- 36/80 și 71/80, Rec. p. 735, p. 6.

Jurisprudența Curții precizează în mod constant că “necesitatea de a realiza o interpretare a dreptului comunitar care să fie utilă instanței naționale impune ca acesta să definească cadrul de fapt și de drept în care se integrează întrebările pe care le formulează sau cel puțin să explice ipotezele pe care sunt întemeiate întrebările pe care le formulează.”⁴⁴ Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească o cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare sunt prezentate în Nota informativă cu privire la formularea cererilor pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare de către organele jurisdicționale naționale⁴⁵, conform căreia formularea trebuie:

- să cuprindă o expunere succintă a obiectului litigiului, precum și a faptelor pertinente, astfel cum au fost constatate, sau, cel puțin, să prezinte ipotezele de fapt pe care se grefează întrebările formulate;

- să redea conținutul dispozițiilor de drept intern susceptibile de a fi aplicate în cauză și să identifice, dacă este cazul, jurisprudența națională pertinentă, indicând de fiecare dată elementele de identificare exacte (de exemplu, pagina Monitorului Oficial sau a unei anumite culegeri de jurisprudență și, eventual, referințe la site-uri internet);

- să identifice cu suficientă precizie dispozițiile de drept comunitar relevante în speță;

- să explice motivele care au determinat jurisdicția națională să formuleze întrebările privind interpretarea sau validitatea anumitor dispoziții comunitare⁴⁶, precum și legătura dintre aceste dispoziții și legislația națională aplicabilă litigiului principal;

- să conțină, dacă este cazul, un rezumat al argumentelor esențiale ale părților.

Întrebarea sau întrebările adresate de către jurisdicția națională trebuie să figureze într-o parte distinctă și în mod clar individualizată a hotărârii de trimitere, de regulă la începutul sau la sfârșitul acesteia. Ele trebuie să fie inteligibile fără a face referire la expunerea de motive a cererii, care însă va oferi contextul necesar pentru o apreciere adecvată⁴⁷.

Având în vedere cele de mai sus, Curtea poate aprecia ca fiind inadmisibile acele cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare care nu corespund acestor exigențe⁴⁸. În situații speciale, întrebările adresate Curții de Justiție de către instanțele naționale pot fi reformulate⁴⁹, pot fi completate⁵⁰ sau chiar pot primi drept răspuns o interpretare a dreptului comunitar pe care instanța națională nu a solicitat-o⁵¹.

În ce privește *faza procesuală* în care poate fi formulată cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare, aprecierea acesteia este de competența exclusivă a instanței naționale, care poate decide investirea Curții în orice fază procesuală⁵² a cauzei. În Nota de informare publicată pe site-ul Curții de Justiție⁵³ se arată că instanța „poate adresa Curții cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare de îndată ce constată că pentru a soluționa litigiul cu care a fost investită este necesară o decizie care să statueze asupra interpretării sau validității dreptului comunitar; organul jurisdicțional național este cel mai în măsură să aprecieze în ce etapă a procedurii este oportună formularea unei asemenea cereri. Cu toate acestea, este indicat ca hotărârea de trimitere să intervină într-o etapă a procedurii în care judecătorul național este în măsură a defini cadrul de fapt și de drept al întrebărilor formulate, astfel încât Curtea să dispună de toate elementele necesare pentru a verifica, dacă este cazul,

⁴⁴ CJCE, 14 iul. 1998, Safety Hi-Tech, C-284/95, p.69; CJCE, 11 apr.2000, Mme Deliege, C-51/96 și C-191/97, Rec.I2549, p.30.

⁴⁵ Notă Informativă, pagina web: <http://curia.europa.eu/ro/>

⁴⁶ CJCE, 16 dec.1981, Foglia Novelo, C-244/80, p.17; CJCE, 1 apr. 1982, Holdijk, C-141/81, p.6.

⁴⁷ Notă Informativă, pagina web: <http://curia.europa.eu/ro/>

⁴⁸ Art. 92 și 103 din Regulament; CJCE, ord.19 martie 1993, Banchemo, C-157/92, Rec. I 1085, p.7; CJCE, ord. 26 apr.1993, Monin automobiles, C-386/92, p.9; CJCE, ord.30 iunie 1997, Banco de Fomento e Exterior, C-66/97, p.19; CJCE ord.8 oct.2002, Viacom, C-190/02, Rec.I 8287, p.26.

⁴⁹ CJCE, 23 nov. 1977, Enka, C-38/77, Rec., p.2203

⁵⁰ CJCE, 12 mai 1964, Wagner, C-101/63, Rec., p.397.

⁵¹ CJCE, 25 febr.1999, Carbonari, C-131/97, Rec. 1999, p.1103.

⁵² CJCE, 19.11.1998, Berit Hoj Perdensen, C-66/96, Rec. 1998 I p. 7327.

⁵³ Notă de informare cu privire la efectuarea trimiterilor preliminare de către instanțele naționale.

aplicabilitatea dreptului comunitar în litigiul principal. În vederea unei bune administrări a justiției, ar putea fi util ca cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare să nu fie formulată decât în urma unei dezbateri contradictorii a părților asupra acestui aspect.” Prin urmare, este de dorit ca stadiul procesual să fie suficient de avansat pentru ca situația de fapt și de drept în contextul căreia instanța națională este chemată să se pronunțe să fie clar determinată, aspect la care pot contribui semnificativ observațiile părților. În general, instanțele naționale din multe state europene solicită părților să-și exprime punctul de vedere (Spania, Germania, Suedia, Luxemburg, Grecia, Olanda, Franța, Belgia s.a) fără însă ca aceasta să fie o regulă unanimă (Austria). Există și state (Irlanda, Anglia, Scoția, Danemarca) în care părțile joacă un rol foarte important în formularea întrebărilor, până într-atât încât rolul instanței se limitează la a consemna ceea ce părțile au convenit⁵⁴.

În jurisprudența Curții s-a precizat că ar putea fi util ca instanța națională să fi soluționat în prealabil acele aspecte aparținând dreptului intern care sunt independente de norma comunitară a cărei interpretare este solicitată⁵⁵.

Este de asemenea important de precizat că art. 104 par. 5 din Regulament conferă Curții dreptul de a solicita informații suplimentare din partea instanței naționale care a adresat cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare.

1.3. Obiectul cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare

Ordinea juridică a Comunităților Europene este formată din ansamblul normelor care guvernează raporturile stabilite de către acestea, ca subiecte de drept internațional, cu statele membre, statele terțe, organizațiile internaționale și, în anumite situații, cu particularii din statele membre. În cadrul ordinii juridice comunitare, se desprind două categorii de norme juridice, și anume: norme juridice cu valoare de lege fundamentală, constituțională⁵⁶ și norme juridice cu valoare de legi ordinare, elaborate de către instituțiile comunitare în existența și funcționarea acestora.

Potrivit art. 234 TCE, în actuala redactare, Curtea de Justiție este competentă să hotărască, cu titlu preliminar, cu privire la:

- interpretarea tratatului;
- validitatea și interpretarea actelor adoptate de instituțiile Comunității și de Banca Centrală Europeană (BCE);
- interpretarea statutelor organismelor înființate printr-un act al Consiliului, în cazul în care statutele respective prevăd acest lucru.

Prin urmare, potrivit dispozițiilor articolului menționat, obiectul unei cereri pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare poate fi:

- a) *interpretarea* tratatelor comunitare, a actele instituțiilor comunitare, a actelor Băncii Centrale Europene, precum și, în anumite condiții, a statutelor organismelor înființate printr-un act al Consiliului;
- b) *validitatea* actelor adoptate de către instituțiile comunitare și de Banca Centrală Europeană.

În continuare, vom analiza, mai întâi, normele comunitare supuse interpretării și, apoi, actele comunitare care pot face obiectul unei cereri preliminare în constatarea validității. Analiza are la bază structura consacrată în literatura de specialitate, cu precădere cea expusă de către profesorul Joël Rideau⁵⁷.

⁵⁴ Rapport sur le theme du colloque « Le renvoi prejudicial a la Cour de Justice des Communautés Europeennes », 2002, p. 4.9.; www.juradmin.eu/colloquia/2002/gen_report_fr.pdf

⁵⁵ CJCE, 10 martie 1981, Irish Creamery Milk Suppliers Association, C-36/80 și 71/80, Rec., p. 735.

⁵⁶ Este vorba despre tratatele constitutive și cele modificatoare.

⁵⁷ Joël Rideau, „Droit institutionnel de l’Union et des Communautés européennes”, ediția a III-a, L.G.D.J., 1999, pag. 840-848.

A. Interpretarea dreptului comunitar

a) Tratatul comunitar

Cererea privind interpretarea poate avea ca obiect atât tratatele constitutive (Tratatele de la Roma⁵⁸, din anul 1957, intrate în vigoare în anul 1958), cât și actele⁵⁹ și tratatele modificatoare⁶⁰. Mai mult, protocoalele și anexele tratatelor constitutive și modificatoare fac parte integrantă din acestea, ceea ce înseamnă că și textele acestora pot fi supuse interpretării.

Cu toate acestea, noul titlu IV „Vize, azil, imigrare și alte politici legate de libera circulație a persoanelor”, integrat în Tratatul instituind Comunitatea Europeană, este supus competențelor Curții în temeiul dispozițiilor derogatorii, în raport cu căile de drept comunitar⁶¹. Potrivit art. 68, articolul 234 se aplică titlului VI în următoarele situații și condiții: „în cazul în care se invocă o chestiune privind interpretarea prezentului titlu sau validitatea și interpretarea actelor adoptate de instituțiile Comunității în temeiul prezentului titlu, într-o cauză pendinte pe rolul unei instanțe judecătorești naționale ale cărei hotărâri nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern, instanța judecătorească respectivă, în cazul în care consideră necesară o hotărâre în acest sens pentru a se pronunța, cere Curții de Justiție să hotărască în legătură cu acea chestiune”. Alineatul 2 al art. 68 limitează, însă, competența Curții în materie, precizând: „În nici un caz, Curtea de Justiție nu este competentă să hotărască în ceea ce privește măsurile sau deciziile luate în temeiul articolului 62 punctul 1, referitoare la menținerea ordinii publice și a apărării securității interne”.

Din economia Tratatului, se poate observa că acesta nu conține nici o dispoziție cu privire la competența Curții de a se pronunța printr-o hotărâre preliminară în interpretare pentru pilonul al II-lea – politica externă și de securitate comună (PESC).

În ceea ce privește titlul VII, privind cooperarea consolidată Curtea este competentă să se pronunțe în condițiile stabilite prin art. 11 TCE și 40, par. 4 TUE (trimiterea la căile de drept comunitar).

Potrivit dispozițiilor Tratatului de la Amsterdam, competența Curții se extinde la art.6 par. 2⁶² TUE, articol ce are în vedere protecția drepturilor fundamentale. Trebuie, însă, remarcat faptul că se are în vedere numai „acțiunea instituțiilor, în măsura în care Curtea este competentă în virtutea tratatelor instituind Comunitatea Europeană și a prezentului Tratat”.

În final, putem concluziona că, în conformitate cu Tratatul de la Amsterdam, procedura prevăzută la art. 234 TCE este pe deplin aplicabilă pentru:

- tratatele constitutive, cu excepția titlului IV TCE cu privire la procedura derogatorie;
- titlul VII din TUE cu privire la cooperarea consolidată;
- art. 6, §1 din TUE;
- dispozițiile finale TUE;
- dispozițiile cu privire la simplificare și protocoalele privind privilegiile și imunitățile.

Tratatul de la Nisa nu aduce modificări de fond cu privire la art. 234, astfel încât sunt incidente dispozițiile Tratatului de la Amsterdam.

b) Actele instituțiilor comunitare

În ceea ce privește „actele adoptate de către instituțiile Comunității și de către Banca Centrală Europeană”⁶³, Curtea este competentă să se pronunțe printr-o hotărâre preliminară în

⁵⁸ Până în anul 2002, regăseam și Tratatul de la Paris, din anul 1951, intrat în vigoare în anul 1952. Acesta a fost încheiat pentru o perioadă de 50 de ani, astfel încât, în prezent, nu mai produce efecte.

⁵⁹ Menționăm, cu titlu de exemplu : Protocolul privind privilegiile și imunitățile Comunităților Europene din 8 aprilie 1965, intrat în vigoare în august 1967; Decizia din 21 aprilie 1970 privind resursele proprii, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1971.

⁶⁰ Actul Unic European (1986/1987); Tratatul de la Maastricht (1992/1993); Tratatul de la Amsterdam (1997/1999); Tratatul de la Nisa (2001/2003).

⁶¹ Art. 68 TCE.

⁶² Fostul art. F, §2.

⁶³ Această ultimă referire a fost adăugată prin Tratatul asupra Uniunii Europene.

interpretare. Prin acte ale instituțiilor comunitare se înțelege atât actele prevăzute în Tratat (regulamentul, directiva, decizia), cât și actele care nu sunt înscrise în Tratat (cunoscute și sub denumirea *acte atipice*). Cu privire la această din urmă categorie, menționăm hotărârea CJCE din 24 octombrie 1973⁶⁴. În speță, *Finanzgericht de Bade-Wurtemberg* a solicitat CJCE, în temeiul art. 177 TCE, să se pronunțe, cu titlu preliminar, cu privire la interpretarea a două regulamente (unul al Consiliului, altul al Comisiei), a unor articole din Tratatul instituind CEE, dar și cu privire la interpretarea Rezoluției Consiliului și a reprezentanților statelor membre din 22 martie 1971, cu privire la realizarea, în etape, a Uniunii Economice și Monetare în Comunitate. Astfel, potrivit Curții, „articolul 103 nu exclude competența instituțiilor comunitare de a adopta, fără să prejudicieze alte proceduri prevăzute de tratate, măsuri de natură conjuncturală necesare pentru menținerea obiectivelor tratatului. Consiliul este cel care alege, după caz, forma măsurii care i se pare cea mai adecvată”⁶⁵. În acest fel, instanța comunitară a oferit instanței naționale interpretarea solicitată.

Potrivit jurisprudenței CJCE, competența acesteia de a interpreta actele instituțiilor comunitare nu este condiționată și nici subordonată efectului direct⁶⁶ al actelor comunitare, și nici caracterului lor obligatoriu⁶⁷. În acest sens, menționăm hotărârea *Impresa Construzioni comm. Quirino Mazzalai del Renom.*⁶⁸, hotărârea în care se precizează faptul că „în termenii art. 177, Curtea este competentă să statueze, cu titlu preliminar, asupra interpretării actelor adoptate de către instituțiile comunitare, independent de faptul că ele sunt sau nu direct aplicabile. Nu Curtea este cea care trebuie să aprecieze relevanța întrebărilor adresate în virtutea art. 177, care este bazată pe o clară separare a competențelor, lăsând jurisdicțiilor naționale puterea de a decide dacă, pentru pronunțarea hotărârii în cadrul litigiilor deduse în fața lor, este necesară recurgerea la procedura prejudicială”⁶⁹. În ceea ce privește caracterul obligatoriu sau nu al actelor comunitare, CJCE, în hotărârea *Frecassetti/Amministrazione delle Finanze dello Stato*⁷⁰, a interpretat dispozițiile cuprinse într-un act fără forță juridică, precizând faptul că „recomandarea”⁷¹ Comisiei, din 25 mai 1962, cu privire la data luării în considerare pentru determinarea valorii dreptului de vamă aplicabilă mărfurilor declarate ca fiind pentru consum, nu poate să se aplice și prelevărilor”⁷².

Trebuie subliniat faptul că actele Parlamentului European pot și ele să fie interpretate, deși Curtea nu a fost niciodată sesizată în mod direct cu o cerere de interpretare a unui asemenea act. Cu toate acestea, instanța comunitară s-a pronunțat, în mod indirect, cu privire la un act al Parlamentului. În acest sens, rețin atenția hotărârile din anii 1980⁷³ și 1985⁷⁴. Potrivit primei hotărâri, „statele membre, care sunt, potrivit actualului drept comunitar, în drept să impună eventuale venituri stabilite de către membrii Parlamentului European în exercitarea mandatului lor, trebuie să respecte limitele care le sunt impuse, în special, prin art. 5 din Tratatul instituind CEE, potrivit căruia obligația constă în datoria de a nu adopta măsuri susceptibile să împiedice funcționarea internă a instituțiilor comunitare și prin art. 8 alin. 1 din Protocolul privind privilegiile și imunitățile Comunităților Europene (...). Autoritățile naționale sunt, de asemenea, ținute să respecte decizia, adoptată de către Parlament în cadrul

⁶⁴ CJCE, 24 octombrie 1973, *Schlüter/Hauptzollamt Loerrach*, C-9/73.

⁶⁵ Traducere neoficială, C-9/73, precitată, punctul 2 din Sumar.

⁶⁶ Efectul direct constă în posibilitatea pe care o au anumite acte comunitare (în special, regulamentul și decizia și, în anumite condiții și directiva) de a da naștere la drepturi și obligații în sarcina persoanelor fizice și juridice din statele membre ale UE, drepturi și obligații pe care instanțele naționale sunt obligate să le protejeze.

⁶⁷ Actele obligatorii sunt regulamentul, directiva și decizia.

⁶⁸ CJCE, 20 mai 1975, *Impresa Construzioni comm. Quirino Mazzalai del Renom.*, C-111/75.

⁶⁹ Traducere neoficială.

⁷⁰ CJCE, 15 mai 1976, *Frecassetti/Amministrazione delle Finanze dello Stato*, C-113/75.

⁷¹ Sublinierea noastră.

⁷² Traducere neoficială.

⁷³ CJCE, 15 septembrie 1981, *Lord Bruce of Donington/Aspden*, C-208/80.

⁷⁴ CJCE, 10 iulie 1986, *Wybot/Faure*, C-149/85.

măsurilor de organizare internă, potrivit căreia trebuie să ramburseze membrilor săi, pe bază forfetară, cheltuielile de sejur și călătorie”⁷⁵.

În cea de a doua hotărâre, CJCE precizează următoarele: „în aplicarea art. 10 din Protocolul din 8 aprilie 1965 privind privilegiile și imunitățile Comunităților Europene, potrivit căruia membrii Parlamentului European beneficiază pe durata sesiunilor adunării, pe teritoriul lor național, de imunitățile recunoscute membrilor parlamentului din țara lor, durata sesiunilor Parlamentului European nu ar trebuie să fie apreciată decât în lumina dreptului comunitar. Astfel, orice referire la o legislație națională pentru a interpreta noțiunea de sesiune a Parlamentului European este incompatibilă nu doar cu textul Protocolului, ci și cu însuși obiectul acestei dispoziții, care vizează să asigure imunitatea pe o durată egală pentru toți deputații, independent de cetățenia lor. Dacă în virtutea art. 22 alin. 1 din Tratatul instituind CECA, a art. 139 alin. 1 din Tratatul instituind CEE și a art. 109 alin. 1 din Tratatul instituind CEEA, așa cum au fost modificate prin Tratatul de fuziune, Parlamentul European își ține o sesiune anual și se reunește de plin drept în a doua zi de marți din luna martie, nici o altă dispoziție cu privire la durata acestei sesiuni nu trebuie să fie desprinsă, chiar și în mod indirect, din alte dispoziții ale Tratatelor. Astfel, durata sesiunii este fixată numai de către Parlamentul European prin Regulamentul de organizare internă”⁷⁶.

Ținând cont de jurisprudența CJCE și de „generalitatea” dispoziției articolului 234 din TCE se poate concluziona că instanța comunitară poate interpreta și aceste acte. Mai mult, Curtea este competentă să interpreteze actele adoptate de către Parlament și Consiliu, în cadrul procedurii co-deciziei.

În ceea ce privește actele emise de Curtea de Conturi, acestea pot fi și ele interpretate, deoarece „Curtea de Conturi a fost ridicată la rangul de instituție prin Tratatul asupra Uniunii Europene (...), deși, la primă vedere, s-ar părea că această eventualitate este puțin probabilă în raport cu natura actelor sale”⁷⁷.

Actele Comitetului Economic și Social, ale Comitetului Regiunilor, precum și cele ale Băncii Europene de Investiții, care nu sunt instituții comunitare în sens strict, ar putea face obiectul unei interpretări preliminare. O interpretare extensivă rămâne, totuși, posibilă⁷⁸.

La fel stau lucrurile și cu deciziile Consiliului European, în ciuda consacării sale instituționale prin Actul Unic European, apoi prin Tratatul asupra Uniunii Europene. Ca argument, menționăm faptul că instanța comunitară, în ordonanța dată în anul 1995⁷⁹, a confirmat refuzul Tribunalului de Primă Instanță de a controla legalitatea actelor Consiliului European.

c) Principiile generale de drept

Principiile generale de drept, aplicabile în ordinea juridică comunitară, pot fi interpretate de către Curte. Însă, instanța comunitară nu poate oferi, unei jurisdicții naționale, elementele de interpretare necesare aprecierii, de către aceasta din urmă, a conformității unui text național cu drepturile fundamentale. În acest sens, este și jurisprudența CJCE. Astfel, în hotărârea din 29 mai 1997⁸⁰, se precizează: „Curtea, sesizată cu titlu preliminar, nu poate oferi elementele de interpretare necesare aprecierii, de către jurisdicția națională, a conformității unei reglementări naționale cu drepturile fundamentale a căror respectare trebuie să o asigure, așa cum rezultă, în special, din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, deoarece vizează o situație care nu relevă sferei de aplicare a dreptului comunitar. Astfel, dispozițiile din dreptul național care nu sunt destinate să asigure respectarea regulilor de drept comunitar vizează o situație care nu intră în sfera de aplicare a dreptului comunitar, chiar dacă o

⁷⁵ Traducere neoficială.

⁷⁶ Traducere neoficială.

⁷⁷ Joël Rideau, op. cit., pag. 842.

⁷⁸ Idem.

⁷⁹ Ordonanța CJCE, 13 ianuarie 1995, *Roujonsky*, C-235/94 P.

⁸⁰ CJCE, 29 mai 1997, *Kremzow/Autriche*, C-299/95.

pedeapsă cu detenția, impusă în virtutea acestor dispoziții naționale, este de natură să împiedice exercitarea, de către cel interesat, a dreptului la liberă circulație. Perspectiva pur ipotetică a unui asemenea exercițiu nu constituie o legătură suficientă cu dreptul comunitar pentru a justifica aplicarea dispozițiilor sale”⁸¹.

d) Hotărârile CJCE

„Procedura prevăzută la art. 40⁸² din Statutul Curții de Justiție, nu poate fi utilizată pentru hotărârile preliminare de către părți în fața judecătorului național”⁸³, aspect evidențiat și de către Curte în Ordonanța din 16 mai 1968, în cauza *Firma Kurt A. Becher/Hauptzollamt München-Landsbergerstrasse*⁸⁴. În speță, firma Becher a solicitat Curții, invocând art. 67 din Regulamentul de procedură, „să completeze hotărârea Curții din 4 aprilie 1968”. Firma Becher a adăugat că își întemeiază cererea pe art. 40 din Protocolul la Statutul Curții de Justiție a CEE. Cu toate acestea, CJCE a considerat că art. 40 din Statut ar putea fi aplicabil în materia întrebărilor prealabile, dar nu de către părțile acțiunii principale. În același sens, a fost și răspunsul dat prin Ordonanța din 18 octombrie 1979, în cauza *Sirena/Eda*⁸⁵. Astfel, Curtea a precizat următoarele: „Art. 177 din Tratatul instituind CEE consacră o cooperare directă între Curtea de Justiție și jurisdicțiile naționale în termenii unei proceduri necontencioase, eliminând orice inițiativă a părților în cauză și în cursul căreia acestea sunt numai invitate să prezinte observații în cadrul juridic stabilit de instanța de trimitere. Dacă, în limitele stabilite prin art. 177, numai jurisdicțiile naționale au posibilitatea de a decide trimiterea prejudicială, tot așa numai aceste jurisdicții sunt în măsură să estimeze dacă interpretarea oferită este suficient de clară. Astfel, părțile nu se pot prevala de dispozițiile art. 40 din Statutul Curții (...) pentru a solicita interpretarea hotărârilor pronunțate în temeiul art. 177”⁸⁶.

Potrivit profesorului Joël Rideau, „hotărârile Curții pot face obiectul unei interpretări prealabile. Pentru hotărârile prealabile, interpretarea va fi cerută fie de către jurisdicțiile sesizate cu cauza, fie de către altele. Întrebările pot privi, de asemenea, și hotărârile date în cadrul altor proceduri (de exemplu, pentru constatarea unei neîndepliniri a obligațiilor asumate de către statele membre”⁸⁷)”⁸⁸.

e) Acordurile internaționale

Potrivit unei jurisprudențe constante, Curtea a considerat că acordurile încheiate de către Comunitățile Europene, mixte sau nu, trebuie să fie asimilate actelor adoptate de către instituțiile Comunităților pentru a le introduce, astfel, în sfera de aplicare a art. 234 TCE alin. 1 lit. b). Unii autori⁸⁹ consideră, însă, că această asimilare este inutilă pentru a justifica competența Curții, deoarece aceasta se poate sprijini pe art. 220 TCE⁹⁰ care definește

⁸¹ Traducere neoficială.

⁸² „Statele membre și instituțiile comunitare pot interveni în litigiile supuse Curții.

Același drept îi revine oricărei persoane care dovedește că are un interes în soluționarea litigiului supus Curții, cu excepția litigiilor între statele membre, între instituțiile Comunităților sau între state membre, pe de o parte, și instituțiile Comunităților, pe de altă parte.

Fără a aduce atingere dispozițiilor celui de al doilea paragraf, statele părți la Acordul privind Spațiul Economic European, altele decât statele membre, precum și Autoritatea de supraveghere a AELS menționată de respectivul acord pot interveni în litigiile supuse Curții în cazul în care acestea se referă la unul dintre domeniile de aplicare ale acestui acord.

Concluziile cererii de intervenție pot avea ca obiect numai susținerea concluziilor uneia dintre părți”.

⁸³ Joël Rideau, *op. cit.*, pag. 843.

⁸⁴ C-13/67.

⁸⁵ C-40/70 P.

⁸⁶ Traducere neoficială.

⁸⁷ În acest sens, a se vedea hotărârile CJCE, din 14 decembrie 1982, *Proc. Rép. c./Waterkeyn*, C-314/81, C-316/81 și C-83/82.

⁸⁸ Joël Rideau, *op. cit.*, pag. 843.

⁸⁹ Joël Rideau, *op. cit.*, pag. 843.

⁹⁰ Fostul art. 164.

misiunea Curții în cadrul Tratatului. În temeiul competenței recunoscută pentru interpretarea acordurilor internaționale, Curtea interpretează și actele adoptate de către organele constituite prin unele acorduri pe care Comunitatea le-a încheiat⁹¹.

Acordurile încheiate de către Comunități. Cu privire la interpretarea acordurilor încheiate de către Comunități, Curtea s-a pronunțat, pentru prima dată, cu privire la competența sa de a le interpreta în cauza *Haegeman II*⁹². Astfel, Curtea a declarat că acordul de asociere cu Grecia „a fost încheiat de către Consiliu, conform art. 228⁹³ și 238⁹⁴ din Tratat” și că acesta constituie „de acum înainte, în ceea ce privește Comunitatea, un act adoptat de către o instituție a Comunității, în sensul art. 177 alin. 1, lit. b), că dispozițiile sale formează, începând cu intrarea lor în vigoare, parte integrantă din ordinea juridică comunitară”. Prin urmare, potrivit acestei hotărâri, Curtea și-a recunoscut competența de a interpreta acest acord.

În alte cauze, instanța comunitară a adăugat și o justificare întemeiată pe necesitatea asigurării unei aplicări uniforme a acordurilor, din perspectiva raportului dreptul comunitar – dreptul național și a strânsei legături cu procedura prejudicială. În hotărârea *Hauptzollamt Mainz/Kupferberg*⁹⁵, Curtea a precizat, după cum urmează:

„1. Măsurile necesare pentru a pune în aplicare dispozițiile dintr-un acord încheiat de către Comunitate depinde atât de instituțiile comunitare, cât și de statele membre, potrivit dispozițiilor actuale ale dreptului comunitar, în domeniile care fac obiectul acordului. Același lucru este valabil și pentru acordurile de liber-schimb ale căror obligații contractuale se întind pe mai multe domenii având caracter foarte diferit.

2. Potrivit art. 228 par. 2 din Tratat, statele membre sunt legate, prin acordurile internaționale, în aceeași măsură, ca și instituțiile comunitare, astfel că trebuie să asigure respectarea obligațiilor asumate printr-un astfel de acord. În acest fel, dispozițiile din cadrul acestui acord fac parte integrantă din ordinea juridică comunitară”⁹⁶.

Curtea a interpretat, în timp, și acordurile mixte⁹⁷ fără a menționa, însă, în mod expres dacă această competență se extinde asupra tuturor acordurilor sau se limitează la numai dispozițiile care intră în sfera competențelor comunitare⁹⁸. Însă, trebuie reținută și opinia profesorului Joël Rideau, care consideră că simplul „fapt că dispozițiile interpretate în aceste cauze au în vedere domenii care intră, în mod cert, în competența comunitară nu permite să deducem recunoașterea implicită a unei competențe de interpretare care se întinde asupra tuturor dispozițiilor din acordurile mixte”⁹⁹. De exemplu, Curtea a interpretat dispozițiile Convenției Lomé, din anul 1975, cu privire la libertatea de stabilire fără să se pronunțe asupra caracterului lor comunitar¹⁰⁰.

În cauza *Demirel*¹⁰¹, cu privire la acordul de asociere Comunitate-Turcia, Curtea a reamintit faptul că un acord încheiat de către Consiliu este un act adoptat printr-o instituție a Comunității. Curtea a constatat că, în raport de natura acordului de asociere, „acesta creează legături speciale și privilegii cu un stat terț, care trebuie, cel puțin parțial, să participe la regimul comunitar; art. 238 TCE trebuie, în mod necesar, să confere Comunității competență

⁹¹ Potrivit lui Joël Rideau.

⁹² CJCE, 30 aprilie 1974, *Haegeman c./Etat Belge*, C-181/73.

⁹³ Actualul art. 300.

⁹⁴ Actualul art. 310.

⁹⁵ CJCE, 26 octombrie 1982, *Hauptzollamt Mainz/Kupferberg*, C-104/81.

⁹⁶ Traducere neoficială.

⁹⁷ Acordurile încheiate de către Comunitățile Europene și statele membre, pe de o parte și un stat terț, pe de altă parte.

⁹⁸ CJCE, 5 februarie 1976, *Conceria Daniele Bresciani c./ Amministrazione italiana delle finanze*, C-87/75.

⁹⁹ Joël Rideau, *op. cit.*, pag. 844.

¹⁰⁰ CJCE, 24 noiembrie 1977, *Razanatsimba*, C-65/77.

¹⁰¹ CJCE, 30 septembrie 1987, *Demirel c./Ville de Schwäbisch Gmünd*, C-12/86.

pentru a asigura îndeplinirea angajamentelor față de statele terțe în toate domeniile acoperite de Tratat”¹⁰².

Hotărârea *Demirel* se limitează, deci, să afirme competența Curții pentru a interpreta dispozițiile comunitare dintr-un acord mixt. Competența Curții pentru a interpreta totalitatea acordului ar putea fi justificată, potrivit logicii urmărite de către jurisdicția comunitară în acest domeniu, prin faptul că acordul încheiat este asimilat unui act al instituțiilor și că, încheierea de către Consiliu are forță (poartă) asupra întregului acord. „Această teză, ar putea risca apariția unui conflict de interpretare între Curte și autoritățile naționale. Aplicarea unei repartizări de competențe de interpretare între autoritățile naționale și Curte s-ar dovedi, totuși, a fi delicată, având în vedere dificultățile de a stabili o legătură între dispozițiile unui acord și competențele naționale sau comunitare și ar putea crea riscul unei discordanțe în aplicarea acordului mixt”¹⁰³.

Soluții identice celei oferite prin hotărârea *Demirel* sunt aplicate în deciziile luate de consiliile instituie prin acordurile de asociere¹⁰⁴. Într-o hotărâre din anul 1998, Curtea a afirmat competența pentru a interpreta acordul TRIPS¹⁰⁵.

Acordurile încheiate de către statele membre și care leagă Comunitatea. Analizând jurisprudența mai veche a Curții, cea cu privire la GATT, și, în special, cauza *International Fruit Company III*¹⁰⁶, se poate observa că, încă de la început, Curtea a interpretat acordurile încheiate de către statele membre cu state terțe.

Ulterior, Curtea și-a reafirmat competența, oferind răspunsuri la întrebările prealabile ridicate în cauze în care nu era vorba despre validitatea unui act comunitar, ci despre interpretarea acestuia. Astfel, în cauzele reunite C-267/81 la C-269/81¹⁰⁷, Curtea a menționat:

„1. Efectul substituirii Comunității Acordului general privind tarifele și comerțul a intervenit la 1 iulie 1968, ca urmare a intrării în vigoare a tarifului vamal comun. Astfel, la această vreme, Comunitatea, anterior finalizării perioadei de tranziție, își asumă plenitudinea atribuțiilor sale în domeniul aplicării Acordului general.

2. Comunitatea, substituindu-se statelor membre în ceea ce privește executarea obligațiilor prevăzute în GATT, Acord care a intrat în vigoare la 1 iulie 1968, data aplicării TVC, dispozițiile din acest acord pot fi supuse, din acest moment, interpretării Curții, în temeiul art. 177 din Tratat.

3. Protocoalele tarifare din 16 iulie 1962 și 30 iunie 1967, încheiate de către Comunitate în cadrul GATT constituie acte adoptate de către instituțiile comunitare, în sensul art. 177 alin. 1 litera B9 din Tratat, intrând, astfel în competența prejudicială atribuită CJCE”¹⁰⁸.

Actele adoptate de către organele înființate prin anumite acorduri internaționale. După cum am menționat, în temeiul competenței recunoscută pentru interpretarea acordurilor internaționale, Curtea interpretează și actele adoptate de către organele constituite prin unele acorduri pe care Comunitatea le-a încheiat. Însă, Curtea interpretează numai acele acte care sunt considerate ca făcând parte integrantă din ordinea juridică comunitară, adică numai în măsură în care aceste acte prezintă o legătură directă cu acordurile pe care le pune în aplicare. Astfel, Curtea își exercită competența de interpretare cu privire la deciziile adoptate de către consiliile instituie prin acordurile de asociere. Cu titlu de exemplu, menționăm hotărârea CJCE din 20 septembrie 1990¹⁰⁹, hotărâre în care instanța de la Luxemburg a precizat faptul

¹⁰² Traducere neoficială.

¹⁰³ Joël Rideau, *op. cit.*, pag. 845.

¹⁰⁴ CJCE, 20 septembrie 1990, *Sevince c./Staatssecretaris van Justice*, C-192/89.

¹⁰⁵ CJCE, 16 iunie 1998, *Hermès International c./FHT Marketing Choice BV*, C-53/96.

¹⁰⁶ CJCE, 12 decembrie 1972, *International Fruit CO. et a.c./Produktschap voor Groeten en Fruit*, cauzele reunite C-21/72 la C-24/72

¹⁰⁷ CJCE, 16 martie 1983, *Admin. des Fin. C./SPI et SAMI*, cauzele reunite C-267/81 la C-269/81.

¹⁰⁸ Traducere neoficială.

¹⁰⁹ CJCE, S.Z. *Sevince c./Staatssecretaris van Justitie*, C-192/89.

că „dispozițiile care au fost stabilite pentru punerea în aplicare a unui acord de asociere încheiat între Comunitate și un stat terț, Consiliul de asociere înființat prin acel acord, face parte integrantă din ordinea juridică comunitară de la data intrării lor în vigoare, astfel încât Curtea este competentă să se pronunțe în baza art. 177 din Tratat”¹¹⁰.

În hotărârea *Deutsche Shell AG*, Curtea și-a recunoscut competența de a interpreta actele comisiei mixte de tranzit între CEE și Asociația Europeană a Liberului Schimb¹¹¹.

f) *Statutele organismelor înființate printr-un act al Consiliului sau al altor organisme*

Nu este exclus ca aceste statute să facă și ele obiectul unei cereri prealabile în interpretare.

g) *Interpretarea convențiilor încheiate între statele membre*

Ca regulă, convențiile încheiate între statele membre nu pot face obiectul unei interpretări preliminare în temeiul art. 234 TCE. Mai mult, un acord încheiat între anumite state membre nu poate fi interpretat de către Curte.

h) *Trimiterile la normele comunitare prin dreptul național sau printr-o dispoziție contractuală*

Scopul interpretării realizate de către Curte în virtutea art. 234 TCE este acela de a asigura o interpretare uniformă dreptului comunitar. Acest lucru este posibil chiar și atunci când dreptul comunitar este aplicabil ca urmare a unei reglementări interne a statului membru. În acest sens, menționăm hotărârea CJCE, *Dzodi*¹¹². Potrivit acesteia, „în cazul în care dreptul comunitar devine aplicabil în baza dispozițiilor din dreptul național, numai judecătorul național este cel care poate aprecia necesitatea aplicării dreptului comunitar. Dacă acesta consideră că este oportună aplicarea unei dispoziții comunitare la situația internă care stă la baza litigiului ce i-a fost dedus, judecătorul național poate sesiza Curtea cu o întrebare prealabilă în condițiile prevăzute la art. 177. Cu toate acestea, competența Curții este limitată numai la interpretarea dreptului comunitar. Curtea nu poate ține cont de economia generală a dispozițiilor din dreptul intern care au făcut posibilă aplicarea dreptului comunitar”¹¹³. În același sens este și hotărârea din 17 iulie 1997¹¹⁴.

Curtea este competentă să răspunde unei întrebări preliminare, inclusiv, atunci când aceasta a apărut într-un litigiu în care o dispoziție contractuală trimitea la conținutul normelor comunitare pentru a determina limita în care responsabilitatea financiară a uneia dintre părți ar putea fi angajată, ținând cont de existența unui interes manifest din ordinii juridică comunitară. În această situație, însă, Curtea este competentă numai în ceea ce privește interpretarea dispozițiilor comunitare, ea neputând să ofere un răspuns cu privire la economia generală a contractului, nici la dispozițiile din dreptul intern care pot determina forța obligațiilor contractuale. În această situație, numai judecătorul național este cel care poate lua în considerare limitele pe care dreptul intern și contractul pot să ducă la aplicarea dreptului comunitar¹¹⁵.

¹¹⁰ Traducere neoficială.

¹¹¹ CJCE, 21 ianuarie 1993, *Deutsche Shell AG ./Hauptzollamt Hamburg-Harburg*, C-188/91.

¹¹² CJCE, 18 octombrie 1990, C-297/88.

¹¹³ Traducere neoficială.

¹¹⁴ CJCE, 17 iulie 1997, *Leur-Bloem c./Inspecteur der Belastingdienst/Onderneming Amsterdam 2*, C-28/95.

¹¹⁵ CJCE, 25 iunie 1992, *Federconsorzi c./AIMA*, C-88/91.

B. Validitatea actelor comunitare

În ceea ce privește aprecierea validității dreptului derivat, reamintim faptul că articolul 234 TCE prevede faptul că instanța europeană este competentă să statueze cu titlu preliminar asupra „validității actelor adoptate de către instituțiile Comunității și de către BCE¹¹⁶”.

Cererea preliminară privind validitatea unui act comunitar reprezintă un mijloc de control al legalității actelor comunitare, prin care „se impune respectarea ierarhiei normelor juridice”¹¹⁷. În acest fel, Curtea realizează un control de legalitate externă și internă a actelor comunitare, asemănător celui efectuat prin acțiunea în anulare¹¹⁸. Potrivit CJCE¹¹⁹, instanțele naționale pot examina ele însele validitatea actelor comunitare, dar nu sunt competente să constate invaliditatea acestora. Altfel spus, în cazul în care instanțele naționale consideră că argumentele în sensul nelegalității sunt neîntemeiate, pot decide că actul comunitar este legal și îl vor aplica la speță. Însă, dacă instanțele consideră că actul este ilegal, acestea nu au competența de a declara nevaliditatea, fiind obligate să sesizeze Curtea de Justiție.

În ceea ce privește actele comunitare care pot face obiectul unei cereri preliminare în constatarea validității, Curtea, a arătat, în hotărârea *Grimaldi*¹²⁰, faptul că „art. 177 atribuie Curții competența de a statua, cu titlu preliminar, cu privire la validitatea și interpretarea actelor adoptate de către instituțiile comunitare, fără nici o excepție”, incluzând, astfel, și recomandările. Astfel, putem reține că instanța comunitară poate să controleze validitatea tuturor actelor care sunt prevăzute de articolul 249¹²¹ TCE. În plus, Curtea a precizat, în avizul nr. 1/75, faptul că acordurile internaționale la care Comunitatea este parte pot face obiectul unei cereri preliminare în constatarea validității. În plus, și actele Parlamentului European pot fi controlate în ceea ce privește validitatea. Trebuie remarcat faptul că nu poate fi solicitată aprecierea validității tratatelor constitutive și a tratatelor și a actelor modificatoare. De asemenea, nu poate fi cerută verificarea validității hotărârilor Curții de Justiție, deoarece acestea sunt investite cu autoritate de lucru judecat. Nici hotărârile Tribunalului de Primă Instanță nu pot face obiectul verificării validității¹²².

Trebuie menționat faptul că, în aprecierea validității actelor comunitare, instanța comunitară a considerat este necesară realizarea unui control de legalitate, asimilând, în acest caz, validitatea cu legalitatea. Controlul de legalitate realizat asupra actului comunitar în cauză se face atât din punct de vedere formal, cât și din punct de vedere material. În opinia profesorului Guy Isaac¹²³, acțiunea în constatarea validității se prezintă ca un complement al recursului în anulare și al excepției de ilegalitate, devenind, astfel, un instrument important de apărarea a intereselor particularilor. În acest sens, precizăm, cu titlu de exemplu, cazul regulamentelor, a căror validitate poate fi verificată de către Curte, inclusiv la cererea unui particular, firesc, prin intermediul instanței naționale. Însă, particularii nu pot introduce un recurs în anulare, ce are ca obiect un regulament, deoarece legitimarea procesuală activă, în această situație, o au numai reclamantii privilegiați, și anume Comisia, Consiliul, Parlamentul și statele membre.

Dacă instanța de la Luxemburg s-a pronunțat în sensul că un act comunitar nu este valid, acesta nu va fi declarat nul, acesta continuând să subziste, neputând fi privat de efect

¹¹⁶ Banca Centrală Europeană.

¹¹⁷ Viorel Marcu, Nicoleta Diaconu, „Drept comunitar general. Tratat”, Editura Lumina Lex, București, 2002, pag. 271.

¹¹⁸ Ovidiu Țincă, „Drept comunitar general”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1999, pag. 359.

¹¹⁹ CJCE, 18 iulie 2007, *Ministero dell'Industria, del Commercio e dell'Artigianato c./Lucchini SpA*, C-119/05, pct. 55.

¹²⁰ CJCE, 13 decembrie 1989, C-322/88.

¹²¹ Fostul articolul 189: „Pentru îndeplinirea misiunii lor, în condițiile prevăzute de prezentul tratat, Parlamentul european, în comun cu Consiliul, Consiliul și Comisia adoptă regulamente și directive, iau decizii și formulează recomandări sau avize”.

¹²² Acestea pot fi atacate în fața CJCE cu recurs.

¹²³ Citat de Ovidiu Ținca, în op. cit., pag. 361.

decât de către instituția care l-a adoptat. Judecătorul național, însă, nu va aplica norma respectivă în soluționarea procesului.

1.4. Procedura de soluționare a cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare de către Curtea de Justiție

A. Procedura ordinară

Procedura în fața Curții de Justiție se deosebește de procedura de judecată în fața anumitor instanțe supreme naționale prin două elemente, și anume:

- procedura în fața Curții de Justiție este reglementată de norme de drept prevăzute expres fie în Tratat, fie în Statutul Curții de Justiție¹²⁴ (art. 23), fie în Regulamentul său de procedură¹²⁵ (art. 103-104b). În consecință, Curtea nu poate să deroge de la aceste reguli;
- procedura în fața Curții este supusă unui regim lingvistic specific unei Comunități multilingve, ceea ce influențează natura și scopul procedurii scrise și orale¹²⁶.

În plus, procedura întrebărilor preliminare diferă de procedura urmată, de regulă, în fața CJCE, în cadrul altor acțiuni introduse în fața instanței de la Luxembourg. În derularea acestei proceduri, trebuie să se țină cont de faptul că aceasta este o procedură de la judecător la judecător, neexistând decât o legitimare procesuală activă. În fața Curții, în acest caz, nu este vorba despre o procedură contradictorie, propriu-zisă, deoarece intervenienții nu pot schimba între ei replici și duplici și nu au ocazia să răspundă decât în cadrul procedurii orale. Prin „parte în proces” se înțelege, în sensul acestei prevederi, orice stat membru și orice instituție care este parte sau intervenient în litigiu sau care a depus observații scrise în cadrul uneia dintre procedurile preliminare.

Judecătorul național care ridică o întrebare preliminară, suspendă procesul pendinte și comunică hotărârea sa Curții. Decizia instanței naționale de a deschide o procedură preliminară la Luxembourg este notificată Curții. Cererea se transmite grefierului Curții. Părțile din litigiul aflat pe rolul instanței naționale nu pot să sesizeze direct Curtea și nici nu sunt obligate să reacționeze până în momentul în care cererea formulată de către instanța națională nu le este comunicată de către Grefa Curții. Potrivit Notei informative cu privire la formularea cererilor pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare de către organele jurisdicționale naționale¹²⁷, hotărârea prin care judecătorul național înaintează Curții cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare poate să îmbrace orice formă admisă de dreptul intern în materia incidentelor procedurale. Bineînțeles, există anumite puncte ce trebuie să fie detaliate în cerere, aspecte pe care, deja, le-am precizat. Amintim numai un aspect referitor la necesitatea menționării domiciliului în cerere. „În cauzele având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare nu există obligația indicării unui domiciliu ales, comunicarea actelor de procedură realizându-se prin scrisoare recomandată, cu confirmare de primire. Cu toate acestea, părțile își pot da acordul ca actele să le fie comunicate prin fax¹²⁸ sau prin orice alte mijloace tehnice de comunicare”¹²⁹. Actele de procedură, precum și întreaga corespondență privind cauzele cu care este sesizată Curtea trebuie adresate grefei Curții la adresa poștală¹³⁰ sau depuse direct la grefă, la sediul Curții¹³¹ sau, în afara programului de lucru al grefei, la recepția Curții. Transmiterea prealabilă a unui act de procedură prin fax sau prin e-

¹²⁴ Din martie 2008.

¹²⁵ Din septembrie 2008.

¹²⁶ Potrivit Ghidului destinat reprezentanților părților: <http://curia.europa.eu/ro/instit/txtdocfr/autrestxts/txt9.pdf>

¹²⁷ Denumită, în continuare, Notă Informativă. Poate fi consultată la pagina web:

http://curia.europa.eu/ro/instit/presentationfr/index_cje.htm

¹²⁸ (352) 43 37 66.

¹²⁹ Ghidul destinat reprezentanților părților, pag. 11.

¹³⁰ Bd. Konrad Adenauer, Luxemburg L-2925.

¹³¹ Boulevard Konrad Adenauer, Luxemburg – Kirchberg.

mail (ECJ.Registry@curia.europa.eu) este luată în considerare în privința termenelor procedurale cu condiția ca această transmitere și depunerea ulterioară a actului de procedură să se efectueze în condițiile stabilite în Regulamentul de procedură. Astfel de transmiteri trebuie efectuate numai la numărul de fax sau la adresa de e-mail menționate.

Cererea poate fi redactată în oricare din cele 23 de limbi comunitare. Dispozițiile comunitare nu prevăd nici o formalitate specială pentru introducerea cererii. Singurele condiții sunt cele generale, de exemplu: litigiul să aibă legătură cu dreptul comunitar; să fie vorba despre un litigiu efectiv; întrebarea formulată trebuie să fie susceptibilă de a primi un răspuns util ș.a.

Conform dispozițiilor Notei Informativă, întrebarea sau întrebările adresate de către jurisdicția națională trebuie să se regăsească într-o parte distinctă și în mod clar individualizată a hotărârii de trimitere¹³². Având în vedere faptul că cererea de pronunțare a unei hotărâri prealabile este notificată și celor care ar putea depune observații, aceasta va fi tradusă¹³³, fapt pentru care este necesar ca cererea să fie redactată într-o manieră simplă, clară și precisă, evitând detaliile inutile, dar, în același timp, trebuie să fie completă și să conțină toate informațiile pertinente, pentru a permite Curții, dar și subiecților îndreptățiți să formuleze observații, să își facă o idee clară cu privire la cadrul factual și juridic al litigiului principal.

Grefierul Curții este cel care înregistrează cererea și o transmite părților din litigiul național, statelor membre ale UE, Comisia Europeană¹³⁴ și, eventual, Consiliului, dacă acesta din urmă este autorul unui act vizat în cerere. În termen de două luni de la data ultimei notificări, toți destinatarii au posibilitatea de a depune la Curte memorii sau observații scrise.

Potrivit art. 23 alin. 3 din Statutul Curții de Justiție, decizia instanței naționale este notificată, tot prin intermediul grefierului și statelor părți la Acordul privind Spațiul Economic European, altele decât statele membre¹³⁵, precum și Autorității de supraveghere a AELS menționată de acordul respectiv, care, în cazul în care este vizat unul dintre domeniile de aplicare ale acordului, pot depune și ele, tot în termen de două luni de la ultima notificare, memorii sau observații scrise.

„În cazul în care un acord privind un domeniu determinat, încheiat de Consiliu cu unul sau mai multe state terțe, prevede că acestea din urmă pot prezenta memorii sau observații scrise în cazul în care o instanță a unui stat membru adresează Curții o întrebare preliminară privind domeniul de aplicare al acordului, decizia instanței naționale referitoare la o astfel de întrebare se notifică, de asemenea, statelor terțe în cauză, care pot depune la Curte, în termen de două luni de la data notificării, memorii sau observații scrise”¹³⁶.

Termenului de două luni i se adaugă un termen pentru considerente de distanță de 10 zile. Acest termen este unul imperativ și nu poate fi prorogat. nu este susceptibil de prorogare.

Scopul observațiilor scrise este acela de a sugera răspunsurile ce ar trebui date întrebărilor adresate Curții și, în același timp, de a expune, în mod succint, dar complet, argumentația în sprijinul răspunsurilor propuse. Este important să se aducă la cunoștința Curții împrejurările de fapt ale acțiunii principale, precum și dispozițiile pertinente din legislația națională aplicabile în cauză¹³⁷. Precizăm faptul că aceste observații nu au valoare

¹³² De regulă la începutul sau la sfârșitul acesteia.

¹³³ De altfel, este singurul act care face obiectul unei traduceri.

¹³⁴ Statele au diferite interese pentru a interveni în cadrul acestei proceduri. Uneori, statele își pot apăra, în mod direct sau indirect, propriile interese (Curtea de la Luxembourg poate să solicite statelor care nu au depus observații să adopte o anumită poziție, în situația în care consideră că i-ar putea fi afectat vreun interes). În alte cazuri, statele pot interveni pentru a apăra un interes general. Comisia Europeană, potrivit lui Joël Rideau, „depune sistematic observații, jucând în această procedură un rol care ar putea fi calificat *amicus curiae*” (Joël Rideau, „*Droit institutionnel de l'Union et des Communautés européennes*”, ediția a III-a, L.G.D.J, 1999, pag. 861). Părțile din litigiul național intervin, firesc, pentru apăra propriile interese.

¹³⁵ Este vorba despre Norvegia, Liechtenstein și Islanda.

¹³⁶ Art. 23 alin. 4 din Statutul Curții de Justiție.

¹³⁷ Ghidul destinat reprezentanților părților: <http://curia.europa.eu/ro/instit/txtdocfr/autrestxts/txt9.pdf>, pag.13.

de concluzii; obiectul lor se limitează numai la problemele de drept comunitar invocate în cererea preliminară. Prin urmare, părțile nu pot aduce argumente pe fondul cauzei.

Observațiile scrise trebuie să expună¹³⁸:

- elementele de fapt și dispozițiile de drept intern pertinente;
- argumentația juridică, cuprinzând referiri la jurisprudența Curții;
- răspunsurile la întrebările adresate de jurisdicția națională, răspunsuri pe care partea le propune Curții.

Trebuie precizat că, la nivel comunitar, există o diferență între limba în care poate fi redactată cererea și limba de procedură. Astfel, potrivit art. 29 alin. (2) par. 2, limba de procedură, în cazul cererilor pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare, este cea a instanței naționale care sesizează Curtea. La cererea corespunzător motivată a unei părți din acțiunea principală și după ascultarea celeilalte părți și a avocatului general, poate fi autorizată pentru procedura orală folosirea ca limbă de procedură a unei alte limbi comunitare. În cazul Statele părți la Acordul privind SEE, altele decât statele membre, precum și Autoritatea de supraveghere a AELS pot fi autorizate să folosească una dintre cele 23 de limbi comunitare, alta decât limba de procedură, atunci când participă la una dintre procedurile preliminare. În ceea ce privește statele terțe care participă la o procedură preliminară, acestea pot fi autorizate să folosească una dintre cele 23 de limbi comunitare, alta decât limba de procedură.

Regula reprezentării obligatorii a părților cunoaște anumite modificări în cauzele având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare (articolul 104 alineatul (2) din RP). Orice persoană care are dreptul să reprezinte și/sau să asiste părțile în litigiul aflat pe rolul instanței naționale o poate face în egală măsură și în fața Curții. Prin urmare, dacă regulile de procedură aplicabile în litigiul cu care a fost investită instanța națională nu impun ca părțile să fie reprezentate, acestea au dreptul de a prezenta personal observații scrise și orale în fața Curții¹³⁹.

Regulamentul de procedură al Curții, reglementează și instituția asistenței judiciare gratuite. Aceasta poate fi solicitată, „în egală măsură, și în cadrul unei cereri având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare. Cu toate acestea, însă, într-o astfel de cauză, partea ar trebui să adreseze, cu prioritate, o astfel de cerere autorității competente din propria țară. Pentru a se stabili starea de nevoie, partea interesată trebuie să aducă la cunoștința Curții orice informații relevante și, în special, să prezinte o adeverință cu privire la acest aspect eliberată de autoritatea competentă”¹⁴⁰.

În fața Curții de Justiție, procedura cererilor preliminare, ca regulă, cunoaște două etape: etapa scrisă și etapa orală. CJCE poate, însă, să decidă ca procedura orală să nu se mai desfășoare, pronunțându-se după derularea și închiderea procedurii scrise. Instanța de la Luxembourg poate pune capăt procesului deschis în fața sa, printr-o ordonanță motivată, atunci când:

- o întrebare formulată cu titlu preliminar este identică cu o întrebare asupra căreia Curtea s-a pronunțat deja;
- răspunsul la o astfel de întrebare poate fi, în mod clar, dedus din jurisprudență¹⁴¹;
- răspunsul la întrebarea formulată cu titlu preliminar nu lasă loc nici unei îndoieli rezonabile.

Totodată, după depunerea memoriilor sau a observațiilor scrise, pe baza raportului judecătorului raportor, după informarea persoanelor interesate care au dreptul să depună astfel de memorii sau observații scrise și dacă nici una dintre acestea nu depune o cerere prin care să arate motivele pentru care solicită să fie ascultată, Curtea, după ascultarea avocatului general,

¹³⁸ Potrivit Ghidului destinat reprezentanților părților, pag 17.

¹³⁹ Cu alte cuvinte, Curtea ia în considerare regulile de procedură aplicabile în fața instanțelor naționale care au sesizat-o.

¹⁴⁰ Ghidul destinat reprezentanților părților, pag. 8.

¹⁴¹ Curtea, după ascultarea avocatului general, poate oricând să se pronunțe prin ordonanță motivată, în cuprinsul căreia se face trimitere la hotărârea anterioară sau la jurisprudența pertinentă.

poate să decidă încheierea procedurii, fără derularea etapei orale. Cererea se formulează în termen de trei săptămâni de la data comunicării către partea sau persoana interesată a memoriilor sau observațiilor scrise depuse. Acest termen poate fi prelungit de către președinte. Părțile sunt limitate la un singur schimb de replici, iar termenele date sunt mai scurte

Curtea are posibilitatea de a cere, înainte de a se pronunța, și după ascultarea avocatului general, explicații și lămuriri suplimentare jurisdicției naționale.

„În ceea ce privește cheltuielile de judecată efectuate în cadrul cererilor având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare, decizia Curții face trimitere, printr-o formulă standard, la hotărârea finală ce urmează a fi pronunțată de către instanța națională care a sesizat Curtea. Instituțiile comunitare, statele membre și statele părți la Acordul SEE care au prezentat observații în cadrul acestei proceduri suportă cheltuielile efectuate”¹⁴².

B. Procedura accelerată

Potrivit art. 103a, „la cererea instanței naționale, președintele poate, în mod excepțional, la propunerea judecătorului raportor și după ascultarea avocatului general, să dispună judecarea trimiterii preliminare potrivit unei proceduri accelerate, atunci când împrejurările invocate justifică urgența deosebită în pronunțarea asupra întrebării formulate cu titlu preliminar. În acest caz, președintele stabilește fără întârziere data ședinței, care se comunică părților din acțiunea principală și celorlalte persoane interesate menționate, deja, anterior.

Într-un termen stabilit de președinte, care nu poate fi mai mic de 15 zile, părțile și celelalte persoane interesate pot să depună memoriile sau observații scrise. Președintele poate solicita părților și celorlalte persoane interesate să limiteze memoriile sau observațiile scrise la problemele de drept esențiale ridicate de întrebarea preliminară.

Eventualele memoriile sau observații scrise se comunică înainte de ședința părților și celorlalte persoane interesate. Curtea se pronunță după ascultarea avocatului general.

C. Procedura de urgență

Articolul 104b din Regulamentul de procedură al CJCE introduce o procedură simplificată, numită de urgență. „(1) La cererea instanței naționale sau, cu titlu excepțional, din oficiu, o trimitere preliminară prin care sunt adresate una sau mai multe întrebări referitoare la domeniile vizate de titlul VI din Tratatul privind Uniunea sau de titlul IV al celui de a treia părți din Tratatul CE poate să fie judecată potrivit unei proceduri de urgență, care deroga de la prevederile prezentului regulament”¹⁴³.

Aplicarea procedurii de urgență este decisă de către Curte. În principiu, o astfel de decizie este adoptată numai la cererea motivată a instanței de trimitere. În mod excepțional, Curtea poate decide, din oficiu, ca o trimitere preliminară să fie judecată potrivit procedurii preliminare de urgență atunci când aceasta pare a fi necesară¹⁴⁴.

Cererea instanței naționale trebuie să cuprindă împrejurările de drept și de fapt care demonstrează urgența și justifică aplicarea acestei proceduri derogatorii și să indice, dacă este posibil, răspunsurile la întrebările preliminare pe care le propune instanța națională. În cazul în care instanța națională nu a formulat o cerere de aplicare a procedurii de urgență și dacă judecarea cauzei potrivit acestei proceduri apare, la prima vedere, ca fiind necesară, președintele Curții poate să solicite camerei prevăzute căreia i-a fost repartizată cauza, să se

¹⁴² Ghidul destinat reprezentanților părților, pag. 8.

¹⁴³ <http://curia.europa.eu/ro/instit/txtdocfr/txtsenvigreur/notepu.pdf>

¹⁴⁴ Potrivit Notei de informare – Supliment ca urmare a intrării în vigoare a procedurii preliminare de urgență aplicabile trimiterii preliminare referitoare la spațiul de libertate, securitate și justiție <http://curia.europa.eu/ro/instit/txtdocfr/txtsenvigreur/notepu.pdf>

pronunțe asupra necesității de a judeca trimiterea preliminară potrivit acestei proceduri¹⁴⁵. Examinarea internă a cauzelor supuse acestei noi proceduri este considerabil accelerată, deoarece, încă de la primirea acestora la Curte, toate cauzele care țin de spațiul de libertate, securitate și justiție sunt încredințate unei camere de cinci judecători special desemnată pentru a asigura, pentru o perioadă de un an, selectarea și examinarea acestor cauze. Dacă această cameră decide să dea curs cererii de aplicare a procedurii de urgență, se va pronunța într-un termen scurt după ședință, după ascultarea avocatului general¹⁴⁶.

Decizia de judecare a trimiterii preliminare potrivit procedurii de urgență se adoptă de camera desemnată, pe baza raportului judecătorului raportor și după ascultarea avocatului general¹⁴⁷.

Potrivit alin. 2 al art. 104b, atunci când instanța națională a solicitat aplicarea procedurii de urgență în cazul unei trimiteri preliminare sau atunci când președintele a solicitat camerei desemnate cu soluționarea cauzei examinarea necesității judecării trimiterii preliminare potrivit acestei proceduri, grefierul notifică acest aspect părților din cauza aflată pe rolul instanței naționale, statului membru de care aparține această instanță, precum și instituțiilor interesate¹⁴⁸. Se poate observa faptul că, spre deosebire de procedura obișnuită, în scopul asigurării celerității, procedura preliminară de urgență operează o distincție între protagoniștii admiși să participe la faza scrisă a procedurii și cei care sunt abilitați să participe la faza orală a acesteia. În cadrul acestei proceduri, pot depune observații scrise, după cum am precizat, în limba de procedură și într-un termen scurt, doar părțile din litigiul principal, statul membru de care aparține instanța de trimitere, Comisia Europeană și, dacă este cazul, Consiliul și Parlamentul European, dacă este pus în discuție unul dintre actele acestora. Celelalte persoane interesate și, în special, statele membre, altele decât cel de care aparține instanța de trimitere, nu dispun de această facultate, însă sunt invitate la o ședință în cursul căreia, dacă doresc, pot face cunoscute observațiile lor orale referitoare la întrebările formulate de instanța națională și la observațiile scrise depuse în cauză¹⁴⁹.

Decizia de a judeca sau nu trimiterea preliminară potrivit procedurii de urgență se comunică instanței naționale, precum și părților, statului membru și instituțiilor menționate. Decizia de judecare a trimiterii potrivit procedurii de urgență stabilește termenul în care intervenienții pot depune memoriile sau observații scrise. Decizia poate menționa chestiunile de drept la care trebuie să se refere aceste memoriile sau observații scrise și poate stabili întinderea maximă a acestor înscrisuri¹⁵⁰.

Pentru a asigura celeritatea vizată, procedura se va derula în practică în principal pe cale electronică. Schimburile Curții cu instanțele naționale, cu părțile din litigiul principal, cu statele membre și cu instituțiile comunitare se vor efectua, în cea mai mare măsură cu putință, prin acest mijloc de comunicare¹⁵¹.

În cazuri de urgență deosebită, camera poate decide absentă fazei scrise (fără depunerea memoriilor sau a observațiilor scrise

Deși introducerea unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare conduce la suspendarea procedurii naționale până când Curtea se pronunță, în așteptarea hotărârii acesteia, *instanța de trimitere rămâne, totuși, competentă să adopte măsuri de conservare în scopul de a proteja interesele părților*, în special cu privire la un act administrativ național întemeiat pe un act comunitar ce face obiectul unei trimiteri preliminare în vederea aprecierii validității.

¹⁴⁵ www.curia.europa.eu

¹⁴⁶ Potrivit Notei informative a Departamentului Presă și informare a CJCE nr. 12/08.

¹⁴⁷ <http://curia.europa.eu/ro/instit/txtdocfr/txtsenvigreur/noteppu.pdf>

¹⁴⁸ <http://curia.europa.eu/ro/instit/txtdocfr/txtsenvigreur/noteppu.pdf>

¹⁴⁹ Idem.

¹⁵⁰ <http://curia.europa.eu/ro/instit/txtdocfr/txtsenvigreur/noteppu.pdf>

¹⁵¹ Idem.

Dacă trimiterea preliminară nu se judecă potrivit procedurii de urgență, procedura continuă potrivit celei obișnuite.

Curtea a pronunțat prima hotărâre în temeiul art. 104b Regulamentul de procedură al Curții în data de 11 iulie 2008, în C-195/08 PPU, *Rinau*. “Prin Ordonanța din 21 mai 2008, depusă la grefa Curții la 22 mai 2008, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas a solicitat ca trimiterea preliminară să fie judecată potrivit procedurii de urgență prevăzute la articolul 104b din Regulamentul de procedură”¹⁵². Instanța națională a motivat această cerere făcând trimitere la considerentul (17) al regulamentului¹⁵³, care menționează înapoierea fără întârziere a unui copil răpit, și la articolul 11 alineatul (3) din același regulament, care stabilește un termen de șase săptămâni în care instanța sesizată cu o cerere de înapoiere trebuie să pronunțe hotărârea. „Instanța națională constată necesitatea de a acționa cu celeritate pentru motivul că orice întârziere ar fi extrem de defavorabilă pentru relațiile dintre copil și părintele cu care acesta nu locuiește. Degradarea acestor relații s-ar putea dovedi ireparabilă. Instanța de trimitere invocă, de asemenea, necesitatea protejării copilului împotriva unui eventual prejudiciu ce i-ar putea fi cauzat și necesitatea de a asigura un echilibru corect între interesele copilului și cele ale părinților săi, ceea ce ar impune deopotrivă recurgerea la procedura de urgență. La propunerea judecătorului raportor, după ascultarea avocatului general, Camera a treia a Curții a hotărât să admită cererea instanței de trimitere de judecare a trimiterii preliminare potrivit procedurii de urgență”¹⁵⁴.

A doua hotărâre, în temeiul art. 104b, a fost pronunțată în data de 12 august 2008 în cauza C-296/08 PPU, *Santesteban Goicoechea*. „Printr-o scrisoare din 3 iulie 2008, depusă la grefa Curții la aceeași dată, Chambre de l’instruction de la cour d’appel de Montpellier a solicitat ca trimiterea preliminară să fie judecată în procedura de urgență prevăzută la articolul 104b din Regulamentul de procedură. Instanța de trimitere a motivat această cerere arătând că domnul Santesteban Goicoechea era deținut, după executarea unei pedepse cu închisoarea, numai pe baza unei rețineri în vederea extrădării efectuate în cadrul procedurii de extrădare în care a fost formulată întrebarea preliminară. Camera a treia a Curții a decis la 7 iulie 2008, după ascultarea avocatului general, să admită cererea instanței de trimitere privind judecarea trimiterii preliminare în procedură de urgență”¹⁵⁵.

1.5 Efectele hotărârilor preliminare

Astfel cum s-a arătat în literatura de specialitate¹⁵⁶, în absența oricărei subordonări între instanțele naționale și instanța comunitară, în temeiul principiului priorității dreptului comunitar asupra dreptului național, instanțele naționale au obligația de a respecta, în soluționarea cauzelor, ceea ce Curtea de Justiție a decis cu privire la interpretarea sau validitatea dreptului comunitar.

Autoritatea unei hotărâri preliminare constă în forța obligatorie a acesteia față de instanța care a solicitat-o și instanțele care ar judeca cauza în căile de atac, și în aplicabilitatea generală față de celelalte instanțe.

Hotărârile preliminare produc în principiu efecte retroactive de la data emiterii actului și, pe cale de excepție, de la data indicată de către Curte în hotărârea respectivă

¹⁵² Punctul 43.

¹⁵³ În speță este vorba despre Regulamentul (CE) nr. 2201/2003 al Consiliului din 27 noiembrie 2003 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială și în materia răspunderii părintești, de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1347/2000 (JO L 338, p. 1, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 183).

¹⁵⁴ Punctele 45-46.

¹⁵⁵ Punctele 32-34..

¹⁵⁶ Commentaire Meget, La Cour de justice - les actes des institutions, T.10, Edition de l’Université de Bruxelles, p.205.

A Autoritatea hotărârilor preliminare

O hotărâre preliminară produce efecte atât în cauza în care a fost solicitată cât și alte cauze, întrucât interpretarea face corp comun cu dispozițiile interpretate pe care le completează. Curtea de altfel folosește sintagma de a “spune dreptul” („dit pour droit”) în dispozitivul hotărârilor privind interpretarea, ceea ce sugerează că exprimă o regulă de drept sau mai exact că îi oferă o nouă formulare¹⁵⁷.

Interpretarea dată de către Curte obligă instanțele naționale investite cu litigiul în cadrul căruia a fost solicitată interpretarea, dar autoritatea acestor hotărâri depășește aceste limite având în vedere că și alte instanțe naționale sunt obligate să respecte autoritatea hotărârilor privind interpretarea pronunțate de către Curte și nu pot da o altă interpretare din proprie inițiativă textelor deja interpretate de către Curte. Însă instanțele dispun de o alternativă: fie se conformează interpretării oferite de către Curte, fie solicită Curții pronunțarea unei noi hotărâri preliminare în interpretare.

a) Autoritatea hotărârilor preliminare privind interpretarea

Curtea, prin jurisprudența sa, a hotărât că există un “caracter obligatoriu pe care îl dobândesc hotărârile preliminare în ce privește instanțele naționale”¹⁵⁸

Regulamentul privind procedura în fața Curții prevede, în articolul 65, că hotărârea preliminară are forță obligatorie începând cu ziua pronunțării sale.

Hotărârea în interpretare pronunțată de către Curte are „autoritate cu putere de lucru interpretat”, care include atât forța obligatorie (ce obligă instanța națională să respecte interpretarea dispozițiilor și actelor comunitare)¹⁵⁹ cât și aptitudinea pe care o are instanța națională de a investi din nou Curtea de Justiție¹⁶⁰ cu o nouă întrebare preliminară.

Prin urmare, această autoritate specifică are două componente.

Pe de o parte, hotărârea privind interpretarea are autoritate *erga omnes*, dar nu absolută. Cu alte cuvinte, întrucât dispozitivul hotărârii preliminare se include în norma interpretată, obligatorie a fi aplicat de către toate instanțele naționale, se poate vorbi de “autoritate de lucru interpretat”, care interzice oricărei instanțe naționale să adopte o altă interpretare incompatibilă cu semnificația și aplicarea dreptului comunitar, astfel cum a fost hotărâtă de către Curte¹⁶¹.

Pe de altă parte, în același timp orice instanță națională care este obligată să respecte interpretarea deja statuată de către Curte, își conservă intactă facultatea de a investi Curtea cu o nouă întrebare preliminară susceptibilă de a duce la adoptarea unei soluții diferite.

În acest sens, în cauza *Milch-Fett-und Eierkontor*, Curtea a statuat că „hotărârile pronunțate de către curte în temeiul art. 177 *sunt obligatorii* pentru instanțele naționale investite cu litigiul în cadrul căruia aceste hotărâri au fost pronunțate” și că „interpretarea dată de către Curte obligă aceste instanțe dar le revine acestora să aprecieze dacă sunt suficient de edificate prin hotărârea preliminară pronunțată, sau dacă este necesar să investească din nou Curtea.”

Forța obligatorie a fost reconfirmată de către Curte într-o ordonanță din 5 martie 1986, *Wunsche*, în care confirmă obligația judecătorului național și în plus precizează că soluția are autoritate de lucru judecat: „o hotărâre, în care Curtea a statuat cu titlu preliminar cu privire la

¹⁵⁷ R. Kovar, Effets des arrêts préjudiciels de la Cour de justice, p.3

¹⁵⁸ CJCE, 11 iunie 1987, Pretore di Salò, Rec p. 2545.

¹⁵⁹ Cu privire la autoritatea hotărârilor preliminare în interpretare, a se vedea hotărârea *Da Costa* din 27 martie 1963, C-28-30/62, Rec. p. 59; pentru hotărârile preliminare în aprecierea validității, a se vedea hotărârea *International Chemical Corporation*, 13 mai 1981, C- 66/80, Rec. p. 1191.

¹⁶⁰ C.J.C.E., 24 iunie 1969, *Milch-Fett-und Eierkontor*, 29/68, Rec. p. 165 . C.J.C.E., 11 iunie 1987, Pretore di Salò, C-14/86, Rec p. 2545.

¹⁶¹ Joseph Ngambi, Droit communautaire, Université Paris I, 2007-2008, p.10.

interpretarea sau validitatea unui act adoptat de către o instituție comunitară, rezolvă, cu autoritate de lucru judecat, una sau mai multe probleme de drept comunitar și leagă judecătorul național în ceea ce privește soluția dată în litigiul principal”. În plus, Curtea definește cadrul și limitele opțiunii instanței de a întreba din nou Curtea, atunci când instanța națională “se lovește de dificultăți de înțelegere sau de aplicare a hotărârii, atunci când adresează Curții o nouă întrebare sau atunci când aduce noi elemente de apreciere susceptibile de a conduce Curtea la a răspunde diferit unei întrebări care a fost deja pusă”. Cu toate acestea, instanța nu poate contesta validitatea hotărârii deja pronunțate: „articolele 38/41 din Statutul Curții, cu privire la recursurile extraordinare împotriva hotărârilor Curții, nu se aplică hotărârilor date în materie preliminară. Cu toate acestea, autoritatea unei astfel de hotărâri nu constituie obstacol pentru judecătorul național destinat să sesizeze din nou Curtea, înainte de a se pronunța în litigiul principal”.

Cu referire la alte instanțe, răspunsul dat de către Curte obligă toate instanțele care ar putea fi ulterior investite cu soluționarea unor căi de atac în, care va trebui să pronunțe o soluție în conformitate cu interpretarea oferită de către Curtea de Justiție.

Exercitarea căilor de atac poate aduce litigiul pe rolul unei instanțe care pronunță hotărâri definitive, situație în care această instanță se poate considera exonerată de obligația de solicitare la care este ținută, cu condiția de a aplica soluția pronunțată de către Curte, fără însă a fi împiedicată să facă uz de dreptul său de a solicita o nouă pronunțare a unei hotărâri preliminare¹⁶².

Hotărârile preliminare în interpretare produc efecte și în alte litigii, atât în cazul celor aflate pe rolul instanțelor ce pronunță hotărâri susceptibile de căi de atac cât și pe rolul instanțelor ce pronunță hotărâri nesusceptibile de căi de atac.

În cazul unei instanțe ce pronunță o hotărâre în fond, existența unei interpretări îi limitează puterea de care dispune pentru a soluționa ea însăși interpretarea textului comunitar pe care îl identifică și o determină să pună în aplicare interpretarea deja existentă. În această situație instanța poate alege fie să aplice soluția deja pronunțată de către Curte, fie, dacă apreciază necesar, să facă uz de dreptul de a solicita pronunțarea unei noi hotărâri preliminare. În această situație, Curtea are posibilitatea, atunci când o întrebare este identică cu o întrebare cu privire la care Curtea s-a pronunțat, să utilizeze procedura simplificată prevăzută de art. 104 par. 3 din Regulamentul privind procedura în fața Curții, statuând prin ordonanță motivată prin care face trimitere la hotărârea preliminară anterioară.

În ce privește instanța care pronunță hotărâri nesusceptibile de a fi supuse unor căi de atac, situația este asemănătoare. În prezența unei interpretări anterioare, aceasta are de asemenea 2 posibilități: fie pune în aplicare interpretarea Curții și este astfel exonerată de obligația expresă de a solicita pronunțarea unei hotărâri preliminare, fie poate utiliza dreptul de solicitare, dacă apreciază necesar. În acest din urmă caz Curtea poate aplica procedura simplificată prevăzută de art. 104 par. 3 din Regulament.. O atare situație creează o situație ambivalentă deoarece pe de o parte instanța își exercită obligația de trimitere, iar pe de altă parte este descurajată să procedeze astfel datorită inutilității solicitării și eventualului caracter sumar al răspunsului.

b) Autoritatea hotărârilor preliminare privind aprecierea validității

O hotărâre pronunțată în cealaltă ramură – procedura prealabilă privind controlul validității actelor – produce efecte diferite în funcție de conținutul deciziei.

Curtea se poate pronunța în favoarea validității actului. Pentru instanța de trimitere, această hotărâre are, în principiu, o autoritate absolută. Alte instanțe își conservă intactă

¹⁶² CJCE, 6 oct. 1982, Cilfit, C-283/81.

aptitudinea de a investi Curtea atunci când apreciază că există un interes de a solicita o nouă examinare pe baza unor motive noi¹⁶³.

Curtea poate declara dispoziția invalidă. Această hotărâre are autoritate absolută pentru instanța care a investit-o cât și pentru celelalte instanțe naționale care nu mai pot aplica dispoziția invalidă în soluționarea vreunei cauze.

Jurisprudența Curții a pus în evidență faptul că o hotărâre prealabilă prin care se constată invaliditatea unui act, chiar dacă se adresează instanței care a investit-o, “constituie un motiv suficient pentru ca oricare altă instanță să considere acest act ca invalid și instanța are dreptul să deducă care sunt consecințele acestei constatări în cauza concretă cu care este investită”. Curtea – prin motivarea din cauza *International Chemical corporation* - confirmă faptul că hotărârea prin care se constată invaliditatea unui act are o aplicabilitate generală: instanțele trebuie să respingă aplicarea aceluși act. În consecință, orice instanță este îndreptățită să deducă consecințele invalidității actului sau ale unora dintre dispozițiile sale pentru a respinge aplicarea în cauza cu care este investită a actului sau dispozițiilor invalide precum și a dispozițiilor naționale care se întemeiază pe acestea. Însăși Curtea de Justiție, fiind investită cu o cerere în repararea prejudiciului cauzat de către un atare act în beneficiul părților prejudiciate, a constatat că acestea sunt dispensate de a solicita stabilirea invalidității actului¹⁶⁴. În ce privește instanțele obligate să solicite pronunțarea hotărârilor preliminare, în cazul unui act declarat invalid, acestea sunt exonerate de obligația la care sunt ținute.

În cazul hotărârilor prin care Curtea se pronunță în favoarea validității actului, în realitate Curtea nu declară actul valid, ci doar respinge motivele de invaliditate invocate. Curtea afirmă că examinarea întrebării puse nu a evidențiat nici un element de natură a afecta validitatea actului¹⁶⁵. Este de remarcat că Curtea nu statuează niciodată în mod pozitiv printr-o afirmație care să confirme validitatea actului.

Atunci când în fața unei instanțe se invocă motive care au fost deja examinate, fiind respinse de către Curte, orice instanță poate face uz de dreptul său de solicitare pentru a investi din nou Curtea sau poate respinge aceste motive întemeindu-se pe jurisprudența anterioară a Curții prin care s-a pronunțat în acest sens.

Dacă însă se invocă motive care nu au mai fost examinate și respinse de către Curte, operează o distincție în funcție de convingerea instanței față de argumentele de nevaliditate invocate. Instanțele au posibilitatea fie să le respingă, fie – dacă ar avea îndoieli privind validitatea - trebuie să investească Curtea, indiferent dacă se află într-o poziție de cooperare facultativă sau impusă, în temeiul jurisprudenței *Foto-Frost*.

B Efectul retroactiv al hotărârilor preliminare

Orice interpretare comportă “un efect retrospectiv, în sensul că regula interpretată se presupune că a avut încă de la originile sale un sens determinat”¹⁶⁶. Jurisprudența Curții a precizat în mod constat că “interpretarea pe care o dă normelor de drept lămurește și precizează semnificația și întinderea acestei norme, astfel cum aceasta trebuie sau ar fi trebuit să fi fost înțeleasă încă de la momentul intrării sale în vigoare”¹⁶⁷.

Hotărârile preliminare în interpretare sau în aprecierea validității au un efect retroactiv (ex tunc) care operează de la data intrării în vigoare a normei interpretate¹⁶⁸. În jurisprudența

¹⁶³ CJCE, 13 mai 1981, C-66/80, *International Chemical Corporation/Amministrazione delle finanze dello Stato*, Rec. p.1191; CJCE, 2 febr. 1989, *Pinna*, C-359/87, Rec. p.585.

¹⁶⁴ CJCE, 25 mai 1987, *H.N.L.*

¹⁶⁵ CJCE, *Emesa Sugar*, C-17/98

¹⁶⁶ P. Pescatore, « Article 177 » *Traite instituant la CEE- Commentaire article par article*, Ed. Economica, Paris, 1992, p.1120.

¹⁶⁷ CJCE, 27 martie 1980, *Denkavit Italiana*, C-61/79, CJCE, 19 oct. 1995, *Richardson*, C-137/94, CJCE 13 febr. 1996, *Societe Bautiaa și Societe francaise maritime*, C-197 și C-252/94.

¹⁶⁸ CJCE, 19 oct. 1955, *Richardson*, C-137/94, Rec. p. I-3407.

Curții se menționează adesea că regula interpretată de către Curte „poate și trebuie să fie interpretată de instanță pentru raporturi juridice născute și constituite înainte de hotărârea privind solicitarea de interpretare” Același principiu al retroactivității operează și în ce privește hotărârile de constatare a invalidității unui act.¹⁶⁹

În principiu, hotărârile preliminare au efect retroactiv în ambele domenii ale procedurii preliminare, atât în ce privește interpretarea, cât și în ce privește validitatea.

Însă principiul retroactivității nu este absolut, Curtea a adus soluții nuanțate în ce privește efectele în timp ale hotărârilor preliminare, putând deroga pe cale de excepție, în anumite circumstanțe, limitând posibilitatea celor interesați de a invoca dispoziția astfel interpretată. În acest caz, efectul hotărârii curge de la data pronunțării¹⁷⁰. O astfel de limitare nu poate fi dispusă decât în mod expres de către Curte și nu de către un stat membru¹⁷¹ și nu poate interveni decât numai în cauza în care a fost pronunțată hotărârea preliminară privind interpretarea¹⁷².

În eventualitatea în care ar decide o astfel de derogare, Curtea ia în considerare două aspecte, și anume importanța cantitativă a raporturilor juridice de bună credință ca urmare a cărora poate apare riscul unor grave consecințe economice, pe de o parte, și posibilitatea rezonabilă de a fi înțelese dreptul comunitar altfel decât în modul în care a fost interpretat de către Curte¹⁷³.

a) Hotărâri preliminare privind interpretarea

Cauza *Defrenne II* este prima speță în care Curtea a abordat, în mod explicit, problema limitării în timp a efectelor hotărârilor sale preliminare. În această cauză, Curtea s-a pronunțat cu privire la efectul direct al fostului articol 119 CEE (devenit art. 141 TCE) care prevedea egalitatea remunerării între lucrătorii femei și lucrătorii bărbați. De îndată ce Curtea ar fi conferit un efect retroactiv soluției, s-ar fi pus problema aplicabilității acestui principiu unor perioade de remunerare anterioare datei pronunțării soluției Curții. Guvernele unor state membre au atras atenția Curții cu privire la consecințele economice dezastruoase care ar fi rezultat din efectul retroactiv al unei astfel de decizii, consecințe susceptibile de a antrena intrarea unor întreprinderi în procedura de faliment¹⁷⁴. În numele unor “considerații imperioase de securitate juridică având în considerare interesele aflate în joc, atât publice cât și private”, Curtea, recunoscând principiul efectului direct al egalității remunerării pe criteriul sexului, a renunțat să mai pună în discuție remunerările pentru perioadele anterioare. Curtea a admis, în consecință, posibilitatea, *exceptională*, a efectului *ex nunc*¹⁷⁵, declarând că, „în aplicarea principiului general al securității juridice, inerent ordinii juridice comunitare și ținând cont de gravele probleme pe care hotărârea sa le-ar putea antrena pentru a o transpune în relațiile juridice stabilite cu bună credință, ar putea să limiteze posibilitatea, pentru toți cei interesați, de a invoca dispoziția astfel interpretată în vederea repunerii în cauză a acestor relații juridice. O astfel de limitare ar fi, totuși, admisă, *numai* în cazul unei hotărâri care statuează cu privire la interpretarea solicitată. Cerința fundamentală de aplicare uniformă și generală a dreptului comunitar implică faptul că aparține *numai* Curții posibilitatea de a decide limitările intratemporale aduse interpretării pe care ea a dat-o”¹⁷⁶.

Curtea a apreciat că poate acorda un efect relativ retroactivității, permițând reclamantei cât și “lucrătorilor care au introdus anterior o cerere de chemare în judecată sau

¹⁶⁹ CJCE, 26 aprilie 1994, Roquette Freres, C-228/92, Rec. p.I/1445.

¹⁷⁰ CJCE, 8 apr. 1976, Defrenne, C-43/75, Rec. p.455

¹⁷¹ CJCE, 2 febr. 1988, Barra /Belgique, C-309/85, Rec. p.355.

¹⁷² CJCE, 15 dec. 1955, Bosman, C-415/93, Rec. p.I-4921.

¹⁷³ CJCE, 13 febr. 1996, Bautiaa și Societe maritime, C-197/94 și C-252/94, Rec. p.I-505.

¹⁷⁴ CJCE, 8 apr. 1976, Defrenne II, C-43/75, Rec., p.481, p.69-70, p.464-466.

¹⁷⁵ CJCE, din 8 aprilie 1976, Defrene./Sabena, C-43/75, p.43

¹⁷⁶ CJCE, din 27 martie 1980, Amministrazione delle finanze dello Stato/Denkavit italiana, C-61/79.

au promovat o reclamație echivalentă” să se prevaleze de efectul direct recunoscut principiului de egalitate a remunerației între lucrătorii bărbați și femei. Este de remarcat faptul că au beneficiat de principiul retroactivității acelor persoane care au avut inițiativa de a-și invoca drepturile înainte de pronunțarea soluției de către Curte.¹⁷⁷

b) Hotărâri preliminare privind aprecierea validității

O hotărâre preliminară prin care se constată invaliditatea unui act are și ea, de principiu, un efect retroactiv¹⁷⁸. Dar Curtea a apreciat că poate decide o limitare a efectelor hotărârii preliminare prin care se invalidează un act, prin analogie cu efectele hotărârilor în anulare, pe care le pronunță în temeiul art. 231 al.2 TCE (ex.-art. 174 CEE) care prevede că, în cazul anulării unui regulament, Curtea poate indica „care sunt efectele regulamentului anulat care trebuie considerate ca fiind irevocabile”. Prin urmare, prin trimitere la regimul recursului în anulare, invaliditatea actului poate produce efecte numai pentru viitor. Într-o atare situație instanța națională s-a aflat în situația unei interdicții de stabili vreoa consecință ca urmare a invalidității actului, chiar și în ce le privește pe părțile din litigiul inițial, invaliditatea producând efecte numai pentru viitor¹⁷⁹. Însă jurisprudența Curții evoluat, apreciind totuși că excepția de neretroactivitate trebuie să profite părții a cărei acțiune se află la originea trimiterii preliminare precum și oricărui alt autor al unei acțiuni introduse înainte de pronunțarea hotărârii preliminare.

Partea a II-a Impactul hotărârilor preliminare asupra sistemului de drept național

2.1. Rolul instanțelor naționale în integrarea normelor comunitare în dreptul intern

Integrarea dreptului comunitar în ordinea de drept a statelor membre ale Uniunii europene a fost posibilă prin contribuția esențială a Curții de justiție care, prin intermediul unei jurisprudențe creatoare de drept, a consacrat principiile fondatoare ale dreptului comunitar.

Consacrarea jurisprudențială a acestor principii își are originile în anul 1963, când Curtea, prin hotărârea pronunțată în cauza *Van Geen en Loos*¹⁸⁰, a enunțat principiul efectului direct al dreptului comunitar în sistemele de drept naționale ale statelor membre. În anul 1964 a urmat hotărârea pronunțată în cauza *Costa*¹⁸¹, prin care Curtea a consacrat principiul supremației dreptului comunitar față de dreptul intern, conform căruia Comunitatea reprezintă o nouă ordine de drept, autonomă, a cărei originalitate este determinată de transferul definitiv de competențe din partea statelor membre către Comunitate. Principiul supremației dreptului comunitar, în concepția Curții, implică neaplicarea de drept a normei naționale incompatibile cu norma comunitară, iar instanța națională are rolul de a o îndepărta pe prima în favoarea celei de a doua. Norma comunitară se substituie normei interne permițând astfel efectul direct dreptului comunitar. Ulterior, în anul 1978, prin hotărârea *Simmental*¹⁸² Curtea a evidențiat faptul că principiul efectului direct este corolarul principiului supremației dreptului comunitar. Efectul direct și supremația dreptului comunitar reprezintă două principii complementare având în vedere primul reprezintă garanția supremației dreptului comunitar. Dacă norma de

¹⁷⁷ CJCE, 17 mai 1990, Barber, C-262/88, Rec., p.I-3407.

¹⁷⁸ CJCE, 26 apr. 1944, Roquette Freres, C-228/92, Rec. p. I-1445.

¹⁷⁹ CJCE, 15 oct. 1980, Providence agricole de la Champagne, C-4/79, Rec., 2823.

¹⁸⁰ CJCE, 5 febr.1963, Van Gend en Loos, C-26/62.

¹⁸¹ CJCE, 15 iulie 1964, Costa/Enel CJCE, C-6/64.

¹⁸² CJCE, 9 sept. 1978, Simmental, C-70/77.

drept comunitar nu ar fi aplicabilă direct în dreptul național, principiul supremației acestuia față de dreptul intern ar fi lipsit de efect. Pe această linie de gândire, jurisprudența Curții a statuat principiul efectului direct al dreptului comunitar anterior principiului supremației dreptului comunitar.

Integrarea acestor principii și, prin intermediul lor, a normelor comunitare în dreptul intern al statelor membre revine competenței instanțelor judecătorești din statele membre. Aceste instanțe naționale judecă cauzele cu care sunt investite în temeiul dreptului procesual specific legislației naționale din fiecare stat. Întrucât normele procesuale diferă de la un stat la altul, este evident că aplicarea principiilor dreptului comunitar diferă în ce privește mijloacele procesuale utilizate de la un stat la altul. Curtea a înțeles să acorde valoare de principiu acestor diferențe, consacrand autonomia procedurală a instanțelor naționale prin jurisprudența sa. Dar, autonomia procedurală trebuie să asigure deplina eficacitate a dreptului comunitar prin intermediul unor mijloace procedurale naționale eficiente¹⁸³.

Principiul autonomiei procedurale este o creație a jurisprudenței Curții care, în cauza *Luck* a decis că „prevederile tratatului nu limitează dreptul instanțelor naționale competente de a aplica, dintre diversele mijloace procesuale prevăzute în sistemul de drept național, pe acelea care sunt adecvate pentru garantarea drepturilor conferite de către dreptul comunitar”¹⁸⁴. În același sens, în cauza *Salgoil*¹⁸⁵ Curtea a precizat că „instanțele interne sunt obligate să asigure protejarea drepturilor, având în vedere că ordinea de drept a fiecărui stat membru are rolul de a indica competențele instanțelor încadrarea juridică acestor drepturi în temeiul criteriilor prevăzute de dreptul intern”. În același sens, prin cauza *Rewe*, Curtea a statuat că, conform sistemului de drept „instituit prin prevederile tratatului, astfel cum este cel prevăzut în art. 177, instanțele naționale pot utiliza orice mijloc procesual prevăzut de dreptul național pentru a garanta respectarea efectului direct al dreptului comunitar în același condiții referitoare la admisibilitate și la procedura de judecată reglementate de dreptul național în scopul de a garanta respectarea acestuia”¹⁸⁶.

Conform hotărârii pronunțate în cauza *Rewe*, dreptul comunitar se aplică în contextul exercitării normelor procesuale naționale. Prin urmare orice instanță națională poate fi investită cu soluționarea unor cauze în care poate fi incident dreptul comunitar dar nici o instanță, indiferent de natura ei, nu poate respinge un temei de drept comunitar motivând limitele propriei competențe. Așa fiind, dreptul comunitar poate fi invocat în contextul tuturor stadiilor procesuale prevăzute de dreptul național, indiferent de ramura de drept sau de stadiul procesual al cauzei.

Deși armonizarea procedurală pe cale jurisprudențială pare o misiune dificil de atins, Curtea a stabilit în sarcina instanțelor naționale puncte de reper care urmăresc în esență „fixarea uniformă a unor reguli minimale” care “asigură efectivitatea controlului jurisdicțional”¹⁸⁷. Printre acestea se impun a fi subliniate dreptul justițiabililor la protecție jurisdicțională efectivă, protecția provizorie a drepturilor invocate de particulari și invocarea din oficiu a aplicării dreptului comunitar, pe care le vom prezenta succint în cele ce urmează.

a) dreptul justițiabililor la protecție jurisdicțională efectivă

În temeiul autonomiei procedurale de competență exclusivă a statelor membre, Curtea a transferat acestora obligația de a determina situațiile în care justițiabilii au dreptul de a exercita căile de atac. Însă această autonomie nu este absolută, întrucât aceasta se aplică sub rezerva respectării principiilor de echivalență și efectivitate. În temeiul acestora, care se aplică cumulativ, temeiurile procedurale comunitare nu pot fi mai puțin favorabile decât cele

¹⁸³ R. Kovar, Voies ouvertes aux individus devant les instances nationales en cas de violation des normes et décisions du droit communautaire, Institut d'études européennes, ULB, Bruxelles, Ed. Larcier, p. 262.

¹⁸⁴ CJCE, 4 apr. 1968, *Luck*, C-34/67, p.360.

¹⁸⁵ CJCE, 19 dec. 1968, *Salgoil*/ Ministerul de Comerț Exterior al Republicii Italiene, C-13/68 p. 675.

¹⁸⁶ CJCE, 7 iul. 1981, *Rewe-Handelsgesellschaft Nord mbH și Rewe-Markt Steffen /Hauptzollamt Kiel*, C-158/80, p. 47.

¹⁸⁷ Camelia Toader, Rolul judecătorului în integrarea europeană, http://www.scj.ro/toader_art1.asp

referitoare la căi de atac similare de natură internă (principiul echivalenței), nici să facă imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite prin ordinea de drept comunitară (principiul efectivității) ”¹⁸⁸

Accesul la protecție jurisdicțională efectivă a fost consacrat de către Curte în cauza *Marguerite Johnston*¹⁸⁹ în contextul în care legislația Irlandei, după numeroase atentate teroriste împotriva poliștilor, a prevăzut dreptul de port armă pentru poliști. Cu toate acestea, pentru motive de securitate publică, portul armei nu a fost permis femeilor care lucrează în cadrul Poliției (conform unui certificat eliberat de către ministrul competent, inatacabil în fața instanțelor de judecată). În consecință, nici un contract de muncă pentru femei pe perioadă determinată nu a mai fost reînnoit în cadrul Poliției. Aflându-se în această situație, doamna Marguerite Johnston. a promovat o acțiune în justiție în contradictoriu cu autoritatea competentă invocând principiul egalității de tratament între femei și bărbați prevăzut de directiva 76/207/ CEE din 9 februarie 1976. În acest context, instanța irlandeză a formulat o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare cu privire la interpretarea directivei susmenționate. Curtea a decis că excluderea oricărui control judiciar din partea instanței judecătorești referitor la certificatul emis de către o autoritate națională contravine principiului dreptului la un recurs efectiv recunoscut oricărei persoane care se consideră vătămată datorită unei discriminări bazate pe sex. În același sens, într-o altă cauză Curtea a arătat că „existența unei căi de atac împotriva oricărei decizii a unei autorități naționale este esențială pentru a garanta exercitarea drepturilor individuale iar exercitarea unei căi de atac impune instanței naționale obligativitatea motivării respingerii cererii cu care a fost investită” și că “sunt incompatibile cu dreptul comunitar orice mijloace de probă al căror efect este acela de a face imposibilă sau excesiv de dificilă”¹⁹⁰ exercitarea drepturilor garantate de dreptul comunitar.

Prin această jurisprudență, Curtea a consacrat principiul dreptului la protecție jurisdicțională efectivă, conform căreia orice persoană are dreptul de a promova recurs înaintea unei instanțe competente împotriva actelor pe care le apreciază ca fiind contrare dreptului comunitar. Acest principiu a fost dezvoltat prin jurisprudența ulterioară a Curții, care a statuat că “justițiabilii care invocă drepturi în temeiul dreptului comunitar nu pot fi tratați mai puțin favorabil decât persoanele care invocă pretenții similare întemeiate pe prevederi ale dreptului intern”¹⁹¹. Prin urmare, exercitarea căilor de atac nu poate fi reglementată și examinată diferit atunci când temeiul de drept este reprezentat de dreptul comunitar față de situația în care temeiul de drept este reprezentat de dreptul intern (principiul echivalenței condițiilor), iar prevederile dreptului procesual național nu trebuie să atragă imposibilitatea practică a exercitării drepturilor conferite de către ordinea juridică comunitară.

b) protecția provizorie a drepturilor invocate de particulari

Dreptul la protecție provizorie a fost consacrat de către Curte în cauza *Factortame* și reluat apoi în numeroase alte cauze. Hotărârea *Factortame*¹⁹² este o hotărâre creatoare de drept, fiind pentru prima dată când Curtea a recunoscut instanței naționale dreptul de a suspenda provizoriu aplicarea dispozițiilor legale potențial contrare dreptului comunitar și de a acorda măsuri provizorii, în temeiul dreptului comunitar. Același raționament a fost reluat ulterior în cauza *Zuckerfabrik*¹⁹³, Curtea arătând că protecția provizorie care este acordată particularilor de către instanțele naționale în temeiul dreptului comunitar nu diferă în funcție

¹⁸⁸ CJCE, 16 décembre 1976, *Rewe*, 33/76, Rec. p. 1989 și CJCE, 20 septembrie 2001, *Courage et Crehan*, C-453/99, Rec. p. I-6297, point 29.

¹⁸⁹ CJCE, 15 mai 1986, *Marguerite Johnston/Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, C-222/84, p. 59.

¹⁹⁰ CJCE, 15 oct. 1987, *Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football*

(Unectef)/ *Georges Heylens* ș.a., C-222/86, p. 14-16.

¹⁹¹ CJCE 9 nov. 1983 *Administration des finances de l'État italien contre SpA San Giorgio* 199/82 p. 16.

¹⁹² CJCE, 19 iulie 1990, *Factortame*, C-213/90, p.90.

¹⁹³ CJCE, 21 februarie 1991, *Zuckerfabrik Süderdithmarschen A.G/ Hauptzollamt Itzehoe*, C-134/88 și C-92/89.

de natura cauzei – interpretarea unui act comunitar sau aprecierea validității acestuia – din moment ce în ambele cazuri temeiul de drept este dreptul comunitar.

Curtea de Justiție a subliniat în repetate rânduri importanța măsurilor provizorii, în condițiile în care înlăptuirea justiției este deseori lentă iar repararea unui prejudiciu eventual nu este întotdeauna certă. În asemenea situații instanța națională trebuie să poată acorda orice măsură provizorie de natură a proteja drepturile particularilor care derivă din dreptul comunitar. Instanța națională are competența de a acorda măsuri provizorii într-un litigiu și trebuie procedeze astfel chiar și atunci când această posibilitate nu e prevăzută de dreptul național, în temeiul jurisprudenței *Factortame*, pronunțată de către Curtea de Justiție în anul 1990.

c) invocarea din oficiu a dreptului comunitar

În toate statele membre ale Uniunii Europene procedura de soluționare a unei cauze este guvernata de principiul disponibilității conform căruia părțile au dreptul de a determina limitele cererii de chemare în judecată¹⁹⁴, fără a putea formula cereri noi ulterioare investirii instanței, în condițiile legii. Aplicarea acestui principiu permite evitarea extinderii cadrului procesual cu privire temeuri de fapt și de drept altele decât cele cu care a fost investită instanța de judecată. Însă instanțele naționale au totodată obligația de a asigura justițiabililor o protecție directă, imediată și efectivă a drepturilor conferite acestora prin dreptul comunitar. În acest context se pune întrebarea de a ști dacă instanța națională îi revine sau nu obligația de a invoca din oficiu excepția neaplicării dispozițiilor procesuale din dreptul intern care ar fi contrare dreptului comunitar. Curtea a răspuns la această întrebare în cauzele *Verholen*, *Van Schindel* și *Peterbroeck*, arătând că excepția invocării din oficiu a dispozițiilor contrare dreptului comunitar este o facultate a instanței, dar nu poate fi o obligație.

În cauza *Verholen*¹⁹⁵ Curtea a precizat că instanța națională *poate* invoca din oficiu nelegalitatea unei reglementări naționale în raport cu o directivă, precizând că “dreptul recunoscut justițiabilului de a invoca în anumite condiții, în fața judecătorului național, o directivă al cărui termen de transpunere a expirat nu exclude facultatea pentru judecătorul național de a lua în considerare aceasta directivă chiar dacă justițiabilul nu a invocat în fața instanței beneficiul acesteia”.

În cauza *Peterbroeck*¹⁹⁶ instanța națională belgiană a adresat Curții o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare privind faptul de a ști dacă dreptul comunitar se opune la aplicarea unei norme procedurale interne în temeiul căreia instanța națională nu poate invoca din oficiu un nou temei de drept - în cauză eventuala incompatibilitate a dreptului belgian cu dreptul comunitar – în absența invocării de către justițiabil a normei comunitare pertinente într-un anumit termen procedural. Curtea a răspuns în același sens ca și în cauza anterioară, enunțând că o normă procedurală care interzice contribuabililor să invoce un motiv nou ulterior expirării termenului de 60 de zile de la depunerea actului atacat, ar putea priva justițiabilii de beneficiul protecției procedurale prevăzute de dreptul comunitar. Prin urmare, interdicția instanțelor naționale de a invoca din oficiu un temei de drept comunitar nu poate fi considerată ca fiind rezonabil justificată prin principii cum sunt cele ale securității juridice sau ale bunei desfășurări a procedurii. Curtea a concluzionat că “dreptul comunitar se opune aplicării unei dispoziții procesuale naționale care, în condiții precum cele ale procedurii din cauza de față, interzic instanței naționale, investite în cadrul competenței sale, să aprecieze din oficiu compatibilitatea unui temei de drept din dreptul intern față de o dispoziție comunitară, atunci când aceasta din urma nu a fost invocată într-un anumit termen de către justițiabil”.

În esență, Curtea a estimat ca dreptul comunitar se opune aplicării unei reguli de procedura națională care interzice instanței naționale să aprecieze din oficiu compatibilitatea

¹⁹⁴ Gabriel Boroi, Codul de procedură civilă comentat și adnotat, Ed. All Beck, Buc., vol. I, pag. 118.

¹⁹⁵ CJCE, 11 iulie 1991, *Verholen c/Sociale Verzekeringsbank Amsterdam*, C/87/90 și C/88/90, p.31.

¹⁹⁶ CJCE, 14 dec. 1995, *Peterbroeck*, C-312/93.

unui act de drept intern cu dreptul comunitar atunci când aceasta nu a fost invocată într-un anumit termen

Spre deosebire de cauzele anterioare, Curtea a pronunțat o soluție diferită în cauza *Van Schijndel*¹⁹⁷, în care a fost investită de către Hoge Raad (instanța supremă olandeză) cu o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare privind faptul de a ști dacă unei instanțe civile îi revine *obligația de a invoca din oficiu* aplicarea dreptului comunitar, inclusiv în cazul în care partea care avea interes în invocarea acestuia a înțeles să se abțină. Curtea a precizat că dreptul comunitar *nu impune instanțelor naționale să invoce din oficiu* o excepție referitoare la încălcarea prevederilor comunitare, atunci când examinarea acestei excepții i-ar impune să renunțe la pasivitatea la care este obligată.” În această cauză, spre deosebire de cauzele anterioară, Curtea a decis că instanțele nu au obligația de a invoca din oficiu excepții privind încălcarea dreptului comunitar atunci când examinarea acestora ar determina depășirea limitelor litigiului astfel cum a fost determinat de către părți.

Din jurisprudența de mai sus se pot desprinde două concluzii în materia invocării excepției privind aplicarea din oficiu a dreptului comunitar. În primul rând, atunci când dreptul național conferă instanței dreptul de a aplica din oficiu o normă de drept intern, acest drept reprezintă o obligație atunci când este incidentă aplicarea dreptului comunitar. Însă instanța nu este obligată să invoce din oficiu excepția privind violarea dreptului comunitar dacă ar trebui să renunțe la pasivitatea procesuală, specifică principiului disponibilității, întemeindu-se pe alte fapte și circumstanțe decât cele pe care și-a întemeiat cererea partea care ar avea interes în aplicarea dreptului comunitar.

Jurisprudența Curții demonstrează preocuparea acesteia de a menține un echilibru între autonomia procedurală, pe de o parte, și obligația instanțelor de a asigura justițiabililor o protecție directă, imediată și efectivă a drepturilor conferite acestora prin dreptul comunitar. În concluzie, invocarea din oficiu a dreptului comunitar deși nu este o obligație absolută, în practică reprezintă o soluție prudentă, având în vedere principiul răspunderii statului în caz de necunoaștere manifestă a dreptului comunitar de către o instanță ce pronunță hotărâri definitive.

2.2. Impactul hotărârilor preliminare pronunțate de către Curtea de Justiție a Comunităților Europene în contextul activității instanțelor de judecată din România

Instanțele de judecată din România, în contextul activității de soluționare a cauzelor, au obligația de a face aplicarea principiilor dreptului comunitar, fiind numeroase cauzele în care acestea au decis să facă aplicarea art. 148 alineatul 2 din Constituție care stipulează principiul priorității dreptului comunitar față de dreptul național. Potrivit textului constituțional anterior menționat, “ca urmare a aderării, prevederile tuturor tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte reglementări comunitare cu caracter obligatoriu, au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor din actul de aderare.”

Impactul dreptului comunitar în soluționarea cauzelor de către instanțele de judecată din România poate fi structurat astfel: 1) cazuri în care instanțele soluționează cauzele fără a solicita o hotărâre preliminară și fără aplicarea jurisprudenței comunitare anterioare (teoria actului clar); 2) cazuri în care instanța aplică normele de drept comunitar astfel cum au fost deja interpretate de către Curte (precedentului judiciar consacrat prin jurisprudența Curții) și 3) solicitarea unei hotărâri preliminare prin investirea Curții de Justiție.

În cele ce urmează vom prezenta succint aceste trei situații.

1) cazuri în care instanțele soluționează cauzele fără a solicita o hotărâre preliminară și fără aplicarea jurisprudenței comunitare anterioare (teoria actului clar);

¹⁹⁷ CJCE, 14 dec.1995, Van Schindel, C-430/93 și C-431/93.

În practica judiciară această problemă s-a ridicat în cazul litigiilor întemeiate pe prevederile art. 214 ind.1-214 ind.3 din Codul fiscal, având ca obiect anularea actului administrativ fiscal și restituirea taxei speciale de înmatriculare a autovehiculelor second hand cumpărate din alte țări ale Comunității Europene. În esență, reclamantii au susținut că plata acestei taxe contravine prevederilor art. 90 din Tratatul Comunității Europene conform căruia nici un stat membru nu aplică direct sau indirect produselor altor state membre impozite directe sau de altă natură mai mari decât cele ce se aplică, direct sau indirect, produselor naționale similare. S-a mai arătat că în atare cauze este încălcat principiul nediscriminării produselor importate față de produsele interne deoarece taxa este percepută numai pentru autoturismele înmatriculate în Comunitatea Europeană și reînmatriculate în România, în timp ce pentru autoturismele deja înmatriculate în România această taxă nu mai este percepută cu ocazia unei o noi înmatriculări.

Prima instanță de judecată din România care s-a pronunțat într-o atare cauză a fost Tribunalul Arad, care a constatat încălcate drepturile conferite prin tratat prin reglementările dreptului național cu caracter contrar și a dispus, în temeiul art. 148 alin. 2 din Constituție, aplicarea directă a prevederilor art. 90 din Tratat, care face parte de la data de 1 ianuarie 2007 din ordinea de drept a României¹⁹⁸. În consecință, a admis acțiunea reclamantului, stabilind că taxa a fost ilegal încasată și a obligat pârâta - Administrația Finanțelor Publice Arad – să o restituie. Ulterior alte cauze asemănătoare au fost înregistrate pe rolul altor instanțe de judecată care au pronunțat soluții similare. Motivările instanțelor au fost uneori mai detaliate, atunci când a fost pusă în discuție competența instanței naționale de a interpreta dispozițiile tratatului. Astfel, analizând dispoziția comunitară incidentă, o instanță de judecată a reținut *claritatea dispoziției comunitare*: “în speță nu s-a pus problema interpretării dispozițiilor art. 90 din Tratatul instituind Comunitatea Europeană, *acestea fiind foarte clare*, ci a aplicării directe a dispozițiilor Tratatului”¹⁹⁹, ceea ce presupune invocarea uneia dintre condițiile expuse prin jurisprudența *Cilfit* de către Curte a de Justiție

2) cazuri în care instanța aplică normele de drept comunitar astfel cum au fost deja interpretate de către Curte (precedentului judiciar consacrat prin jurisprudența Curții)

Cauzele având ca obiect restituirea taxei speciale de înmatriculare a autovehiculelor second hand cumpărate din alte țări ale Comunității Europene au fost soluționate de către unele instanțele de judecată prin invocarea precedentului judiciar constând în jurisprudența Curții de Justiție (hotărârea Curții din 13 iulie 2006 pronunțată în cauza Akos Nadasdi/Vames Penzugyorseg Eszak-Alfoldi Regionalis Parancsnoksaga, C-290/05 și hotărârea Curții din 11 decembrie 1990 pronunțată în cauza Comisia CE împotriva Regatului Danemarcei, C-47/88) și obligativitatea respectării interpretării dreptului comunitar de către instanțele naționale²⁰⁰.

Aceste litigii, soluționate în acord cu tratatul de Aderare și jurisprudența Curții Europene reprezintă un exemplu de practică judiciară unitară întemeiată pe aplicarea directă a dreptului comunitar de către instanțele naționale.

3) solicitarea unei hotărâri preliminare prin investirea Curții de Justiție.

Prima cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare adresată de către o instanță română Curții de Justiție a Comunităților Europene a fost formulată de către Tribunalul Dâmbovița în cadrul unui litigiu având ca obiect limitarea dreptului de circulație în străinătate.

Litigiile întemeiate pe Legea nr. 248/2005 privind regimul liberei circulații a cetățenilor români în străinătate - ce au ca obiect cereri ale Direcției Naționale de Pașapoarte de a interzice accesul cetățenilor români pe teritoriul unui stat membru UE pe o perioadă de până la trei ani, stat de unde au fost expulzați anterior datei de 1 ianuarie 2007 pentru ședere

¹⁹⁸ Tribunalul Arad, sent.civ. nr.2563 din 7 nov. 2007, nepublicată.

¹⁹⁹ Curtea de Apel Cluj, dec. civ. Nr.1145/2008 din 14 mai 2008, nepublicată.

²⁰⁰ Tribunalul Alba, sent. civ. nr. 1129/CAF/2008 din 18 sept. 2008, Curtea de Apel Alba Iulia dec. nr. 974/CA/2008 din 17 sept. 2008, Tribunalul Sibiu, sent. civ. Nr.415/CA din 1 iulie 2008, nepublicate.

ilegală – au ridicat, în practică, problema de a răspunde la întrebarea de a ști în ce măsură dispozițiile cuprinse în legea internă (legea nr. 248/2005) sunt compatibile cu legislația comunitară în materia liberei circulații a persoanelor, în special în raport de Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora.

Examinarea cadrului juridic comunitar (art.27 alin.1 din directiva susmenționată) evidențiază în mod limitativ doar 3 situații în care statul ar putea restrânge libertatea de circulație a persoanelor: afectarea *ordinii publice, siguranței publice sau sănătății publice*, pe când norma juridică internă (legea nr. 248/2005) prevede posibilitatea restrângerii dreptului la libera circulație *dacă cetățeanul român a fost returnat dintr-un stat pe baza unui acord de readmisie*, fără a se face nici o distincție în ceea ce privește persoana cetățeanului în cauză, respectiv dacă acesta prezintă sau nu un pericol pentru ordinea, siguranța sau sănătatea publică a statului din care a fost returnat.

Aplicarea acestei legi a determinat prima solicitare din partea României pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare. Cererea de hotărâre preliminară a fost introdusă de către Tribunalul Dâmbovița, care a solicitat Curții de Justiție a Comunităților Europene să se pronunțe cu privire la interpretarea articolului 18 CE (cetățenia europeană) și a articolului 27 din Directiva 2004/38/CE din 29 aprilie 2004 cu privire la dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre a cetățenilor Uniunii și a membrilor familiilor lor.

Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Ministerul Administrației și Internelor (Direcția de Pașapoarte București) și domnul Gheorghe Jipa. Domnul Jipa a părăsit România în septembrie 2006 pentru a se instala în Belgia, însă de acolo a fost repatriat datorită faptului ca nu îndeplinea condițiile de ședere aplicabile pe teritoriul Belgiei. Ministerul Administrației și Internelor a sesizat Tribunalul Dâmbovița cu o cerere prin care a solicitat, în baza Legii nr. 248/2005, limitarea dreptului domnului Jipa de a mai circula în străinătate pentru o perioadă de maxim 3 ani.

Cererea de hotărâre preliminară formulată de Tribunalul Dâmbovița la data de 17 ianuarie 2007 cuprinde următoarele aspecte:

1) Articolul 18 CE trebuie interpretat în sensul că se opune articolelor 38 și 39 din Legea nr. 248/2005 ?

2) a) Dispozițiile articolelor 38 și 39 menționate reprezintă un obstacol în calea liberei circulații a persoanelor prevăzută de art. 18 CE ?

b) Un stat membru al UE poate limita libera circulație a propriilor cetățeni pe teritoriul unui alt stat membru ?

3) a) Termenul de « sejur ilegal » în sensul acordului încheiat între România și Benelux se circumscrie motivului de « ordine publică » și « securitate publică » prevăzut de articolul 27 din Directiva 2004/38/CEE, în așa fel încât libera circulație a unei persoane să poate fi limitată ?

b) În cazul unui răspuns afirmativ la întrebarea precedentă, articolul 27 din Directiva 2004/38/CE trebuie interpretat în sensul că statele membre pot restrânge libertatea de circulație și de ședere a cetățenilor Uniunii Europene pentru motive de ordine publică și securitate publică în mod automat, fără a se analiza « conduita » persoanei în cauză?

Argumentele avocatului general al CJCE, domnul J. Mazak, prezentate în cauza C-33/07²⁰¹, au fost următoarele:

- de la 1 ianuarie 2007, dl Jipa este cetățean al Uniunii Europene, ceea ce înseamnă că se poate prevala, chiar și față de statul a cărui cetățenie o are, de toate drepturile ce decurg din acest statut (pct. 30).

- articolul 18(1) CE est aplicabil în mod direct în ordinea juridică națională, deci cetățenii UE beneficiază de dreptul de a părăsi teritoriul unui stat membru, inclusiv statul membru de origine, pentru a intra pe teritoriul unui alt stat membru (pct. 31).

²⁰¹ <http://curia.europa.eu/jurisp; http://eurojournal.eu/?p=48>

- faptul ca domnul Jipa nu a exercitat încă dreptul la libera circulație nu implică ca situația sa să fie asimilată unei situații interne (este citată jurisprudența Chen et Zhu, C-200/02). Dimpotrivă, prezintă o legătură directă cu dreptul comunitar (pct. 34).

- dreptul de a circula în mod liber pe teritoriul statelor membre, așa cum este garantat de articolul 18 (1) CE, ar fi golit de substanța sa dacă statul membru de origine ar putea, fără o justificare valabilă, să interzică propriilor resortisanți să părăsească teritoriul său în scopul de a intra pe teritoriul altui stat membru (pct. 35). Avocat general invocă jurisprudența anterioară a Curții în ceea ce privește libera circulație a persoanelor (Pusa, C-224/02, Singh, C-370/90), dar și a dreptului de stabilire (International Transport Workers' Federation et The Finnish Seamen's Union, C-438/05, Daily Mail and General Trust, 81/87, Bosman, C-415/93). Sunt interzise astfel obstacolele puse atât în statul de origine cât și în statul de destinație.

- potrivit articolului 4 din Directiva 2004/38/CE, orice cetățean al Uniunii are dreptul de a părăsi teritoriul unui stat membru pentru a intra în alt stat membru.

În baza acestor argumente, Avocatul general al CJCE susține că o astfel de legislație națională (Legea nr.248/2005) contravine dreptului comunitar. În continuare, este analizat articolul 27 din Directiva 2004/38/CE pentru a pune în evidență condițiile în care dreptul de a părăsi teritoriul unui stat membru poate fi limitat.

Deși titlul VI în care este inclus articolul 27 se referă doar la dreptul de intrare și de ședere, avocatul general considera că reiese din formularea articolului în sine că acesta privește limitarea libertății de circulație și că deci include și dreptul de a părăsi un stat membru (pct. 40). În continuare, este reamintit faptul că orice excepție adusă libertății de circulație trebuie să facă obiectul unei interpretări restrictive. De asemenea, noțiunea de ordine publică poate varia de la o țară la alta și de la o perioadă la alta, astfel încât să recunoască statelor membre competența de apreciere a acesteia (para. 41).

Atât în baza articolului 27(2) din Directivă, cât și a jurisprudenței anterioare, nu pot fi acceptate motivări care nu sunt direct legate de caz sau care sunt legate de considerații de prevenție generală. Dimpotrivă, este necesară "o amenințare reală și suficient de gravă, la adresa unui interes fundamental al societății" (pct. 42) (jurisprudența invocată: Bouchereau, C-30/77, Rutili, C-36/75). Drept urmare, un stat membru nu poate limita dreptul de a ieși din statul de origine, numai pentru motivul că a fost repatriat din alt stat membru pentru "sejur ilegal". Amenințarea trebuie să existe față de statul care ia măsura de limitare a liberei circulații și nu față de statul din care a fost returnat (Belgia). Măsura trebuie să fie proporțională și să se bazeze pe comportamentul personal al individului în cauză. Avocatul general al CJCE consideră deci că în cazul domnului Jipa nu există nici o amenințare la adresa intereselor fundamentale ale societății românești, care să facă necesară adoptarea de către România a unei măsuri de limitare a liberei circulații.

În ultimul rând, avocatul general al CJCE reamintește că măsura nu trebuie adoptată în mod automat ci numai în urma examinării comportamentului personal al celui în cauză.

Examinând datele cauzei, Curtea a reținut că „articolul 18 CE și articolul 27 din Directiva 2004/38/CE [...] nu se opun unei reglementări naționale care permite restrângerea dreptului unui resortisant al unui stat membru de a se deplasa pe teritoriul unui alt stat membru, în special pentru motivul că a fost returnat anterior din acest stat pentru că se afla acolo în situație de „ședere ilegală”, cu condiția ca, pe de o parte, conduita acestui resortisant să reprezinte o amenințare reală, prezentă și suficient de gravă la adresa unui interes fundamental al societății și, pe de altă parte, măsura restrictivă avută în vedere să fie aptă să garanteze realizarea obiectivului pe care îl urmărește și să nu depășească cadrul a ceea ce este necesar pentru atingerea acestuia. Îi revine instanței de trimitere sarcina să verifice dacă acesta este cazul în cauza cu a cărei soluționare este sesizată.”²⁰² Dispozitivul hotărârii Curții

²⁰² CJCE, 10 iulie 2008, Ministerul Administrației și Internelor - Direcția Generală de Pașapoarte București/Gheorghe Jipa.

răspunde la problema ridicată la începutul expunerii în sensul următor: dreptul comunitar nu se opune unei reglementări naționale care permite restrângerea dreptului unui resortisant al unui stat membru de a se deplasa pe teritoriul unui alt stat membru, cu condiția îndeplinirii anumitor cerințe (conduită reprezentând o amenințare și măsură aptă să garanteze realizarea obiectivului urmărit)

În speță, norma internă este parțial incompatibilă cu norma comunitară deoarece conține excepții la libera circulație a persoanelor altele decât cele ce vizează ordinea, siguranța sau sănătatea publică, prevăzute de norma comunitară.

În consecință, întrucât România avea obligația ca până la data de 1 ianuarie 2007 să transpună dispozițiile Directivei în dreptul intern - dar până în prezent legea nr. 248/2005 nu a fost modificată spre a fi armonizată cu dispozițiile cuprinse în Directivă – precum și având în vedere principiul supremației dreptului comunitar, norma aplicabilă în litigiile prin care se solicită restrângerea dreptului la liberă circulație a unui cetățean român este norma comunitară, respectiv art. 27 și următoarele din Directiva 2004/38/CE.

În același sens a fost și punctul de vedere exprimat de către Înalta Curte de Casație și Justiție, în jurisprudența sa conform căreia “dreptul comunitar este prevalent dreptului național contrar, producând efecte concrete în ordinea internă a statelor membre, judecătorul național fiind cel chemat să sancționeze contrariul”²⁰³.

2.3. Agentul guvernului României și rolul său de reprezentare a României în cadrul procedurilor prevăzute de art. 234 TCE

În România, coordonarea procesului de formulare a politicilor și strategiilor din domeniul afacerilor europene, inclusiv pregătirea poziției României în cadrul structurilor comunitare este asigurată de către Departamentul pentru Afaceri Europene. Aceasta reprezintă o structură administrativă cu personalitate juridică ce funcționează în cadrul aparatului de lucru al Guvernului, subordonată direct primului-ministru. Activitatea acestei structuri administrative se întemeiază pe prevederile Ordonanței de Urgență nr. 133/2006²⁰⁴ în cuprinsul căreia sunt enunțate atribuțiile acesteia. Dintre acestea face parte activitatea de reprezentare a României în fața Curții de Justiție a comunităților Europene și a Tribunalului de Primă instanță precum și a celorlalte instituții comunitare. În acest sens, în art. 3 alin. 1 lit. j) din Ordonanța de Urgență nr. 133/2006 sunt precizate procedurile din Tratatul de instituire a Comunității Europene în care statul român poate fi reprezentat, printre acestea figurând și procedurile prevăzute la art. 234 TCE privind cererea având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare (art. pct. 4).

Departamentul pentru Afaceri Europene reprezintă România în cadrul procedurilor contenciosului având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare prin intermediul agentului guvernamental. Acesta are rang de subsecretar de stat și are misiunea de a coordona și supraveghea „fundamentarea, de către autoritățile și instituțiile publice, a pozițiilor naționale ce urmează a fi [...] transmise și/sau susținute înaintea instanțelor comunitare.”²⁰⁵. În subordinea directă a acestuia se află Serviciul Contencios Comunitar²⁰⁶ care îndeplinește rolul de a pregăti reprezentarea României în procedurile comunitare. Instituțiile publice anterior menționate sunt organizate într-un grup de lucru intitulat *Grupul de lucru contencios*

²⁰³ ÎCCJ, dec. nr. 4403 din 31 mai 2007, <http://www.iccj.ro/cautare.php>.

²⁰⁴ Modificată și completată prin Legea nr. 102/2007, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 275 din 25.04.2007

²⁰⁵ Art. 6 ind. 2 OUG nr. 133/2006.

²⁰⁶ Conform deciziei primului-ministru nr. 231/2008 privind modificarea anexelor nr. 1 și 2 la Decizia primului-ministru nr. 15/2007 pentru aprobarea structurii organizatorice și a statutului de funcții ale Departamentului pentru Afaceri Europene, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 781 din 21.11.2008.

comunitar din care fac parte toate ministerele și unele autorități ale administrației publice centrale și locale.

Agentul guvernamental, în cadrul procedurilor prevăzute la art. 234 TCE privind, are rolul de reprezentare a statului român în situația în care se apreciază oportună formularea unor observații din partea României în legătură cu o cerere având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare aflată pe rolul Curții de Justiție.

Reprezentarea statului român și fundamentarea și redactarea punctelor sale de vedere au loc conform unei metodologii adoptate de către Guvernul României²⁰⁷.

Adresarea de către o instanță judecătorească a unei cereri având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare Curții de Justiție a Comunităților europene este urmată de notificarea de către greșierul Curții părților în cauză, statelor membre și Comisiei, precum și Consiliului sau Băncii Centrale Europene.²⁰⁸ Primind cererea, Departamentul pentru Afaceri Europene, în conformitate cu prevederile metodologice anterior menționate, identifică prin consultări toate autoritățile publice în a căror competență materială intră problemele sesizate. Acestea sunt convocate la o reuniune de lucru având drept obiectiv dezbaterea punctelor de vedere preliminare ale autorităților publice implicate, a dificultăților pe care acestea le estimează și a calendarului de lucru pentru fundamentarea și redactarea punctului de vedere al statului român. În temeiul răspunsurilor primite de la autoritățile publice competente, Departamentul pentru Afaceri Europene definitivează observațiile reprezentând punctul de vedere al statului român, pe care le transmite Curții de Justiție a Comunităților Europene.

Acest drept acordat statelor de a interveni în cadrul unei proceduri prealabile facilitează integrarea jurisprudenței Curții în sistemele de drept ale statelor membre.

Oportunitatea intervenției trebuie analizată în contextul în care orice hotărâre a Curții de Justiție în materia interpretării dreptului comunitar produce efecte nu numai față de instanța judecătorească care a formulat întrebarea, ci și față de toate instanțele judecătorești și față de celelalte autorități implicate din toate statele membre

O eventuală intervenție, prin observații, din partea unui stat într-o procedură prealabilă presupune examinarea existenței unor posibile efecte asupra sistemului de drept național, chiar dacă respectiva cauză este localizată într-un alt stat membru. Așa fiind, rolul Departamentul pentru Afaceri Europene trebuie să fie acela a identifica elementele de argumentație juridică care slujesc obiectivului urmărit²⁰⁹, de a anticipa efectele pe care le-ar putea produce hotărârea Curții asupra sistemului de drept românesc²¹⁰, pentru a decide dacă este cazul să-și aducă aportul prin transmiterea unor idei sau argumente către Curte, prin care să facă cunoscut faptul că statul român tinde către una sau alta dinte interpretările posibile sau anticipează o anumită evoluție în materia interpretării și aplicării respectivei dispoziții comunitare.

Decizia de exercitare a dreptului de a transmite observații de către statul român implică consultarea autorităților publice în a căror competență intră problemele în cauză. Este necesar ca instituțiile să-și asume responsabilitatea transmiterii tuturor informațiilor necesare în timp util și în cunoștință de cauză a interpretării consacrate a principiilor de drept comunitar aplicabile. Acest proces de consultare presupune receptivitate din partea acestor autorități deoarece examinarea informațiilor solicitate de către Departamentul pentru Afaceri Europene implică un grad de complexitate și o specializare a structurilor din ministerele implicate. Reacțiile autorităților pot fi diferite, fie autoritățile reacționează cu dificultate, fie mai multe autorități pot reacționa prin puncte de vedere diferite de natură să ducă la conflicte

²⁰⁷ Metodologia privind reprezentarea României în procedurile în fața Curții de Justiție a comunităților Europene și a Tribunalului de Primă instanță precum și a celorlalte instituții comunitare, nepublicată.

²⁰⁸ Art. 23 alin. 1 din Statutul Curții de Justiție; art. 104 alin. 1 din Regulamentul de procedură al Curții de Justiție, www.curia.europa.eu

²⁰⁹ În concret, se poate spune ca agentul guvernamental acționează ca un “avocat” al statului.

²¹⁰ Prefigurarea unei soluții care ar avea consecințe benefice din punct de vedere juridic, economic, social etc pentru statul care formulează observațiile

între structurile administrative. Chiar dacă pot apare divergențe între pozițiile exprimate de către autoritățile publice (de exemplu, între două ministere), ceea ce este esențial este ca statul român să transmită un punct de vedere unic. Pe această linie de gândire este firesc ca ultimul cuvânt să aparțină Departamentului pentru Afaceri Europene, care este structura ce exprimă punctul de vedere al statului și poziția acestuia în fața Curții de Justiție.

Departamentul pentru Afaceri Europene - având misiunea de a gestiona reprezentarea statului în fața Curții de Justiție - este singura structură în măsură să aprecieze dacă sunt șanse ca un punct de vedere să fie acceptat de către Curte. Pe de altă parte, Departamentul pentru Afaceri Europene are sarcina de a evita apariția unor divergențe între observațiile prezentate într-o cauză determinată față de observațiile prezentate în altă cauză²¹¹. Monitorizarea concluziilor depuse de-a lungul timpului și redactarea unor concluzii noi în corelație cu concluziile anterioare este de competența Departamentului pentru Afaceri Europene. Întrucât Departamentul pentru Afaceri Europene este cel mai în măsură să cunoască evoluția jurisprudenței, acestuia trebuie să îi revină rolul de a decide liniile directoare ale poziției statului român. Odată decise liniile directoare ale poziției statului, pot fi solicitate autorităților administrative informații, documente, explicații privind aplicarea unor norme de drept pe baza cărora poate fi structurată argumentarea juridică și poate fi redactat conținutul punctului de vedere al statului român.

Complexitatea jurisprudenței Curții de Justiție face ca această misiune să fie una dificilă, deoarece este de dorit să existe o viziune comună între autoritățile administrative și Departamentul pentru Afaceri Europene, care să conducă la un punct de vedere convergent în procesul de formare a observațiilor reprezentând poziția statului român. Pe această linie de gândire, exprimarea unei “pledoarii unice” ar eficientiza înțelegerea reglementării comunitare într-o viziune comună și strategia Departamentului pentru Afaceri Europene de integrare a dreptului comunitar.

Experiența Departamentului pentru Afaceri Europene în domeniul reprezentării României ca urmare a unei cereri adresate de către o instanță judecătorească române în cadrul unei proceduri preliminare în fața Curții de Justiție a Comunităților Europene s-a materializat în soluția pronunțată în cauza “Jipa împotriva României”. Părțile acestei cauze au fost Ministerul Administrației și Internelor (Direcția de Pașapoarte București) și domnul Gheorghe Jipa, cetățean român repatriat datorită faptului ca nu îndeplinea condițiile de ședere aplicabile pe teritoriul Belgiei. În cauză, una dintre părțile litigiului a fost o autoritate a statului, subordonată guvernului (Ministerul Administrației și Internelor - Direcția de Pașapoarte București) a cărei dublă calitate (de parte în litigiu și de structură administrativă în subordinea guvernului) au avut ca urmare exprimarea unui punct de vedere convergent cu Departamentul pentru Afaceri Europene, care a susținut că instanța de judecată trebuie să interpreteze textul invocat în lumina dreptului comunitar.

Logica transmiterii unui singur punct de vedere - în cazul în care o autoritate națională (din Guvern) este parte în cauza de pe rolul instanței de trimitere - de către acel stat este aceea de a asigura coerența susținerilor statului în cauza respectivă. Într-o atare situație, precum a fost și cea din cauza *Jipa*, Curtea de Justiție a pronunțat o hotărâre ale cărei considerente au fost în acord cu concluziile formulate de către agentul guvernamental al României.

Strategia de participare a statelor prin observații în cadrul procedurilor preliminare poate fi apreciată în funcție de indicatori statistici²¹² din care rezultă numărul de observații transmise de către fiecare stat și natura cauzelor în care acestea au apreciat oportun să le transmită Curții. Examinarea acestor date a evidențiat o strategie selectivă de participare²¹³ a

²¹¹ Cu excepția situațiilor în care, între momentul depunerii unor observații și cel al depunerii altora pe aceeași temă, CJCE pronunță o hotărâre care reprezintă un reviriment jurisprudențial clar, evident și care contrazice observațiile anterioare.

²¹² <http://curia.eu.int/en/instit/presentationfr/index.htm>, Annual Report 2007, Statistics, pag. 101.

²¹³ Marie-Pierre Granger, States as successful litigants before the European Court of Justice: Lessons from the Repeat players of European litigation, *European Law Review*, No. 3, 2004, pag. 39, <http://dialnet.unirioja.es>

statelor bazată pe importanța cauzei aflate pe rolul curții de Justiție. În acest sens, literatura de specialitate a subliniat faptul că unele state pot fi considerate „Repeat Players” (“Jucători consecvenți”, trad. n.) datorită frecvenței cu care transmit observații Curții de Justiție în cadrul procedurilor preliminare, evidențiind faptul că transmiterea de observații din partea statelor trebuie stimulată atât de către Curte cât și de către guvernele statelor înseși²¹⁴.

2.4 Unele aspecte privind procedura prealabilă reflectate în proiectul Codului de procedură civilă

A. Suspendarea judecării cauzei de către instanța națională

În practica instanțelor de judecată s-a pus problema de a ști dacă adresarea unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare către Curtea de Justiție atrage suspendarea cauzei până la pronunțarea de către Curte a hotărârii preliminare privind interpretarea dreptului comunitar.

În conținutul textelor referitoare la procedura de soluționare de către Curte a hotărârilor preliminare există referiri privind suspendarea “procedurii de soluționare” a cauzei. În acest sens sunt dispozițiile articolului 23 din Statutul Curții de Justiție care prevăd că “decizia instanței naționale care își suspendă procedura și sesizează Curtea este notificată Curții de către instanța națională respectivă.” precum și cele ale notei de informare²¹⁵ conform căreia “chiar dacă introducerea unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare conduce, în principiu, la suspendarea procedurii naționale până când Curtea se pronunță, în așteptarea hotărârii acesteia, instanța de trimitere rămâne competentă să adopte măsuri de conservare [...]”. În același sens este și jurisprudența Curții care arată că “instanța națională rămâne investită cu cauza, care continuă să se afle în curs de soluționare pe rolul acesteia. Numai procedura în fața acestei instanțe este suspendată până când Curtea se va fi pronunțat cu privire la întrebarea preliminară.”²¹⁶ Mai mult, în ipoteza în care, după investirea Curții, o instanță națională a refuzat să ia act de achiesarea unei părți la pretențiile celeilalte, să constate stins litigiul dintre ele și să retragă întrebarea preliminară adresată Curții, verificând condițiile în care a fost investită, Curtea a decis că, atât timp cât instanța națională nu constată dacă achiesarea produce efecte în temeiul dreptului național, Curtea nu este competentă a se pronunța cu privire la întrebarea prealabilă cu care a fost investită.

Având în vedere cele anterior expuse, în activitatea practică de judecată instanțele naționale fac aplicarea acelor dispoziții procedurale interne (permissive sau imperative) referitoare la suspendarea judecării cauzei până când Curtea se va fi pronunțat cu privire la întrebarea preliminară.

Există însă cauze ce conțin capete de cerere distincte, numai unul fiind generator al unei întrebări preliminare. În această situație, din examinarea sistemelor procesuale din țările membre ale Uniunii Europene rezultă că majoritatea acestora conțin dispoziții în temeiul cărora instanțele pot dispune atât suspendarea cauzei, pe de o parte, cât și soluționarea eventualelor capete de cerere ale acțiunii de chemare în judecată care nu depind de hotărârea preliminară pronunțată de către Curtea de Justiție. Astfel de reglementări se regăsesc în drepturile procesuale din țări precum Anglia, Grecia, Franța, Luxemburg, Scoția, Danemarca. În acest sens, cu titlu de exemplu, în Olanda examinarea cauzei este suspendată exclusiv în ce privește întrebarea privind interpretarea dreptului comunitar. În Grecia, o hotărâre judecătorească prin care se solicită pronunțarea unei hotărâri prealabile de către Curtea de Justiție poate fi definitivă cu privire la aspectele care nu depind de interpretarea dreptului

²¹⁴ Marie-Pierre Granger, op.cit., pag. 46.

²¹⁵ www.curia.europa.eu: Nota internă cu privire la efectuarea trimiterilor preliminare de către instanțele naționale (supliment) ca urmare a intrării în vigoare a procedurii preliminare de urgență aplicabile trimiterilor preliminare referitoare la spațiul de libertate, securitate și justiție

²¹⁶ CJCE, Teresa Zabala s.a/Intituto Nacional de Empleo, C-422/93, C-423/93 și C-424/93, p.28.

comunitar. În Franța, Consiliul de Stat francez suspendă judecata numai cu privire la acea parte din cererea de chemare în judecată care a necesitat solicitarea unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare și se pronunță printr-o hotărâre definitivă cu privire la celelalte capete de cerere cu care a fost investit. O situație asemănătoare este întâlnită în practica instanțelor de judecată din Luxemburg. În Scoția, solicitarea pronunțării unei hotărâri preliminare nu constituie în mod automat un obstacol cu privire la măsurile procesuale care nu depind de hotărârea preliminară pronunțată de către Curte. În Danemarca, dreptul procesual permite continuarea examinării cauzei cu care a fost investită instanța de judecată, referitoare la alte aspecte de drept. În Suedia, în cadrul instanțelor administrative, o judecată parțială nu este posibilă dar este posibilă în cadrul instanțelor judecătorești.²¹⁷

În concluzie, în acord cu prevederile sistemelor de drept procesual din majoritatea țărilor europene, instanțele pot dispune suspendarea cauzei și eventuala continuare a judecării cauzei cu privire la acele aspecte care nu depind de interpretarea dreptului comunitar.

În dreptul procesual român, solicitarea pronunțării unei hotărâri preliminare de către o instanță de judecată poate fi dispusă în temeiul art. 234 TCE. Avem rezerve față de aplicarea art. 244 alin. 1 pct. 1 C.pr.civ. conform căruia“(1) Instanța poate suspenda judecata: 1) când dezlegarea pricinii, atârână, în totul sau în parte, de existența sau neexistența unui drept care face obiectul unei alte judecări; [...]” Textul reglementează unul dintre cazurile suspendării legal facultative și se referă la chestiunile prealabile, care pot avea o influență hotărâtoare asupra dreptului dedus în justiție. Pentru ca textul să aibă aplicare, este însă necesar ca problema de a cărei dezlegare depinde soluția din proces să facă obiectul unei alte judecări, adică să fie “pendinte”²¹⁸, condiție care nu este îndeplinită în ipoteza investirii Curții de Justiție prin încheierea de ședință care conține și cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare.

Din aceste considerente, în proiectul noului Cod de procedură civilă este introdusă cu caracter de noutate dispoziția potrivit căreia “judecarea cauzelor se suspendă *de drept* [...] în cazul în care, într-o cauză aflată în ultimă instanță, s-a formulat o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare adresată Curții de Justiție a Uniunii Europene, potrivit prevederilor tratatelor pe care se întemeiază Uniunea Europeană, chiar dacă acea cerere a fost formulată în fața unei instanțe inferioare;”²¹⁹ (art. 395 alin. 1 pct. 7 din proiectul Codului de procedură civilă). În plus, este prevăzută suspendarea facultativă atunci “când într-o cauză care nu se află în ultimă instanță s-a formulat o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare adresată Curții de Justiție a Uniunii Europene, potrivit prevederilor tratatelor pe care se întemeiază Uniunea Europeană;” (art. 396 alin. 1 pct. 3 din proiectul Codului de procedură civilă).

În esență, prin aceste prevederi este reglementată expres investirea instanței comunitare ca temei de drept pentru suspendarea cauzei, făcându-se diferență, în funcție de natura instanței. Astfel, pentru cauzele aflate în ultimă instanță suspendarea operează de drept, iar pentru celelalte, suspendarea este facultativă.

Includerea în prevederile Codului a unei prevederi exprese privind suspendarea cauzei este binevenită în contextul în care reglementarea actuală presupune existența altei cauze în curs de judecată; or, în actuala reglementare, actul de investire al Curții de Justiție îl constituie aceeași încheiere de ședință prin care se dispune suspendarea cauzei. Suspendarea facultativă pentru instanțele care pronunță hotărâri nedefinitive este o soluție judicioasă având în vedere aplicarea precedentului judiciar și soluționarea cu celeritate a cauzei.

De asemenea, suspendarea de drept este justificată în cazul instanțelor care pronunță hotărâri definitive, care au obligația de a asigura o interpretare unitară a dreptului la nivel național, care include aplicarea dreptului comunitar în acord cu sistemele de drept din alte

²¹⁷ Informațiile referitoare la dreptul comparat au drept sursă bibliografică “Le Rapport général sur le theme du colloque “Le renvoi préjudiciel a la Cour de Justice des Communautés Européennes”, Helsinki, 2002, p.4.10 disponibil la adresa http://www.juradmin.eu/fr/colloquiums/colloq_fr.html

²¹⁸ Gabriel Boroi, Codul de procedură civilă comentat și adnotat, All Beck, 2001, p.557.

²¹⁹ <http://just.ro>

state. În literatura de specialitate s-a subliniat că au existat cazuri în care instanțele naționale s-au pronunțat asupra interpretării unor probleme de drept comunitar cuprinse în dispoziții comunitare care se numărau printre cele reputate a fi cele mai dificile din Tratat sau care au făcut deja obiectul interpretării de către Curte, interpretare de care instanțele respective au înțeles să se distanțeze²²⁰. De aceea, preocuparea aplicării unei interpretări avizate, prin suspendarea de drept a cauzei, este evident justificată. Este evident însă că acestea vor putea face aplicarea jurisprudenței *Cilfit* ori de câte ori apreciază necesar. Însă, în temeiul jurisprudenței Curții (cauza *Teresa Zabala* susmenționată), suspendarea de drept a cauzei trebuie interpretată ca *suspendare de drept a procedurii care necesită interpretarea dreptului comunitar* și nu a cauzei deduse judecării în integralitatea ei. Având în vedere jurisprudența menționată, suspendarea de drept a cauzei nu trebuie să excludă aplicarea altor dispoziții procesuale din dreptul intern (de exemplu, repunerea pe rol a cauzei pentru a se constata eventuala reglementarea amiabilă, achiesare, renunțarea la judecată ș.a.). De asemenea, în cazul în care cererea de chemare în judecată cuprinde mai multe capete de cerere, iar doar unul dintre acestea ar impune interpretarea dreptului comunitar, soluția de dorit este disjungerea cauzei și soluționarea distinctă a capetelor de cerere cu privire la aspectele care nu depind de interpretarea dreptului comunitar.

B. Căile de atac prevăzute de dreptul intern împotriva hotărârilor instanțelor naționale care solicită sau refuză să solicite pronunțarea unei hotărâri prealabile

În temeiul principiului autonomiei procedurale, Curtea de Justiție a apreciat că dreptul comunitar nu exclude exercitarea unor căi de atac împotriva actelor procesuale ale instanțelor naționale prin care acestea solicită Curții de Justiție pronunțarea unei hotărâri prealabile²²¹. În același sens, Curtea a exprimat punctul de vedere potrivit căruia nu este necesar ca hotărârea prin care s-a solicitat pronunțarea unei hotărâri prealabile să fie definitivă pentru ca procedura în fața Curții să-și poată urma cursul²²².

Din examinarea sistemelor procesuale din țările membre ale Uniunii Europene, rezultă că majoritatea acestora conțin dispoziții în temeiul cărora recursul este calea de atac ce poate fi exercitată împotriva hotărârilor instanțelor naționale prin care se solicită pronunțarea unei hotărâri preliminare. În general, recursul poate fi exercitat teoretic în trei cazuri și anume: recurs împotriva hotărârii incidentale a unei instanțe de a solicita pronunțarea unei hotărâri preliminare; recurs împotriva hotărârii incidentale a unei instanțe de a respinge solicitarea de pronunțare a unei hotărâri preliminare; recurs împotriva hotărârii privind fondul cauzei, în cursul judecării fiind admisă sau respinsă solicitarea de pronunțare a unei hotărâri prealabile. În aceste cazuri, Curtea suspendă judecata cu privire la cererea prealabilă atunci când este informată de către o autoritate judiciară competentă că a fost promovat un recurs – cu efect suspensiv – împotriva hotărârii de solicitare a pronunțării unei hotărâri prealabile²²³. În practica Curții, procedura în fața Curții de Justiție continuă atât timp cât cererea de solicitare a instanței naționale nu a fost retrasă sau anulată²²⁴.

În fapt, există două ipoteze: Curtea suspendă judecata atunci când recursul promovat are efect suspensiv în dreptul intern; dacă, dimpotrivă, recursul nu are efect suspensiv, Curtea se consideră în drept să răspundă întrebărilor formulate de către instanța națională fără a ține cont de obiecțiunile care au determinat eventual vreuna dintre părți să promoveze o cale de atac împotriva hotărârii instanței naționale de solicitare a unei hotărâri preliminare. Această

²²⁰ Sean van Raepenbusch, *Droit institutionnel de l'Union Européenne*, Ed. Larcier, 2005, p. 435.

²²¹ CJCE, 12 febr. 1974, Rheinmulhen, C-146/73, Rec., p.147.

²²² CJCE, 6 aprilie 1962, Bosch, C-13/61.

²²³ Sean van Raepenbusch, *op.cit.*, pag. 342.

²²⁴ CJCE, 30 ian. 1974, BRT/SABAM, C-127/73, Rec., p.51.

soluție a fost criticată de către o parte a doctrinei²²⁵ care a subliniat că dreptul intern ar condiționa astfel instanța comunitară, iar aceasta în plus ar fi în situația de examina efectele recursului din dreptul național, cu privire la care nu este competentă a se pronunța, conform art. 234 TCE. Cu toate acestea, există argumente convingătoare în favoarea acesteia. Această soluție este în acord cu principiul autonomiei procedurale în baza căruia, în absența unei reglementări comunitare, sistemului de drept procesual al fiecărui stat membru îi revine dreptul de reglementare cu privire la căile procedurale de atac în justiție. De asemenea, astfel se evita lipsirea de efect hotărârii pronunțate de către Curte în litigiul principal²²⁶, în acord cu preocuparea constantă a Curții de a nu formula simple opinii consultative privind întrebări generale sau ipotetice, ci de a contribui la administrarea justiției în statele membre²²⁷. În realitate, Curtea nu examinează efectele pe care le are calea de atac în dreptul național, ci se limitează la a trage consecințe din existența acestora în ceea ce privește propria-i competență, din informațiile pe care i le comunică instanța care a investit-o sau instanța ierarhic superioară acesteia cu privire la acest aspect.

Soluționarea căii de atac anterior menționate poate avea ca urmare respingerea acesteia și menținerea hotărârii privind solicitarea unei hotărâri prealabile sau dimpotrivă, admiterea căii de atac și modificarea sau casarea hotărârii de solicitare a hotărârii prealabile. În cazul în care instanța investită cu calea de atac aduce la cunoștința Curții că a fost menținută hotărârea de solicitare, Curtea dispune reluarea judecării procedurii prealabile. În cazul în care instanța care a formulat solicitarea (sau cea investită cu calea de atac) informează Curtea că hotărârea prin care a fost solicitată pronunțarea unei hotărâri prealabile a fost modificată sau casată, Curtea pronunță o ordonanță prin care declară că procedura a rămas fără obiect²²⁸.

În general, majoritatea sistemelor procesuale din țările membre ale Uniunii Europene conțin dispoziții în temeiul cărora *nu este posibilă* promovarea unui recurs împotriva unei hotărâri incidentale prin care se solicită pronunțarea unei hotărâri preliminare, înainte de judecarea în fond a cauzei, recursul putând fi promovat numai ulterior pronunțării de către instanță a unei hotărâri cu privire la fondul cauzei. Însă există și sisteme procesuale de drept în care *este posibilă* promovarea distinctă a unui recurs împotriva unei hotărâri incidentale de solicitare a pronunțării unei hotărâri prealabile, astfel fiind sistemele de drept din Anglia, Tara Galilor, Franța, Portugalia și Danemarca²²⁹.

În dreptul procesual român, împotriva încheierilor premergătoare nu se poate face recurs decât odată cu fondul, în afară de cazul când prin ele s-a întrerupt sau suspendat cursul judecării. Așadar, încheierea de ședință prin care a fost dispusă suspendarea cauzei poate fi atacată în mod separat cu recurs în temeiul art. 244 ind.1 C.pr.civ. care prevede: “Asupra suspendării procesului instanța, în toate cazurile, se va pronunța prin încheiere, care poate fi atacată cu recurs, în mod separat. Recursul se poate declara cât timp durează suspendarea cursului judecării procesului[...]”²³⁰, nu este suspensiv de executare și poate fi declarat în termen de 15 zile de la comunicarea hotărârii, dacă legea nu dispune altfel, conform art. 301 C.pr.civ.

Proiectul codului de procedură civilă nu conține modificări în materia exercitării căii de atac a recursului împotriva încheierii privind suspendarea cauzei, menținând reglementarea

²²⁵R. Kovar, *Recours prejudiciels en interpretation et en appréciation de validité - Examen de la question préjudicielle par la Cour de Justice, JurisClasseur Europe*, fasc.360, no. 9-10.

²²⁶R. Joliet, *Le droit institutionnel des Communautés européennes. Le contentieux. Faculte de droit, d'économie et de sciences sociales, Liege*, 1981, p. 199.

²²⁷CJCE, 16 dec. 1981, Foglia-Novelli, C-244/80, Rec. p.3045.

²²⁸CJCE, ordonanță, 3 sept. ian. 1969, Chanel, C-31/68, Rec., p.405.

²²⁹Informațiile referitoare la dreptul comparat au drept sursă bibliografică “Le Rapport général sur le theme du colloque “Le renvoi préjudiciel a la Cour de Justice des Communautés Européennes”, Helsinki, 2002, p.3.4.

²³⁰De la prevederile susmenționate fac excepție încheierile pronunțate în recurs, care, atunci când privesc suspendarea unui recurs de către o curte de apel, în temeiul art. 23 alin.2 din Legea nr. 304/2004, pot fi atacate cu recurs la Înalta Curte de Casație și Justiție.

actuală într-o formulare nouă: “Asupra suspendării judecării procesului instanța se va pronunța prin încheiere care poate fi atacată în mod separat, la instanța ierarhic superioară.” Opțiunea legiuitorului în menținerea aceluiași prevederi ca și cele actualmente în vigoare poate fi explicată prin faptul că recursul nu este suspensiv de executare, astfel încât Curtea de Justiție continuă procedura de soluționare a hotărârii preliminare independent de recursul promovat în dreptul intern. În fine, proiectul Codului de procedură civilă conține o dispoziție privind reluarea judecării de către instanță după pronunțarea hotărârii de către Curtea de Justiție a Comunităților Europene.

* *
*

Adaptarea legislației române la prioritățile ordinii comunitare impune, alături de modernizarea codurilor de procedură, adoptarea unor norme legislative care vor permite accesul la procedura preliminară cu privire la actele comunitare care sunt adoptate în temeiul art. 34 TUE (poziții comune, decizii, decizii cadru, convenții) Aceste modificări sunt parțial determinate de ratificarea tratatului de la Lisabona²³¹, dar în egală măsură reprezintă o necesitate independent de intrarea acestuia în vigoare.

Tratatul de la Lisabona încheie evoluția comunitarizării spațiului de libertate, securitate și justiție prin introducerea în dreptul comunitar a domeniului JAI în integralitatea sa²³² cu consecința aplicării controlului Curții de Justiție asupra acestui domeniu.

Tratatul de la Lisabona aduce modificări atât Tratatului privind instituirea Uniunii Europene (TUE - Maastricht 1992) cât și Tratatului de la Roma (1957)²³³.

În esență, modificările aduse dispozițiilor din cele două tratate, care privesc procedura preliminară, sunt următoarele:

1. *în conținutul TCE* este adăugat un paragraf la art. 234 TCE care prevede că: “În cazul în care o asemenea chestiune se invocă într-o cauză pendinte în fața unei instanțe judecătorești naționale privind o persoană supusă unei măsuri privative de libertate, Curtea hotărăște în cel mai scurt termen.” (prin art. 2 par. 218) . Textul se referă la protejarea justițiabililor aflați în stare de detenție, scop în care Curtea a adoptat începând cu 1 martie 2008 procedura prealabilă de urgență.

2. *în conținutul TCE* se introduce un titlu nou cu denumirea “Spațiu de libertate, securitate și justiție”²³⁴ care înlocuiește titlul IV privind vizele, dreptul de azil, imigrarea și alte politici referitoare la libera circulație a persoanelor. Acest titlu are mai multe capitole, printre care se numără și domeniile privind cooperarea judiciară în materie penală și cooperarea polițienească, care *erau anterior reglementate în titlul VI din TUE* („Dispoziții privind cooperarea polițienească și judiciară în materie penală”).

Evoluția acestui text își are originile tratatele de la Amsterdam și Nisa prin care au intrat în pilonul comunitar măsurile din domeniul vizelor, azilului, imigrării și liberei circulații (Titlul IV TCE) și a rămăseseră în cel de-al treilea pilon cooperarea judiciară în materie penală și cooperarea polițienească.

Tratatul de la Lisabona încheie această evoluție prin introducerea în dreptul comunitar a domeniului JAI în integralitatea sa - prin articolul 2 par. 63 și urm. din Tratatul de la

²³¹ Parlamentul României a ratificat Tratatul de la Lisabona prin Legea nr. 13 din 7 februarie 2008, publicată în M.O. nr. 107 din 12 februarie 2008.

²³² Prin articolul 2 par. 63 și urm. din Tratatul de la Lisabona - a articolelor 61-68 TFUE (în versiunea consolidată a TFUE acestea sunt art. 67-80).

²³³ În ce privește modificările aduse Tratatului de la Roma, acestea precizează competențele și domeniile de intervenție ale UE și va avea denumirea de Tratat privind funcționarea Uniunii europene (TFUE). În ce privește tratatul uniunii europene, modificările privesc instituțiile, cooperarea consolidată, politica externă și de securitate comună precum și politica de apărare.

²³⁴ Titlul IV introdus prin art.2 par.63.

Lisabona - a articolelor 61-68 TFUE (în versiunea consolidată a TFUE acestea sunt art. 67-80).

Ca urmare cel de-al treilea pilon va dispărea în totalitate *la finalul unei perioade tranzitorii de 5 ani* și politicile comune în domeniul libertății, securității și justiției, inclusiv Spațiul Schengen, vor aparține primului pilon, adică procedurii comunitare²³⁵, ceea ce atrage extinderea competențelor Curții cu privire la „spațiul de libertate, securitate și justiție.” (Titlul IV TFUE).

Consecința va fi aplicarea procedurilor, instrumentelor juridice și regimului juridic aferente Curții de Justiție în noile domenii. În acest context este de precizat că noua reglementare detaliază și sporește competențele Curții și Comisiei privind impunerea de sancțiuni în cazul statului care nu a luat măsurile pe care le impune executarea hotărârii Curții²³⁶. În acest context este previzibilă o creștere a numărului de solicitări de pronunțare a unor hotărâri prealabile în cadrul procedurilor penale naționale. Dar, *în prezent* numai instanțele din statele care au făcut declarațiile prevăzute de art. 35 al. 2 TUE pot adresa întrebări preliminare cu privire la actele comunitare care reglementează domeniul celui de-al treilea pilon.

În viitor, în măsura în care Tratatul de la Lisabona va intra în vigoare, vor fi abrogate dispozițiile actualului art. 35 din Tratatul privind Uniunea Europeană și, în consecință nu va mai fi necesară formularea unei declarații de acceptare a competenței Curții de Justiție a Comunităților Europene. Însă Protocolul nr. 36 privind dispozițiile tranzitorii, anexat tratatului de la Lisabona prevede că rămân neschimbate competențele Curții de Justiție a Comunităților Europene în materia cooperării polițienești și judiciare penale pentru un termen de 5 ani de la intrarea în vigoare a acestui tratat.

Prin urmare, lipsa declarației României de acceptare a competenței Curții de Justiție a Comunităților Europene produce efecte nu numai pentru prezent, ci și pentru viitor, pe o perioadă de 5 ani de la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

În acest sens, Ministerul Justiției a inițiat un proiect de lege privind formularea de către România a unei declarații în baza art. 35 alin. (2) din Tratatul privind Uniunea Europeană, până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona și independent de situația juridică a acestuia. Proiectul prevede că este necesar ca România să formuleze o astfel de declarație, pentru ca instanțele judecătorești naționale să aibă acces la procedura preliminară cu privire la actele sau convențiile încheiate în temeiul Tratatului privind Uniunea Europeană, aceasta permițând instanțelor să beneficieze de expertiza Curții de Justiție a Comunităților Europene în ceea ce privește interpretarea și validitatea normelor comunitare, cu consecința suspendării procedurii interne. În temeiul acestui proiect, toate instanțele vor putea uza potrivit propriei aprecieri de procedura preliminară, iar România își rezervă dreptul de a prevedea în legislația sa națională că *instanțele judecătorești sunt obligate să recurgă la procedura preliminară în cauzele în care hotărârile pe care urmează să le pronunțe nu mai pot fi atacate.*

²³⁵ Art. 10 din protocolul privind dispozițiile tranzitorii.

²³⁶ Art. 228, par.2-3 TFUE

Concluzii

Coeziunea în interpretarea dreptului comunitar este asigurată de către Curtea de Justiție a Comunităților Europene prin mecanismul procedurii preliminare, care instituie o colaborare între instanțele de judecată naționale – instanțe comunitare “de drept comun” – și instanța comunitară “supremă”. Competența Curții de Justiție în interpretarea dreptului comunitar este reglementată de prevederile art. 234 TCE, prin procedura preliminară, procedură ce instituie un mecanism de colaborare între instanțele naționale și Curtea de Justiție conform căruia *orice* instanță poate adresa Curții de Justiție o cerere preliminară privind interpretarea dreptului comunitar

Procedura preliminară îndeplinește două funcții esențiale. În primul rând, acest mecanism asigură interpretarea unitară a dreptului comunitar, ceea ce are ca efect aplicarea uniformă a acestuia de către instanțele de judecată naționale ale statelor membre. A lăsa la latitudinea instanțelor naționale misiunea interpretării dreptului comunitar ar crea riscul apariției unei practici judiciare neunitare. Prin urmare, interpretarea oferită de către Curtea de Justiție garantează faptul că dispozițiile comunitare produc același efect juridic în toate statele Comunității. În al doilea rând, procedura preliminară permite protejarea drepturilor particularilor, prin crearea cadrului de soluționare a contradicțiilor care ar putea exista între legislația internă a statelor membre și dreptul comunitar.

Regimul juridic al competenței Curții de Justiție în materie preliminară este alcătuit din art. 234 TCE, art. 68 TCE și art. 35 TUE, fiind structurat astfel: regimul juridic “de drept comun” prevăzut de art. 234 TCE pentru materiile din pilonul întâi, regimul special prevăzut de art. 68 par. 1 TCE pentru domeniile comunitarizate (referitoare la vize, azil și alte politici legate de libera circulație a persoanelor) și regimul special prevăzut de art. 35 TUE pentru domeniile privind cooperarea polițienească și judiciară în materie penală. Articolul 68 TCE prevede o aplicare restrictivă a art. 234 TCE în ce privește instanțele naționale care pronunță hotărâri ce nu sunt supuse vreunei căi de atac. Art. 35 TUE instituie o procedură preliminară facultativă care permite statelor să accepte competența CJCE pentru a statua cu titlu preliminar, prin formularea unei declarații explicite.

Curtea de Justiție a Comunităților Europene poate fi investită cu o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare numai de către o instanță de judecată dintr-un stat unui stat membru al Uniunii Europene. Această noțiune juridică de instanță națională utilizată în dreptul comunitar se impune a fi interpretată și aplicată în mod uniform în ansamblul Comunității²³⁷, fapt pentru care Curtea a definit criteriile ce caracterizează o “instanță”: originea legală a autorității respective, permanența acesteia, caracterul obligatoriu al hotărârilor pronunțate, contradictorialitatea procedurii, aplicarea normelor de drept în soluționarea cauzei precum și independența acesteia. Mecanismul procedurii preliminare reglementat de art. 234 TCE este facultativ pentru instanțele de judecată, singurele în măsură să aprecieze necesitatea utilizării acestuia, însă devine obligatoriu atunci când întrebarea preliminară este adresată de către o instanță națională care pronunță hotărâri ce nu sunt supuse unei căi de atac în dreptul intern. Caracterul obligatoriu comportă unele atenuări în cazul unei întrebări care a făcut deja obiectul unei hotărâri preliminare sau dacă aplicarea actului este nu lasă nici o îndoială (teoria actului clar). Principiul autonomiei procedurale are ca urmare aplicarea normelor procedurale prevăzute de către dreptul național în materia redactării și motivării cererilor de pronunțare a hotărârilor preliminare. Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare sunt prezentate în Nota informativă cu privire la formularea cererilor pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare de către organele jurisdicționale naționale. În ce privește faza procesuală în care poate fi formulată cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare, aprecierea acesteia este de

²³⁷ CJCE, 21 mai 1977, Haegen, C-107/76, Rec., p. 957.

competența exclusivă a instanța națională, care poate decide investirea Curții în orice fază procesuală²³⁸ a cauzei.

Obiectul unei cereri pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare poate fi: *interpretarea* tratatelor comunitare, a actele instituțiilor comunitare, a actelor Băncii Centrale Europene, precum și, în anumite condiții, a statutelor organismelor înființate printr-un act al Consiliului; *validitatea* actelor adoptate de către instituțiile comunitare și de Banca Centrală Europeană. Prezentul studiu își propune expunerea interpretării dreptului comunitar care privește interpretarea tratatului; interpretarea actelor adoptate de instituțiile Comunității și de Banca Centrală Europeană (BCE) și interpretarea statutelor organismelor înființate printr-un act al Consiliului, în cazul în care statutele respective prevăd acest lucru.

Procedura de soluționare a cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare de către Curtea de Justiție este reglementată de norme de drept prevăzute expres fie în Tratat, fie în Statutul Curții de Justiție²³⁹ (art. 23), fie în Regulamentul său de procedură²⁴⁰ (art. 103-104b). Instanța națională suspendă judecarea cauzei până la pronunțarea unei hotărâri preliminare de către Curtea de Justiție. Regulamentul de procedură al CJCE introduce prin articolul 104b o procedură simplificată, numită “de urgență”. Astfel, la cererea instanței naționale sau, cu titlu excepțional, din oficiu, o trimitere preliminară prin care sunt adresate una sau mai multe întrebări referitoare la domeniile vizate de titlul VI din Tratatul privind Uniunea sau de titlul IV al celei de a treia părți din Tratatul CE poate să fie judecată potrivit unei proceduri de urgență.

Efectele hotărârilor preliminare asupra instanțelor naționale constau în obligația acestora de a respecta, în soluționarea cauzelor, ceea ce Curtea de Justiție a decis cu privire la interpretarea sau validitatea dreptului comunitar. Autoritatea unei hotărâri preliminare constă în forța obligatorie a acesteia față de instanța care a solicitat-o și instanțele care ar judeca cauza în căile de atac, și în aplicabilitatea generală față de celelalte instanțe. Hotărârile preliminare produc în principiu efecte retroactive de la data emiterii actului și, pe cale de excepție, de la data indicată de către Curte în hotărârea respectivă .

Integrarea dreptului comunitar în ordinea de drept a statelor membre ale Uniunii europene a fost posibilă prin contribuția esențială a Curții de justiție care, prin intermediul unei jurisprudențe creatoare de drept, a consacrat principiile fondatoare ale dreptului comunitar. Integrarea acestor principii și, prin intermediul lor, a normelor comunitare în dreptul intern al statelor membre *revine competenței instanțelor judecătorești* din statelor membre. Întrucât normele procesuale diferă de la un stat la altul, este evident că aplicarea principiilor dreptului comunitar diferă în ce privește mijloacele procesuale utilizate de la un stat la altul. Curtea a înțeles să acorde valoare de principiu acestor diferențe, consacrand autonomia procedurală a instanțelor naționale prin jurisprudența sa. Deși armonizarea procedurală pe cale jurisprudențială pare o misiune dificil de atins, Curtea a fixat în sarcina instanțelor naționale puncte de reper care urmăresc în esență asigurarea uniformă a unor reguli minimale care asigură efectivitatea controlului jurisdicțional²⁴¹. Printre acestea se impun a fi subliniate dreptul justițiabililor la un recurs efectiv, protecția provizorie a drepturilor invocate de particulari și invocarea din oficiu a aplicării dreptului comunitar. Impactul hotărârilor preliminare pronunțate de către Curtea de Justiție a Comunităților Europene în contextul activității instanțelor de judecată din România poate fi structurat astfel: 1) cazuri în care instanțele soluționează cauzele fără a solicita o hotărâre preliminară și fără aplicarea jurisprudenței comunitare anterioare (teoria actului clar); 2) cazuri în care instanța aplică normele de drept comunitar astfel cum au fost deja interpretate de către Curte (precedentului judiciar consacrat prin jurisprudența Curții) și 3) solicitarea unei hotărâri preliminare prin investirea Curții de Justiție.

²³⁸ CJCE, 19.11.1998, Berit Hoj Pedersen, C-66/96, Rec. 1998 I p. 7327.

²³⁹ Din martie 2008.

²⁴⁰ Din septembrie 2008.

²⁴¹ Camelia Toader, Rolul judecătorului în integrarea europeană, http://www.scj.ro/toader_art1.asp

Activitatea de reprezentare a României în fața Curții de Justiție a comunităților Europene și a Tribunalului de Primă instanță precum și a celorlalte instituții comunitare este asigurată de Departamentul pentru Afaceri Europene (DAE), structură care coordonează procesul de formare a poziției naționale în problematica afacerilor europene și garantează îndeplinirea obligațiilor României ce izvorăsc din statutul de stat membru al Uniunii Europene.

Adresarea unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare către Curtea de Justiție atrage suspendarea cauzei până la pronunțarea de către Curte a hotărârii preliminare în temeiul articolului 23 din Statutul Curții de Justiție și jurisprudenței Curții. În dreptul procesual român, solicitarea pronunțării unei hotărâri preliminare de către o instanță de judecată poate fi dispusă în temeiul art. 244 alin. 1 pct. 1 C.pr.civ. În proiectul noului Cod de procedură civilă este introdusă cu caracter de noutate dispoziția potrivit căreia “judecarea cauzelor se suspendă în cazul în care s-a formulat o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare adresată Curții de Justiție (pentru cauzele aflate în ultimă instanță suspendarea operează de drept, iar pentru celelalte, suspendarea este facultativă). În temeiul principiului autonomiei procedurale, Curtea de Justiție a apreciat că dreptul comunitar nu exclude exercitarea unor căi de atac împotriva actelor procesuale ale instanțelor naționale prin care acestea solicită Curții de Justiție pronunțarea unei hotărâri prealabile²⁴². Proiectul codului de procedură civilă nu conține modificări în materia exercitării căii de atac a recursului împotriva încheierii privind suspendarea cauzei, menținând reglementarea actuală într-o formulare nouă: “Asupra suspendării judecării procesului instanța se va pronunța prin încheiere care poate fi atacată în mod separat, la instanța ierarhic superioară.” Opțiunea legiuitorului în menținerea aceluiași prevederi ca și cele actualmente în vigoare poate fi explicată prin faptul că recursul nu este suspensiv de executare, astfel încât Curtea de Justiție continuă procedura de soluționare a hotărârii preliminare independent de recursul promovat în dreptul intern. În fine, proiectul Codului de procedură civilă conține o dispoziție privind reluarea judecării de către instanță după pronunțarea hotărârii de către Curtea de Justiție a Comunităților Europene.

Spațiul juridic european reprezintă un vechi proiect a cărui realizare necesită dezvoltarea continuă a unei cooperări interstatale în cadrul Uniunii europene. Tinzând către acest obiectiv, mecanismul procedurii prealabile contribuie la armonizarea legislațiilor statelor membre, prin aplicarea unitară a dreptului comunitar în spațiul Comunității.

²⁴² CJCE, 12 febr. 1974, Rheinmulhen, C-146/73, Rec., p.147.

BIBLIOGRAFIE

I. Cursuri, tratate, monografii

A. Literatura de specialitate străină

- **Barav, Ami**, „Dictionnaire juridique des Communautés européennes”, Paris, 1993;
- **Boulouis J.; Chevallier R.M.**, „Grands arrêts de la Cour de justice des Communautés européennes”, 5-e édition, Paris, 1992; 3-e édition, Paris, 1983;
- **Cartou Louis; Clergerie Jean-Louis; Gruber Annie; Rambaud Patrick**: L’Union Européenne, Ed. Dalloz, 2000;
- **Constantinesco, Vlad; Jacques, Jean-Paul; Kovar Robert; Simon, Denys**, „Traité instituant la C.E.E.; Commentaire article par article”, Paris, 1992;
- **Constantinho, Pierre; Dony, Marianne**, Le droit communautaire, Ed. Armand Colin, 1995;
- **Denis, Jacques** (traduction): Dictionnaire juridique de l’UE, Ed. Bruylant, Bruxelles, 1998;
- **Druesne, Gérard**, Droit et politiques de la Communautés et de l’Union Européenne, Ed. PUF, 1986;
- **Dutheil de la Rochère Jacqueline**: Introduction au droit de l’UE, Ed. Hachette Supérieur, 1995;
- **Favret, Jean-Marc**, L’essentiel de l’UE et du droit communautaire, Gualino Editeur, 2000;
- **Favret, Jean-Marc**, Droit et pratique de l’Union Européenne, Gaulino Éditeur, 2001;
- **Gand, Joseph**, „Droit des Communautés européennes”, Ed. Larcier, Bruxelles, 1997;
- **Gautron, Jean Claude**, „Droit européen”, Ed. Dalloz, 1997;
- **Graux J.; Mannin Ph.**, „Les Communautés européennes dans l’ordre international”, Luxembourg, 1984;
- **Isaac, Guy**, „Droit communautaire général”, 3-e éd., Paris, 1991; 4-e éd., 1994;
- **Lasok D.; Bridge J.W.**, „An introduction to the Law and Institutions of the European Communities”, London, 1991;
- **Mathijssen P.**, „A Guide to European Community Law”, London, 1990;
- **Parry A.; Hardy St.**, “EEC Law”, London, 1981;
- **Pescatore P.**, „L’ordre juridique des Communautés européennes”, Liège, 1975;
- **Rideau, Joël**, „Le droit des Communautés européennes”, Paris, 1995;
- **Rideau, Joël** (sous sa direction), De la Communauté de droit à l’Union de droit – continuités et avatars européennes, Ed. LGDJ, 2000;
- **Sauron, Jean-Luc**, Droit communautaire et decision nationale, Ed. LGDJ, 1998;
- **Simon, Denys**, Le système juridique communautaire, Ed. PUF, 1997;
- **Steiner J.**, „Textbook on EEC Law”, 2-nd edition, Ed. Block Stone, Press Limited;
- **Usher, J.A.**, „EC institutions and legislation”, 1998 (European Law), Ed. Addison Wesley Longroun Ltd.;
- **Valée Ch.**, „Le droit des Communautés européennes”, Paris, 1983;
- **Verhoeven, Joe**, Droit de la Communautés Européennes, Ed. Larcier, 1996;
- **Westlake, M.**, „The European Union beyond Amsterdam; new concepts of Ron Hedge”, European Integration, 1998;

B. Literatură de specialitate în limba română

- **Berrod, Frederique**, „La systématique des voies de droit communautaires” – Dalloz 2003 ;
- **Bibere, O.**, „Documente de bază ale Comunității și Uniunii Europene”, Iași, Ed. Polirom,

- 1999; „Tratatul Uniunii Europene. Tratatul de la Maastricht asupra Uniunii Europene”, București, Ed. Lucretius, 1997;
- **Billard, Jean Noel**, „Droit du contentieux communautaire. Système et Marche intérieur”, Ellipses édition 2006 ;
 - **Boulouis, Jean, Darmon, Marco, Huglo Jean Guy**, „Contentieux communautaire”, 2 ed., Dalloz 2001 ;
 - **Clergerie, Jean Louis**, „Le renvoi préjudiciel” – Ellipses édition 2000 ;
 - **Craig, Paul – De Burca, Grainne**, „EU Law; Text, Cases and Materials” – Fourth edition, Oxford University Press, 2008;
 - **Dubos, Olivier**, „Les juridictions nationales, juge communautaire. Contribution à l'étude des transformations de la fonction juridictionnelle dans les Etats membres de l'Union européenne”, Dalloz 2001 ;
 - **Favret, Jean Marc**, „L'essentiel du Contentieux communautaire”, Gualino éditeur 2001 ;
 - **Ferréol, Gilles**, „Dicționarul Uniunii Europene”, Ed. Polirom, Iași, 2001;
 - **Filipescu, Ion P.; Fuerea, Augustin**, „Drept instituțional comunitar european”, ediția I (1994), a II-a (1996), a III-a (1997), a IV-a (1999), Editura ACTAMI, București;
 - **Fuerea, Augustin**, „Drept comunitar european. Partea generală”, Editura AllBeck, București, 2003;
 - **Fuerea, Augustin**, „Manualul Uniunii Europene”, Editura Actami, București, 2001;
 - **Gyula, Fabian**, „Curtea de Justiție Europeană. Instanța de judecată supranatională”, Editura Rosetti, București, 2002;
 - **Jacqué, Jean Paul**, „Droit institutionnel de l'Union européenne” – 3 ed. Dalloz 2004 ;
 - **Jinga, Ion; Popescu, Andrei**, „Integrarea Europeană - Dicționar de termeni comunitari”, Ed. Lumina Lex, București, 2000;
 - **Militaru Ioana Nely**, „Trimiterea prejudicială în fața Curții Europene de Justiție” – Lumina Lex 2005 ;
 - **Munteanu, Roxana**, „Drept european: evoluție, instituții, ordine juridică”, Ed. Oscar Print, București, 1996;
 - **Pertek, Jacques**, „La pratique du renvoi préjudiciel en droit communautaire. Cooperation entre CJCE et juges nationaux”, Paris Litec 2001 ;
 - **Petrescu Oana Măriuca**, „Procedura aplicabilă în fața instanțelor comunitare”, Wolters Kluwer, România 2008.
 - **Popescu, R. M.; Dumitrașcu, M.A.**, „Drept comunitar european. Caiet de seminar”, Editura ProUniversitaria, București, 2004;
 - **Sauron, Jean Luc**, „Droit et pratique du contentieux communautaire”, La documentations française 2004 ;
 - **Steiner, Josephine, Woods, Lorna, Twigg-Flessner Christian**, „EU Law”, Oxford University Press 2006;
 - **Ștefan Tudorel, Andreșan Grigoriu Beatrice**, „Drept comunitar”, ed. C.H.Beck 2007 ;
 - **Tudoroiu, Theodor**, „Tratatul Uniunii Europene”, Ed. Lucretius, București, 1997;
 - **Ținca, Ovidiu**, „Drept comunitar general”, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1999;
 - **Vese, Vasile; Ivan, Adrian**, „Tratatul de la Nisa”, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2001;

II. Reviste de specialitate, articole

- „L'ABC du droit communautaire”, Luxembourg: Office des publications des Communautés européennes, 1991, 1993;
- „Communautés européennes. Conseil”. Traité sur l'Union européenne, Luxembourg; Office des publications officielles de Communautés européennes, 1992;
- Société française pour le droit international – colloque de Paris, Le droit et le temps, Ed. Pedone, 2001;

- L'Europe en mouvement, „Traité d'Amsterdam, ce qui a changé en l'Europe”, 1999;
- Le droit de la CE et de l'Union européenne, commentaire Jacques MÉGRET, vol. 11, « La Cour de justice, les actes des institutions », 1993 ;
- « Vade-mecum de la question préjudicielle de l'article 177 du traité CEE », M.-Chr. BERGERES, Recueil Dalloz Sirey, 1994.

III. Volume de jurisprudență comunitară

- **Tudor Georgiana, Călin Dragoș** – Jurisprudența CJCE, vol. I – II, C.H. Beck 2006
- **Deleanu Sergiu, Fabian Gyula, Costaș Cosmin Flavius, Ioniță Bogdan** – Curtea de Justiție europeană. Hotărâri comentate, Wolters Kluwer, România 2007
- **Ivan Damiela** – Hotărâri recente și consacrate ale Curții de Justiție a Comunităților europene, C.H. Beck 2007

IV. Legislație relevantă

- Tratatul de la Paris instituind C.E.C.A. - 1951 (intrat în vigoare în 1952);
- Tratatul de la Roma instituind C.E.E. și EURATOM 1957 (intrate în vigoare în 1958);
- Actul unic european - 1986 (intrat în vigoare în 1987);
- Tratatul de la Maastricht privind Uniunea Europeană - 1992 (intrat în vigoare în 1993);
- Tratatul de la Amsterdam privind Uniunea Europeană - 1997 (intrat în vigoare în 1999);
- Tratatul de la Nisa – 2001 (intrat în vigoare în anul 2003)
- Tratatul de la Lisabona – semnat în anul 2007;
- Regulamente, decizii, directive, acte și tratate de aderare la Comunitățile Europene;

V. Alte surse

- www.curia.europa.eu – Site-ul Curții de Justiție al Comunităților Europene
- EUR-Lex: <http://europa.eu.int/eur-lex/fr/index.html>;
- Motor de căutare EUR-Lex: http://europa.eu.int/eurlex/fr/search/search_case.html;